

**Rahvusvahelise lapse õiguste alase regulatsiooni ja lapse õiguste alaste
rahvusvaheliste kohtulahendite analüüs**

Koostaja: Tiina Ojakallas

Aprill 2012

Sisukord

Sissejuhatus	1
A. Rahvusvaheline lapse õiguste alane regulatsioon ja rahvusvahelised kohtulahendid	2
I Fookused, mida arvestada siseriikliku lastekaitse regulatsiooni koostamisel	2
1. Laste vaesus.....	3
2. Diskrimineerimine	5
3. Füüsiline karistamine.....	7
4. Puuetega laste õigused	8
5. Alaealiste kriminaalmenetlus	10
6. Alaealised ja kodakondsus.....	13
7. Suhtlemisõigus mõlema vanemaga.....	14
8. Laste turvalisus internetis.....	15
9. Lapsed relvastatud konfliktides.....	16
10. Kokkuvõte ja ettepanekud	18
II Ühinenud Rahvaste Organisatsioon	20
1. Lapse õiguste konventsioon ja lisaprotokollid	21
2. Lapse Õiguste Komitee	22
3. Rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon	26
4. Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt	26
5. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt.....	28
6. Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta	28
7. Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon	29
8. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll.....	29
9. Võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete õiguste kaitse rahvusvaheline konventsioon (1990)	30
10. Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll (2006)	30
11. Rahvusvaheline konventsioon kõigi isikute sunniviisilise kadumise eest kaitsmise kohta (2006) 31	

III	Euroopa Nõukogu	32
1.	Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon	32
2.	Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid	33
3.	Euroopa Sotsiaalharta ja Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee	37
4.	Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon	38
5.	Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest	38
6.	Laste õiguste teostamise Euroopa konventsioon	39
7.	Konventsioon lapse suhtlusõiguse kohta	39
8.	Euroopa Nõukogu lapse õiguste strateegia 2012-2015	40
IV	Rahvusvaheline Tööorganisatsioon	41
1.	Konventsioon lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamise kohta	41
2.	Töölevõetava isiku vanuse alammäära konventsioon	42
3.	ILO Konventsioon nr 189 (2011)	42
V	Haagi Rahvusvahelise Eraõiguse Konverents	43
1.	Laste ja teiste pereliikmete elatise rahvusvahelise sissenõudmise konventsioon	43
2.	Ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavat õigust käsitlev protokoll	44
VI	Euroopa Liit	45
1.	Euroopa Liidu põhiõiguste harta	45
2.	Euroopa Liidu Kohus	46
3.	Euroopa Liidu lapse õiguste tegevuskava	46
B.	Euroopa riikide regulatsiooni kirjeldus ja analüüs	48
I	Soome	48
1.	Soome põhiseadus	48
2.	Lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadus	48
3.	Lastehoolekandeseadus	48
4.	Noorteseadus	49
5.	Põhihariduse seadus	49
6.	Lapse päevahoiu seadus	50
7.	ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitusel Soomele	50

8.	Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne.....	51
II	Norra.....	53
1.	Lasteseadus	53
2.	Laste hoolekande seadus	54
3.	Lasteombudsmani seadus	54
4.	ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitused Norrale	55
5.	Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne.....	56
III	Saksamaa	58
1.	Põhiseadus.....	58
2.	Tsiviilseadustik.....	58
3.	Sotsiaalseadustik	59
4.	Noorsookaitse seadus	59
5.	Noortekohtute seadus.....	60
6.	Rahvusvaheline perekonnaõiguse protseduuride seadus.....	60
7.	ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitused Saksamaale	61
8.	Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne.....	61
IV	Ühendkuningriik	63
1.	Lasteseadus	63
2.	Laste ja adopteerimise seadus	63
3.	Laste ja noorte isikute seadus	63
4.	Laste, koolide ja perekonnaseadus	64
5.	Laste vaesuse seadus.....	64
6.	Muud seadused	64
7.	ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitused Ühendkuningriigile.....	64
8.	Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne.....	65
	KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	67

Sissejuhatus

Käeolev uurimustöö on valminud Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna tellimisel. Analüüsiv töö annab ülevaate rahvusvahelisest lapse õiguste ja kaitse regulatsioonist, asjakohasest rahvusvahelist õigust tõlgendada aitavast kohtupraktikast ja rahvusvaheliste lepingute üle järelevalvet teostavate institutsioonide soovitudest. Võrdlevalt käsitletakse teiste Euroopa riikide lapse õiguste alaseid õigusakte.

Uurimustöö koosneb A ja B osast, mis jagunevad peatükkideks ning alajagudeks. Esimeses osas tuuakse välja rahvusvaheline lapse õiguste alane regulatsioon ja sellealased rahvusvahelised kohtulahendid. Regulatsioonikäsitluses keskendutakse alates 2004. aastast tehtud olulistele muudatustele ja nende eesmärkidele. Samuti tuuakse paralleelselt välja aktuaalsed mittesiduvad soovitused, ettepanekud ja raportid. Uurimustöö sisaldab kirjeldust ja lühianalüüsi vastavatest põhirõhkudest (ehk fookustest), mida soovitatakse arvestada siseriikliku regulatsiooni koostamisel.

A osa jaguneb kuueks peatükiks. Esmalt välja toodud fookused tulenevad rahvusvahelisest lapse õiguste ja kaitse alasest regulatsioonist ning Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) Lapse Õiguste Komitee soovitudest ja rõhuasetustest, Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditest, Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee soovitudest ja teistest põhiõiguste kaitse lepingute üle järelevalvet teostavate institutsioonide soovitudest. Samuti toetatakse otseselt mittesiduvatele nõuannetele, sealhulgas Euroopa lasteombudsmanide võrgustiku kujundatud seisukohtadele. Järgnevad peatükid käsitlevad ÜRO raames sõlmitud kokkuleppeid, Euroopa Nõukogu inimõigustealaseid mehhanisme, Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni konventsioone, Haagi Rahvusvahelise Eraõiguse Konverentsi lepinguid ja Euroopa Liidu lapse õiguste kaitse süsteemi.

Uurimustöö B osa käsitleb Euroopa riikide laste õiguste ja kaitse regulatsiooni kirjeldust ja analüüsi Skandinaavia (Soome ja Norra), Germaani (Saksamaa) ja *common law* õigusperekonna (Ühendkuningriik) näitel. Vastavate riigiseste õigusaktide puhul keskendutakse üldisele lastekaitsekorraldusele ja alates 2004. aastast tehtud olulisematele muudatustele.

Käesolev uurimus tugineb Sotsiaalministeeriumi 2003. aasta lastekaitse seaduse alusanalüüsile¹, täiendab eelmist osaliselt ning lisab olulisemad muudatused. Lapse õiguste alaseid lepinguid, mida on eelmises töös analüüsitud, siinjuures süvitsi ei käsitleta (eelkõige ÜRO lapse õiguste konventsioon, selle lisaprotokollid ja Haagi Eraõiguse Konverentsi konventsioonid). 2003. ja 2012. aasta analüüsid ei järgi samast struktuuri ja erinevad sisult.

Teoreetilise töö kirjutamisel on kasutatud materjali uurivaid ja võrdlevaid meetodeid ning analüüsi. Töö algallikateks on õigusaktid, rahvusvahelised lepingud ja protokollid. Lisaallikateks on inimõiguste, laste õiguste ja –kaitse alane kirjandus ja lastekaitsemehhanismide raportid, soovitused ning otsused. Samuti on käsitletud rahvusvahelisi kohtulahendeid. Allikate valikul on olnud määravaks nende teaduslik, temaatiline ja praktiline väärtus ning ajakohasus.

¹ Henberg, A. Lastekaitse seaduse alusanalüüs. Sotsiaalministeerium (2003).

A. Rahvusvaheline lapse õiguste alane regulatsioon ja rahvusvahelised kohtulahendid

I Fookused, mida arvestada siseriikliku lastekaitse regulatsiooni koostamisel

Kõikidel lastel on õigus olla võrdselt ja väärilt koheldud. Lastele kuuluvad nii eriomased laste õigused kui ka kõik inimõigused. Lapsel on õigus elule ja arengule, kaitsele, mõlemale vanemale, nimele ja kodakondsusele, emakeelele ja kultuurile, haridusele, õigus vabalt väljendada oma arvamust, õigus mängu- ja puhkeajale ja täisväärtuslikule elule.

Järgnevalt on välja toodud fookusteemad, mida arvestada Eestisesse lastekaitseregulatsiooni koostamisel: *laste vaesus, diskrimineerimine, füüsiline karistamine, puuetega laste õigused, lapsed kriminaalmenetluses, alaealised ja kodakondsus, suhtlemisõigus mõlema vanemaga, laste turvalisus internetis ning lapsed relvastatud konfliktides.*

Käsitletud suunised tulenevad rahvusvahelisest lapse õiguste ja kaitse alasest regulatsioonist, eelkõige ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitustest ja uudsematest rõhuasetustest, Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditest, Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee soovitustest, teemat kajastavatest rahvusvahelistest lepingutest ja teistest põhiõiguste järelevalvemehhanismide tehtud ettekirjutustest. Samuti toetutakse töös otseselt käsitlemata mittesiduvatele nõuannetele, sealhulgas Euroopa lasteombudsmanide võrgustiku seisukohtadele².

Antud fookuste juures on analüüsitud Eestile olulisi sisulisi kohustusi tekitava normi korral otsekohalduvust. Ratifitseeritud välislepingu otsekohaldamine eeldab asjaolu, et Eesti õiguses ei ole asjassepuutuvat normi või see on vastuolus välislepingu vastava sättega. Eesti ühinemine kindla välislepinguga (näiteks ÜRO lapse õiguste konventsiooniga) tähendab seda, et Eesti on tunnustanud lepingus märgitud inimõigusi ja peab rakendama vastavalt võimalustele maksimaalsed abinõud selleks, et tagada nende õiguste teostamine.³ Välislepingute otsekohaldumine toimib süsteemina, mis võimaldab kohtutel rakendada teatud tingimustele vastavaid välislepinguid ning võimaldab indiviididel toetuda sellise lepingu sätetele rahvuslike võimuorganite ees, ilma vajaduseta siseriikliku seadusandja normiloova tegevuse järele.⁴

Käesolev peatükk on kujundatud uurimustöö sisuliseks kokkuvõtteks. Sellele järgnevalt on käsitletud siinjuures toodut laiemalt ning peatutud olulisel süvitsi.

² European Network for Ombudspersons for Children. CRIN, Position Papers: Children and armed conflicts (2010); Children with disabilities (2007); Violence against children (2007); Corporal punishment (2006); Violence in a children's rights context (2005); Juvenile Justice: Europe's Children's Champions challenge governments to respect young offenders' rights (2003), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 26.02.2012.

³ Vt: *Martinson vs Lihula Vallavalitsus*, Riigikohtu halduskolleegiumi 20.12.2002 otsus nr 3-3-1-58-02.

⁴ Bleckmann, A. Self-Executing Treaty Provisions. *Encyclopedia of Public International Law*. North-Holland (1984), viidatud Albi, A. *Rahvusvaheliste lepingute iserealiseeruv olemus ja otsekohaldatavus*. *Juridica* (1998), nr 1, lk 37–40.

1. Laste vaesus

Lapse vaesus kujuneb üldjuhul kas leibkonna või laiema sotsiaalse keskkonna raames. Põhjuseid on mitmeid: pereliikme haigus, töötus, üksikvanemaga või mitmelapselises peres kasvamine, niisamuti kui riigi vastavad poliitika või majanduslik seis. Lapsed, arvestades nende arenguprotsessi, on kergemini haavatavad kui täiskasvanud ning vaesuse vastu võitlemises abitumad. Käesolevalt mõjutab laste olukorda ka ülemaailmne majanduse ebastabiilsus, millel on laste vaesusele otsene mõju.

Rahvusvahelisel tasandil õhutatakse riike aktiivselt tegutsema laste vaesuse kaotamise nimel. Esmalt on oluline probleemi teadvustamine ja ulatuse tuvastamine, sellega paralleelne ennetustöö, kaitsemehhanismide tagamine ning abinõude olemasolu ja kättesaadavus. Seejuures tuleb kindlustada peredele piisav sissetulek ja edendada lapsevanemate tööturule integreerumist. Üheks laste heaolu ja kaitse tagamise strateegiliseks eesmärgiks tuleks seada kõige kaitsetumate perede ja lasteni jõudmise.

Kuigi laste vaesuse vähendamine ei tulene sõnaselgelt lapse õiguste konventsioonist (LÕK)⁵, tagavad konventsiooni sätted õiguse lapsepõlvele, õppimisele, mängule, tervisele ja arengule. Vaesuses olevad lapsed ei saa aga tihtilugu realiseerida oma põhilisi õigusi. Samuti takistab vaesus lapse õiguste konventsioonis toodud põhimõtete tagamist. Vaesuse vähendamise strateegiad saavad toetuda üldtunnustatud rahvusvahelistele inimõigustele, mis näitavad suunda riiklikele programmidele ja poliitikale.⁶ Samas ei ole laste vaesuse vähendamise normistikku Eestile siduvates rahvusvahelistes lepingutes selgelt ja terviklikult käsitletud ning seega ei saa analüüsida laste vaesuse kohustuse otsekohaldatavust⁷. Riik peab aga tegelema probleemi lahendamisega tulenevalt kohustusest tagada lapse õiguste konventsioonist tulenevad õiguste realiseerimine. Seega on lapse vaesuse likvideerimine riigi kaudne kohustus, kuna vaesuse likvideerimine on eelduseks lapse õiguste tagamisel.

Eesti Vabariigi Õiguskantsler koostas lasteombudsmanina statistika ja lastekaitsetöötajatega tehtud süvaintervjuude põhjal ülevaate „Vaesus ja sellega seotud probleemid lastega peredes“⁸, milles tuuakse välja, et Eestis elab absoluutses vaesuses pea iga viies laps, see on üle 45 000 lapse. Kui sellele lisada ka vaesusriskis elavad lapsed, puudutab vaesus Eestis enam kui 63 000 last, s.o. üle 26% lastest. Uurimuses tuuakse välja ka konkreetsed ettepanekud, sealhulgas: *teenuste toomine lastele*

⁵ ÜRO lapse õiguste konventsioon (1991).

⁶ Vt: Euroopa Komisjon. Teemaatiline uurimus laste vaesuse vastu võitlemises kasutatavate poliitikameetmete kohta. Euroopa ühendused (2008).

⁷ Lepingu otsekohalduvust on edaspidi analüüsitud järgneva skeemi kohaselt: Leping on otsekohalduv, kui (1) see on iserealiseeruva loomuga; (2) riik on konkreetse lepingu osapool; (3) leping paneb riigile kohustusi ning (4) on rahvusvahelisel tasandil jõustunud. *Iserealiseeruva lepinguga* on tegemist juhul, kui leping reguleerib riigisiseseid või rahvusvahelisi mitteriikliku loomuga suhteid ning lepingu sätted on piisavalt konkreetsed, võimaldamaks nende rakendamist ilma riigisisese seadusandja täiendava normiloova tegevuseta. Sealjuures peab lepingu eesmärgiks olema välislepingu alusel otseselt füüsilistele või juriidilistele isikutele suunatud subjektiivsete õiguste ja kohustuste loomine. Vt lisa: Albi, A. "Rahvusvaheliste lepingute iserealiseeruv olemus ja otsekohaldatavus", *Juridica* (1998), nr 1, lk 37-40.

⁸ Õiguskantsleri Kantselei, Lasteombudsman. Vaesus ja sellega seotud probleemid lastega peredes. Ülevaade Statistikaameti andmete ja kohalike omavalitsuse lastekaitsetöötajate süvaintervjuude põhjal (2011).

*lähemale, lapsehoiu kättesaadavuse tagamine, riiklikult korraldatud ja finantseeritud lastele ja lastega peredele suunatud kompetentsikeskuste loomine, regulaarse arstliku kontrolli kehtestamine, kogukonna rolli tähtsustamine ja varane märkamine, lasteaia- ja koolitoidu kompenseerimine, psühholoogi, psühhiaatri ja logopeediteenuse mahtude suurendamine, tugiisikuteenuse pakkumise suurendamine.*⁹

Käesolevalt on perede toimetuleku teema tõstatatud Sotsiaalministeeriumi poolt välja töötatud laste ja perede arengukavas 2012-2020.¹⁰ Lastekaitsjate hinnangul on aga riiklikes arengukavades seatud eesmärkide täitmine keeruline. Lastele ja peredele suunatud teenused on kättesaadavad eeskätt suuremates omavalitsustes ja keskustes ning väiksemates omavalitsuses teenuseid napib või need puuduvad. Omavalitsuste haldussuutlikkus lapsi ja peresid toetada on samuti erinev.¹¹

Ühe kasuliku näitena laste vaesusega võitlemises saab tuua Ühendkuningriigi, millele ÜRO Lapse Õiguste Komitee tegi 2008. aastal soovitus¹² eraldada maksimaalsed võimalikud ressursid laste õiguste rakendamiseks, pöörates erilist tähelepanu laste vaesuse kaotamisele. 2010. aastal jõustus Ühendkuningriigis laste vaesuse seadus¹³, milles sätestatakse eesmärgid laste vaesuse kaotamiseks. Antud seadus kohustab Inglismaad, Šotimaad ja Põhja-Iirimaad kehtestama strateegiad, mis kirjeldavad sooritatavaid tegevusi laste vaesusega võitlemise kohta. Seadus sisaldab kolme põhielementi: eesmärgid, strateegiad ja laste vaesuse komisjoni loomine.

Ühendkuningriigi laste vaesuse seaduses sätestatakse ka selged tähtajad, millal tuleb esitada asjakohaseid raporteid või millal peab konkreetne eesmärk olema täidetud. Eesmärgid on tehniliselt defineeritud ja katavad madala sissetulekuga leibkondi ning puuduse all kannatamist, samuti väga madala sissetulekuga leibkondi ja püsivas vaesuses elamist. Laste suhtelise vaesuse protsent soovitakse viia vähem kui 10-le aastaks 2020. Puuduses kannatavate laste ja madala sissetulekuga peredes elavate laste vastav eesmärk aastaks 2020 on vähem kui 5 protsenti.

Strateegiad näevad ette milliseid meetmeid tuleb vastu võtta, eelkõige järgmistes valdkondades:

- lapsevanemate tööhõive edendamine ja hõlbustamine, oskuste arendamine;
- majanduslikud toetused lastele ja lapsevanematele;
- teabe, nõustamise ja abi pakkumine, vanemlike oskuste edendamine;
- füüsiline ja vaimne tervis, haridus, sotsiaalteenused;
- elamispiinad ja sotsiaalne kaasatus.

Lisaks määratakse seaduses laste vaesuse komisjoni loomine, mis nõustab ametivõime seoses laste vaesuse kaotamise strateegiatega.

⁹ Ibid, lk 32-33.

¹⁰ Laste ja perede arengukava 2012-2020. Sotsiaalministeerium.

¹¹ Õiguskantsleri Kantselei, Lastekaitseamet, Vaesus ja sellega seotud probleemid lastega peredes. Ülevaade Statistikaameti andmete ja kohalike omavalitsuse lastekaitsetöötajate süvaintervjude põhjal (2011), lk 14.

¹² Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (2008),

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/445/74/PDF/G0844574.pdf?OpenElement>, 3.02.2012.

¹³ Laste vaesuse seadus. Child Poverty Act (2010).

2. Diskrimineerimine

Tänapäevastes ühiskondades on märgata sallimatuse kasvu (sh rassism, homofobia). Globaliseerumine ja multikultuursus on kaasaegses maailmas aina suurenevad nähtused. Ühiskonnas esineb rohkelt keelalisi, kultuurilisi ja sotsiaalsest klassist tulenevaid isikutevahelisi erinevusi ning sellises olukorras aitab diskrimineerimine eristada "ennast" ja "teisi". Selline võõrandumine tekitab aga nii konflikte kui üldist intolerantsust.¹⁴

Sellised suundumused mõjutavad otseselt lapsi ja nende arengut. Erilist tähelepanu tuleb pöörata diskrimineerimise keelule, mis tuleneb ka lapse õiguste konventsiooni¹⁵ artiklist 2: „*Osalisriigid tunnustavad käesolevas konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse või tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest, usust, vaatamata tema poliitilistele või muudele seisukohtadele, kodakondsusele, etnilisele või sotsiaalsele päritolule, varanduslikule seisundile, puudele või sünnipärale või muudele tingimustele. Osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vastavad abinõud, et tagada lapse kaitse igasuguse diskrimineerimis- ja karistusvormide eest tema vanemate, seaduslike hooldajate või perekonnaliikmete seisundi, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamiste pärast.*“

Eesti on ÜRO lapse õiguste konventsiooni osapool, konventsioon on rahvusvahelisel tasandil jõustunud ning paneb riigile kohustusi. Tegemist ei ole aga iserealiseeruva normiga, kuna artikkel 2 ei ole piisavalt konkreetne võimaldamaks selle rakendamist ilma riigisisese seadusandja täiendava normiloova tegevusega.¹⁶ Seega ei ole säte otsekohalduv. Riigikohus on täpsustavalt leidnud¹⁷, et otsekohalduvad lepingusätted peavad olema suunatud riigisiseste suhete reguleerimisele ega vaja konkretiseerimist Eesti õigusega.

Diskrimineerimist käsitlevad peale lapse õiguste konventsiooni veel mitmed erinevad rahvusvahelised lepingud, strateegiad ja soovitusel. Järgnevates peatükkides on käsitletud muuhulgas rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvahelist konventsiooni¹⁸, mis jõustus Eesti suhtes 1991; konventsiooni naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise

¹⁴ Vt lisaks: Hastrup, K. Ulrich, G. Discrimination and Toleration: New Perspectives (International Studies in Human Rights). Martinus Nijhoff Publishers (2001).

¹⁵ ÜRO lapse õiguste konventsioon (1991).

¹⁶ Analüüsides LÕK artikli 2 lõiget 1 nähtub, et riigil on kohustus tagada konventsioonis sätestatud õigused igale selle jurisdiktsiooni all olevale lapsele. Konventsioonist tulenevate õiguste tagamine on üldine laiapõhjaline nõue, mis ei võimalda isikul ette näha riigi käitumist konkreetsetes olukorras. Seega on sätte realiseerimiseks vajalik seadusandja normiloo tegevus ja norm ei ole seetõttu otsekohalduv.

LÕK artikkel 2 lg 2 kohaselt peab riik võtma tarvitusele kõik abinõud, et tagada lapsele vastav kaitse. Antud norm kohustab riiki aktiivselt tegutsema, ent ei ole piisavalt konkreetne ning ei sätesta kindlapiirilist regulatsiooni. Seega ei ole ka artikkel 2 lg 2 otsekohalduv. Vt: Albi, A. "Rahvusvaheliste lepingute iserealiseeruv olemus ja otsekohaldatavus", 6 Juridica (1998), nr 1, lk 37; Kelsen, H. Principles of International Law, New York: Rinehart & Co (1952), lk 194.

¹⁷ Martinson vs Lihula Vallavalitsus, Riigikohtu halduskooleegiumi 20.12.2002 otsus nr 3-3-1-58-02, lõik 11. Kohus lisab veel: "Vaatomata kohtu põhimõttelisele võimalusele kohaldada välislepingut, tuleb kohtutel kõigepealt otsida asjassepuutuvaid sätteid Põhiseadusest ja teistest Eesti õigustloovatest aktidest".

¹⁸ Rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon. RT II 2010, 8, 0.

kohta¹⁹, mis jõustus Eesti suhtes 1991; kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelist pakti,²⁰ mis jõustus Eesti suhtes 1992 ning parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta²¹, mis jõustus Eesti suhtes 2000. aastal. Järgnevalt tuuakse välja vastset ratifitseeritud puuetega inimeste õiguste konventsioon ja selle fakultatiivprotokoll (2006)²². Samuti käsitletakse naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta konventsiooni fakultatiivset protokoll, millega Eesti hetkeseisul liitunud ei ole. Alljärgnevalt arutatakse ka Lapse Õiguste Komitee üldise soovitus nr 13 „Lapse õigus vägivaldsele elule“²³ ja Euroopa Nõukogu lapse õiguste strateegia 2012-2015 üle.

Lapse Õiguste Infovõrgustik (CRIN)²⁴ leiab, et diskrimineerimisvastased seadused on esimene samm, et kõigile lastele oleks tagatud austus, mis õigusega neile kuulub. Seadused, mis keelustavad diskrimineerimise, kohustavad täiskasvanuid lapsi austama ja õpetavad lastele, et nad on võrdsed ühiskonnakodanikud.²⁵

Diskrimineerimiskeeld on Eestis põhiseaduslik printsiip. Eesti Vabariigi põhiseadus²⁶ § 12 sätestab: *"Kõik on seaduse ees võrdsed. Keda ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel."*

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus²⁷ § 10 sätestab, et lastel on võrdne õigus saada abi ja hooldust ning areneda, sõltumata soost ja rahvusest ning sellest, kas nad elavad täisperekonnas või üksikvanemaga, kas nad on lapsendatud või hooldatavad, kas nad on sündinud registreeritud või registreerimata abielust, kas nad on terved, haiged või puudega. Lisaks käsitlevad antud põhimõtet ka võrdse kohtlemise seadus²⁸ ja soolise võrdõiguslikkuse seadus²⁹. Diskrimineerimisküsimustega tegelevad siseriiklikult soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik, õiguskantsler, erinevad komisjonid ning kohus.

Siinkohal on üldine soovitus diskrimineerimise ärahoidmiseks järgnev: teha tuleb selgitustööd kõigi isikute võrdsetest õigustest ja staatusest ning diskrimineerimise tagajärgedest ja vastavatest sanktsioonidest.

¹⁹ Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. RT II 1995, 5, 31.

²⁰ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 11.

²¹ Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta. RT II 2000, 15, 93.

²² United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006).

²³ Committee on the Rights of the Child (2011). General comment No. 13.

²⁴ The Child Rights Information Network.

²⁵ Vt lisa: CRIN: Discrimination and the law, <http://www.crin.org/Discrimination/Challenging/Law/index.asp#7>, 21.02.2012.

²⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.

²⁷ Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. RT 1992, 28, 370; RT I 2004, 27, 180.

²⁸ Võrdse kohtlemise seadus. RT I 2008, 56, 315; RT I, 10.02.2012, 7.

²⁹ Soolise võrdõiguslikkuse seadus. RT I 2004, 27, 181; RT I 2009, 48, 323.

3. Füüsiline karistamine

Lapsed, sealhulgas imikud ja väikelapsed, on tihti vägivallaohvrid. Laste füüsilise karistamise keeld on otseselt või kaudselt tuletatav mitmetest rahvusvahelistest lepingutest³⁰ ja põhineb fundamentaalsel põhiõigustel ja -vabadustel. Sellest hoolimata on laste tutistamine, laksu või rihma andmine ja igasugune muu füüsiline karistamine levinud. Selline käitumine peab olema siseriiklikes õigusaktides selgesõnaliselt keelustatud. Euroopa Nõukogu on seisukohal, et kuigi kõikidel riikidel on seadusi, mis keelavad lastevastase julmuse või väärkohtlemise, ei tõlgendata neid nii, et need keelustaksid igasuguse kehalise karistamise kõikjal.³¹

Euroopa tasemel on läbi viidud mitmeid kampaaniaid laste füüsilise vägivalla keelustamiseks.³² Senise olukorra muutmiseks ja ärahoidmiseks tuleb riikidel aktiivselt tegutseda. Lapse Õiguste Komitee andis 2006. aastal välja üldise soovitus nr 8³³ lapse õiguse kohta olla kaitstud kehalise karistamise ja muude julmade või alandavate karistusviiside eest. Komitee rõhutas, et kasutusele tuleb võtta seadusandlikud meetmed, rakendada kehalise karistamise keeld, tagada toetavad ühiskonnahariduslikud abinõud, teostada järelevalvet ning hinnata olukorda pidevalt ja süstemaatiliselt.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 19 sätestab: „*Osalisriigid rakendavad kõiki seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja haridusalaseid abinõusid, et kaitsta last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu või kuritarvituse, hooletussejätmise, hooletu või julma kohtlemise või ekspluateerimise, kaasa arvatud seksuaalse kuritarvituse eest, kui laps viibib vanema(te), seadusliku hooldaja või seaduslike hooldajate või mõne teise lapse eest hoolitseva isiku hoole all. Niisugused kaitseabinõud peaksid hõlmama tõhusaid vahendeid sotsiaalprogrammide ellurakendamiseks, mis tagaksid vajaliku toetuse lapsele ja nendele, kes tema eest hoolitsevad, samuti ka muude eelpool nimetatud lapse väärkohtlemise juhtude vältimise, kindlakstegemise, neist teatamise, nendele osutamise, nende uurimise, käsitlemise ja järelmenetluse ning vajadusel kohtuliku sekkumise.*“³⁴

³⁰ Sealhulgas: ÜRO lapse õiguste konventsioon, inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ja parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta.

³¹ Euroopa Nõukogu. Laste kehalise karistamise kaotamine. Euroopa laste jaoks ja koos lastega (2008), lk 21.

³² Vt: Euroopa Nõukogu programm “Euroopa laste jaoks ja koos lastega”; The United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children (2006), <http://www.unicef.org/violencestudy>; Parenting in contemporary Europe – a positive approach and Views on positive parenting and non-violent upbringing. Council of Europe Publishing, 2007; Pinheiro, P. S. World Report on Violence against Children. ÜRO peasekretäri uurimus lastevastasest vägivallast, Genf, 2006; Gershoff, Thompson, E. Corporal punishment by parents and associated child behaviours and experiences: A meta-analytic and theoretical review, Psychological Bulletin, 2002, köide 128, nr. 4; Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee asjakohased soovitusused koduleheküljel: <http://www.coe.int/children/>, sh: Soovitus Rec(2006)19 positiivse lastekasvatuse toetamise poliitika kohta ja selle seletuskiri; Soovitus Rec(2005)5 hooldusasutustes elavate laste õiguste kohta; Soovitus nr R(93)2 laste väärkohtlemise meditsiiniliste ja ühiskondlike külgede kohta; Soovitus nr R(90)2 ühiskondlikest meetmetest perevägivalla suhtes; Soovitus nr R(85)4 perevägivalla kohta; Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee asjakohased soovitusused koduleheküljel: <http://assembly.coe.int>, sh: Soovitus 1778 (2007) lapsohvrite kohta: välja juurida igas vormis vägivald, ärakasutamine ja väärkohtlemine; Soovitus 1666 (2004) kehalise karistamise üle-euroopaliseks keelustamiseks.

³³ United Nations Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 8.

³⁴ Samuti on teised konventsiooni sätted olulised laste kaitsel kehalise karistamise vastu, sh art 3, 6, 28, 37, 40.

Käsitledes antud sätte otsekohalduvust, järeldeb, et norm ei oma osalisriigile otsekohalduvat mõju³⁵, kuid seab üldnormina riigile kohustuse aktiivselt laste kaitsel tegutseda.

Allpool käsitletud riikidest on Soome, Norra ja Saksamaa keelustanud kehalise karistamise kodus ja koolis, selline käitumine on keelatud karistussüsteemiga ning ette on nähtud otsene ja selge sanktsioon. Norras keelustati lapse kehaline karistamine 1987. aastal lapsevanema ja lapse seadusemuudatusega³⁶. Norra Riigikohus on tõlgendanud 2005. aasta novembris Norra karistusseadustikku kergemaid laksuandmisi lubavalt, kuid 2010. aasta aprillis on seadust muudetud ning kehtestatud keeld kõikidele kehalise karistuse vormidele. Saksamaal keelustati laste kehaline karistamine tsiviilkoodeksi 2000. aasta muudatusega³⁷. Soomes on laste kehaline karistamine keelatud 1983. aasta lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadusega³⁸.

Ühendkuningriigi õigusaktid lubavad Inglismaal, Walesis ja Põhja-Iirimaa "mõistlikku karistust", mida on enamasti tõlgendatud kui suuremal vajadusel laksu andmist või tutistamist. Walesi rahvusassamblee teeb aga edusamme keelustamiseks sellist karistamist täielikult.³⁹ Lapse Õiguste Komitee on ühe probleemkohana välja toonud Ühendkuningriigi siseriikliku regulatsiooni osas, mis puudutab laste karistamist. Sama on kritiseerinud ka Inimõiguste Komitee, Komitee Naiste Diskrimineerimise Kõigi Vormide Likvideerimise Kohta ja Majanduslike, Sotsiaalsete ja Kultuurialaste Õiguste Komitee. Ühendkuningriigile on tehtud soovitusi keelustamiseks igasugune kehaline karistamine igal ajal ja igas kohas. Samuti on soovitatud edendada vägivallavaba distsipliini austamist ja laste võrdset õigust inimväärikusele ja füüsilisele väärikusele ning tõsta avalikkuse teadlikkust laste õigustest ja kaitses.⁴⁰

4. Puuetega laste õigused

Igale lapsele peab olema tagatud täisväärtuslik elu, tingimustes, mis garanteerivad eneseväärikuse, soodustavad enesekindluse arenemist ja võimaldavad lapsel ühiskonnas aktiivselt osaleda. Kõik õigused, toetused ning kaitse, mis on lastele seadustega ette nähtud, tuleb võrdselt tagada ka puuetega lastele.

³⁵ Eesti Vabariik on lapse õiguste konventsiooni ratifitseerinud (1991) ning see on rahvusvaheliselt jõustunud (1990), kuid antud sätte ei ole otsekohalduv, sest see ei ole piisavalt konkreetne ning seega ei ole iserealiseeruva olemusega. Selleks, et isikud saaksid antud normist tulenevaid õigusi realiseerida, on vajadus riigisisese seadusandja normiloova tegevuse järele. Sättest tuleneb riigile sõnaselge kohustus rakendada kõiki seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja haridusalaseid abinõusid, et last vastavalt antud sätte sisule kaitsta. Lisaks tuuakse välja, et niisugused kaitseabinõud peaksid hõlmama tõhusaid vahendeid sotsiaalprogrammide ellurakendamiseks. Eesti on tunnustanud konventsioonis märgitud õigusi ja peab rakendama vastavalt võimalustele maksimaalsed abinõud selleks, et tagada nende õiguste teostamine.

³⁶ Parent and Child Act, Norway (1981).

³⁷ Bürgerliches Gesetzbuch, Deutschland (1896).

³⁸ Child Custody and Right of Access Act, Finland (1983).

³⁹ Progress towards prohibiting all corporal punishment in Europe and Central Asia. The Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children (2011), <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/pdfs/charts/Chart-Europe-CentralAsia.pdf>, 21.02.2012.

⁴⁰ Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (2008).

Lapse õiguste konventsioon käsitleb vaimse või füüsilise puudega laste õigusi peamiselt 23. artiklis. Selle esimene lõige sätestab, et osalisriigid tunnustavad, et vaimse või füüsilise puudega laps peab elama täisväärtuslikku ja rahuldavat elu tingimustes, mis tagavad eneseväärikuse, soodustavad enesekindluse kujunemist ja võimaldavad lapsel ühiskonnas aktiivselt osaleda.

Puuetega laste õiguste tagamisel tuleb tõsta ühiskonna teadlikkust, edendada puuetega laste osavõttu, võtta neid igati kuulda, arvestada ja eriliselt kaitsta, sealhulgas väärkohtlemise ja vägivalda eest. Tagada tuleb puuetega laste ligipääs ühistranspordi kasutamisele, vabaajaveetmise võimalustele ning soodustada igati ühiskondlikust elust osavõttu ja riigi süsteemis hariduse omandamist (sh riiklik kõrgharidus). Niisamuti tuleb kindlustada tervishoiuteenuste ja arstiabi kättesaadavus.

Nende eesmärkide toetamiseks võeti 21.03.2012 Riigikogus vastu puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seadus, mis jõustub 14.04.2012. Lisaks puuetega inimeste õiguste konventsioonile⁴¹ ühinetakse ka selle fakultatiivprotokolliga. Konventsiooni eesmärk on edendada, kaitsta ja tagada kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielikku ja võrdset teostamist kõikide puuetega inimeste suhtes ning edendada austust nende loomupärase väärikuse vastu. Konventsioon aitab kaasa riikide puudega inimesi käsitlevate praktikate ühtlustamisele, täpsustades ja koondades kõik puudega inimeste õigustega seonduva, mis on sätestatud mitmetes rahvusvahelistes konventsioonides ja dokumentides. Konventsioon ei loo otseselt uusi õigusi, vaid kordab üle rahvusvahelistes aktides eksisteerivad õigused viisil, mis on suunatud puudega inimeste vajadustele ja olukorrale.

Puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 33 sätestab muuhulgas, et riigisiselt tuleb määrata üksus, mis tegeleb konventsiooni rakendamisküsimustega. Tugevalt soovitatakse kaaluda valitsussüsteemis kooskõlastusmehhanismi loomist, et soodustada valdkonnaga seotud tegevusi riigi- ja erasektoris, erinevatel tasanditel. Kodanikuühiskond, eelkõige puuetega inimesed ja nende esindusorganisatsioonid, peavad olema kaasatud järelevalveprotsessi ja selles täiel määral osalema. Alljärgnevalt käsitletakse lisaks puuetega inimeste õiguste konventsioonile ja selle fakultatiivprotokollile ka ÜRO Lapse Õiguste Komitee 2007. aasta üldisi soovitusi puuetega laste õigustest⁴².

Ühendkuningriik ja Saksamaa on puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerinud 2009. aastal. Inglismaal ja Walesis on laste õigusi reguleeritud 2004. aasta lasteseadusega⁴³, mis käsitleb ka puuetega lapsi. Samuti käsitleb Ühendkuningriigis 2010. aastal vastu võetud laste, koolide ja perekonnaseadus⁴⁴ puuetega ja hariduslike erivajadustega lapsi ning nende õigusi.

Saksamaa Liitvabariigi põhiseadus⁴⁵ keelab diskrimineerimise füüsilise või vaimse puude tõttu. Saksamaa sotsiaalseadustiku⁴⁶ IX raamat, mis jõustus 2001. aastal, põhineb ideel, et tagada kõigile

⁴¹ United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006).

⁴² Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 9.

⁴³ Children Act (2004).

⁴⁴ Children, Schools and Families Act (2010).

⁴⁵ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949).

⁴⁶ Sozialgesetzbuch (1976).

isikutele võrdsed võimalused ja võrdne osalemine. Saksamaa liidumaad rakendavad õigust erinevalt, sealhulgas erineb liidumaati haridussüsteemi struktuur. Mõned liidumaad on kehtestanud uuemaid õigusakte ka hariduslike erivajadustega laste õigusi rõhutades. Eelneva näitena, Põhja-Rein-Vestfaali liidumaa võttis 2008. aastal vastu uue laste päevahoivuseaduse,⁴⁷ mis sisaldab erivajadustega lastele kohalduvat regulatsiooni.

Haridus hõlmab Saksmaal lõimumise põhimõtet ja kuigi Saksamaal on eraldi erivajadustega laste koolid, püütakse puuetega lastele tagada võimalikult sarnane haridus kui kõikidele teistele lastele. Erikoolis ja tavakoolis õppivate laste ühistegevusi edendatakse nii koolis kui vabal ajal. Saksamaa Noorsooameti⁴⁸ kohalikud kontorid pakuvad puudega alaealistele nõu ja ravi, samuti abi hariduse omandamisel. Teatud tingimustel tagatakse abi kuni isiku 28. eluaastaseks saamiseni.

5. Alaealiste kriminaalmenetlus

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 40 lg 1 sätestab, et igal lapsel, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, on õigus sellisele kohtlemisele, mis arvestab lapse väärikustunnet ja väärtushinnanguid, suurendab lapse austust inimõiguste ja teiste inimeste põhivabaduste vastu ning arvestab lapse vanust ja toetab lapse ühiskonda reintegreerimise taotlust ning tema omandatavat konstruktiivset osa ühiskonnas. Sama artikli lõige 2 toob välja konkreetsed tingimused, mida osalisriigid peavad antud normi tagamiseks kindlustama. Artikkel 40 tervikuna sisaldab norme, mis on osalisriigile otsekohalduvad ning norme, mis ei ole otsekohalduvad.⁴⁹ Seega on olemas osaline vajadus seadusandja normiloova tegevuse järele.

⁴⁷ Nordrhein-Westfalen Kinderbildungsgesetz (2008).

⁴⁸ Jugendabteilung; vt: Jugendamt, <http://www.jugendaemter.com/>, 24.01.2012.

⁴⁹ Lapse õiguste konventsiooni artikkel 40 lg 1: „*Osalisriigid tunnustavad, et igal lapsel, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, on õigus sellisele kohtlemisele, mis arvestab lapse väärikustunnet ja väärtushinnanguid, suurendab lapse austust inimõiguste ja teiste inimeste põhivabaduste vastu ning arvestab lapse vanust ja toetab lapse ühiskonda reintegreerimise taotlust ning tema omandatavat konstruktiivset osa ühiskonnas.*“ Sama artikli lõige 2 toob välja konkreetsed tingimused, mida osalisriigid peavad antud normi tagamiseks kindlustama: „*Selleks, võttes arvesse asjakohastes rahvusvahelistes dokumentides sätestatud tingimusi, kindlustavad osalisriigid, et:*

a) mitte ühtegi last ei kahtlustata, süüdistata ega leita süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises mingi teo või tegevusetusega, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu;

Selleks, võttes arvesse asjakohastes rahvusvahelistes dokumentides sätestatud tingimusi, kindlustavad osalisriigid, et:

a) mitte ühtegi last ei kahtlustata, süüdistata ega leita süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises mingi teo või tegevusetusega, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu;

b) igal lapsel, keda kahtlustatakse või süüdistatakse kriminaalseaduse rikkumises, on vähemalt järgmised garantiid:

i) ta loetakse süütuks seni, kuni süü pole seaduse kohaselt tõendatud;

ii) teda informeeritakse kohe ja üksikasjalikult tema vastu esitatud süüdistusest, et siis vajadusel vanemate või seduslike hooldajate kaudu saada seaduslikku või muud vastavat abi kaitse ettevalmistamisel ja kaitsmisel;

iii) asja peab viivitusega otsustama pädev, sõltumatu, erapooletu ametivõim või kohtuorgan ausa asja arutamise vastavalt seadusele, kaitsja või muu kohase esindaja juuresolekul, välja arvatud juhul, kui leitakse, et see ei ole lapse parimates huvides, eriti arvestades lapse vanust või olukorda, tema vanemaid või seaduslikke

Eesti Vabariigi lastekaitse seaduses⁵⁰ on reguleeritud järgnevat: lapse sotsiaalseid õigusi tohib piirata ainult seaduslikel alustel ja last arvestavalt (1) teiste inimeste õiguste, sealhulgas hea nime kaitseks,

hooldajaid;

iv) last ei sunnita tunnistusi andma ega end süüdi tunnistama; tal on õigus küsitleda või lasta küsitleda vastaspoole tunnistajaid ja saavutada omapoolsete tunnistajate kohalekutsumine ja küsitlemine võrdsetel alustel;

v) kui leitakse, et laps on rikkunud kriminaalseadust, on tal õigus vastavalt seadusele see otsus ja kõik selle alusel rakendatavad abinõud lasta läbi vaadata kõrgemal, pädeval, sõltumatul ja erapooletul ametivõimul või kohtuorganil;

vi) lapsel on õigus kasutada tasuta tõlgi abi, kui ta ei mõista või ei räägi kasutatavat keelt;

vii) kogu menetluse käigus austatakse lapse õigust privaatsusele.“

Artikkel 40 lg-d 1 ja 2 on iserealiseeruva olemusega ja otsekohalduvad, vastavalt väljatoodud analüüsi skeemile. Selleks, et rahvusvahelise õiguse norm oleks siduv Eesti Vabariigi suhtes, peab Eesti olema lepingu pooleks. Eesti Vabariik on lapse õiguste konventsiooni 1991. aastal ratifitseerinud ja on seega lepingu pooleks.

Järgmine obligatoorne element otsekohaldamisel on lepingu sätete iserealiseeruv olemus. Lapse õiguste konventsiooni antud normid reguleerivad siseriikliku iseloomuga suhteid ning lepingu antud sätted on piisavalt konkreetsed, võimaldamaks nende rakendamist ilma siseriikliku seadusandja täiendava normiloova tegevuseta. Sealjuures saab järeldada, et artikkel 40 lg 1 ja lg 2 eesmärgiks on otseselt füüsilistele või juriidilistele isikutele suunatud subjektiivsete õiguste ja kohustuste loomine. Otsekohaldatavuse kolmanda eeltingimusena peab leping olema rahvusvaheliselt jõustunud. Lapse õiguste konventsioon jõustus 1990. aastal.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et lapse õiguste konventsiooni artikkel 40 lg-d 1 ja 2 on otsekohalduvad, sest Eesti Vabariik on konventsiooniga ühinenud, see on jõustunud ja on iserealiseeruva olemusega.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 40 lg-d 3 ja 4 ei vasta aga otsekohaldatavuse kriteeriumitele, kuna sätted ei ole piisavalt konkreetsed.

Artikkel 40 lg 3: „Konventsiooni osalisriigid püüavad edendada nende laste, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, suhtes kohaldatavate seaduste ja protseduuride koostamist, ametivõimude ja asutuste rajamist, eriti: a) vanuse alammäära kehtestamist, alla mida loetakse laps kriminaalseadust mitte rikkunuks; b) kus vähegi võimalik ja soovitatav, selliste laste puhul muude, kohtuväliste meetmete võtmist, tingimusel et täielikult austatakse inimõigusi ja tagatakse lapsele seaduslik kaitse.“

Artikkel 40 lg 4: „Lastele tuleb teha kättesaadavaks mitmesugused abinõud, nagu hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, hariduse ja kutseõpetuse programmide rakendamine ja muude alternatiivid hooldusasutustele, et tagada lastele selline kohtlemine, mis garanteeriks nende heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorraga kui ka nende poolt toime pandud õiguserikkumisega.“

Kuigi Eesti on konventsiooni ratifitseerinud ning see on jõustunud, et ole antud sätted otsekohalduvad, sest need ei ole iserealiseeruva olemusega. Selleks, et isikutele antud õigused ja kohustused kohalduksid, on vajadus riigisisese seadusandja normiloova tegevuse järele. Eesti on tunnustanud konventsioonis märgitud õigusi ja peab rakendama vastavalt võimalustele maksimaalsed abinõud selleks, et tagada nende õiguste teostamine. Riigil tekib siinjuures kohustus püüda edendada vastavate seaduste ja protseduuride koostamist, ametivõimude ja asutuste rajamist ning teha lastele kättesaadavaks mitmesugused käsitletud abinõud.

Lapse õiguste konventsioonist riigile tekkivate kohustuste ja vastava Eesti siseriikliku regulatsiooni kooskõla soovitatakse siinjuures järgnevates analüüsides põhjalikumalt käsitleda. Antud vajadus tekib siseriikliku ja rahvusvahelise õiguse harmooniast lähtuvalt, siduvate rahvusvaheliste lepingute täitmise tagamiseks ning kindlustamiseks, et Eestis oleksid lastele kõik nende õigused tagatud ja õiguste realiseerimine teostatav.

⁵⁰ Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. RT 1992, 28, 370; RT I, 21.03.2011, 50. § 17 lg 1.

kui lapse tegevus on ilmselt ekslik või pahatahtlik; (2) õiguskorra, kõlbluse ja tervise kaitseks; (3) lapse enda arengu kindlustamiseks.

Alaealiste kriminaalmenetlus puudutab Eesti siseriikliku õiguse järgi noorukeid vanuses 14-18 eluaastat. Karistusseadustik⁵¹ näeb ette, et süüvõime tekib 14-aastaselt isikul. Nooremalt isikut ei loeta teo toimepanemises süüdiolavaks, mistõttu nende suhtes kriminaalmenetlust kas ei alustata või alustatud kriminaalmenetlus lõpetatakse alaealiste komisjoni saatmisega mõjutusvahendi kohaldamiseks. Karistusseadustik reguleerib ka alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid⁵² ning sellele lisaks on vastu võetud alaealise mõjutusvahendite seadus.⁵³

Tsiviilseadustiku üldosa seadus⁵⁴ sätestab füüsilise isiku teo- ja õigusvõime ning näeb ette, et teatud juhtudel võib kohus laiendada vähemalt 15-aastase noore inimese piiratud teovõimet, kui see on tema huvides ning tema arengutase seda võimaldab.

Vangistusseadus⁵⁵ näeb ette noore kinnipeetava vangistuse täideviimise, mis toimub selleks eraldi ettenähtud kinnises või avavanglas (noortevangla) või kinnise vangla eraldi osakonnas (noorteosakond). Erisused alaealistele sätestatakse ka kriminaalmenetluse seadustikus⁵⁶. Alaealise kahtlustatava korral on prokuratuur kohustatud tegema kriminaalhooldusosakonna juhatajale ülesandeks nimetada kriminaalhooldusametnik. Kui alaealist kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo toimepanemises koos täisealisega, võib alaealise huvide tagamiseks eraldada tema kriminaalasja eraldi kriminaalmenetluseks.⁵⁷

Järgnevas peatükis on käsitletud ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitus nr 10⁵⁸, mis on välja antud seoses lastega, kes lähevad õiguskorraga vastuollu. Soovitus käsitleb järgnevaid printsiipe: mittediskrimineerimise põhimõte, lapse parimate huvide arvestamine, õigus elule, ellujäämisele ja arengule, õigus avaldada oma arvamust, säilitada väärikus ja õigus õiglasele kohtumõistmisele. Komitee leiab, et erinevate riikide ametivõimud kasutavad pigem karistuslikke kui ümberkasvatustikke meetmeid. Alaealiste vangistamist kasutatakse liialt kergekäeliselt. Õiguskord peaks ennekõike soodustama erinevate karistusalternatiivide kasutamist ja tagama selleks piisavate võimaluste olemasolu.

Allpool tuuakse välja Saksamaa noortekohtute seadus⁵⁹, mis kohaldub õigusrikkujatele, kes olid süüteo toimepanemise ajal 14 kuni 18 aastat vanad. Seaduses sätestatakse, et nimetatud alaealisi tuleks karistada vaid juhul, kui nad olid piisavalt eaküpsed, et mõista oma teo vääritust ja olid võimelised sobivalt käituma. Samuti käsitletakse Saksamaa noorsookaitse seadust⁶⁰, mille sisupeatükid sätestavad ka süütegude eest karistamise.

⁵¹ Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; RT I, 29.12.2011, 190. §§ 32, 33.

⁵² Ibid, § 87.

⁵³ Alaealise mõjutusvahendite seadus. RT I 1998, 17, 264; RT I 2010, 41, 240.

⁵⁴ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I 2002, 35, 216; RT I, 06.12.2010, 12. §§ 7-9.

⁵⁵ Vangistusseadus. RT I 2000, 58, 376; RT I, 29.12.2011, 54. 3.ptk, § 78.

⁵⁶ Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166; RT I, 29.12.2011, 20. § 213 lg 4.

⁵⁷ Ibid, § 216 lg 5.

⁵⁸ Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 10.

⁵⁹ Jugendgerichtsgesetz (1974).

⁶⁰ Jugendschutzgesetz (2002).

Ühendkuningriigis on samuti eraldiseisvad noortekohtud, kuid menetlus võib sõltuvalt teholuudest toimuda ka üldkohtus. Alaealiste poolt sooritatud süütegude menetlemist reguleerivad mitmed õigusaktid oma koosmõjus.⁶¹

Põhjamaade, sealhulgas Soome ja Norra, õigussüsteemides reageeritakse alaealiste süütegudele reeglina laste hoolekande ja sotsiaalteenuste sfääris. Kohalike omavalitsuse ametnikele on antud õigus sekkuda laste ebasobiliku käitumise korral. Nii alaealised kui täiskasvanud vastutavad oma tegude eest kriminaalseadustiku alusel.

6. Alaealised ja kodakondsus

Kõik inimesed on erinevad ja isikupärased. Sellest tulenevalt on igal inimesel õigus sünnihetkest ainumääratlusele, sealhulgas kodakondsusele. Kodakondsus on püsiv õiguslik seos isiku ja riigi vahel, mis annab kodanikule kodakondsusega seotud õigused ja kohustused.

Lapse õiguste konventsiooni artiklid 7 ja 8 sätestavad järgmist: *Laps registreeritakse kohe pärast sündi ning sünnihetkest peale on tal õigus nimele, õigus omandada kodakondsus ja võimaluse piires ka õigus tunda oma vanemaid ja olla nende poolt hooldatud. Osalisriigid tagavad nende õiguste ellurakendamise kooskõlas oma siseriiklike seaduste ja kohustustega, mis tulenevad selle valdkonna asjakohastest rahvusvahelistest dokumentidest, eriti kui vastasel juhul jääks laps kodakondsuseta.*

Osalisriigid kohustuvad austama lapse õigust säilitada oma seadusega tunnustatud identiteet, sealhulgas kodakondsus, nimi ja perekondlikud suhted ilma ebaseadusliku vahelesegamiseta. Kui laps on ebaseaduslikult ilma jäetud mõnest oma identiteedi elemendist või kõikidest neist elementidest, kindlustavad osalisriigid talle vajaliku abi ja kaitse, et taastada kiiresti tema identsus.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis on sätestatud iga lapse õigus kodakondsusele.⁶² Eesti on liitunud ka piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooniga⁶³, mille järgi tuleb osalisriigil tarvitusele võtta kõik asjakohased õiguslikud ja praktilised meetmed, et lihtsustada kodakondsuseta isikute ja mittekodanike naturalisatsiooni ja lõimumist ning sellele kaasa aidata.

Kõik väljatoodud sätted reguleerivad isiku õigust kodakondsusele, kuid antud normid ei ole piisavalt konkreetsed, et olla iserealiseeruvad ja omada seeläbi otsekohalduvat mõju.⁶⁴ Seega ei loo antud

⁶¹ Vt: Youth Courts (Constitution of Committees and Right to Preside) Rules 2007; Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999; Bail Act 1976, s.3, schedule 1; Children and Young Persons Act 1933, ss. 34A, 39, 45, 47, 49; Children and Young Persons Act 1969, ss. 9, 23(5); Courts Act 2003, s. 66; Crime and Disorder Act (1988), ss. 34, 37; Crime and Disorder Act (1998), ss. 51, 65, 66; Criminal Justice Act 2003, ss. 189, 226-228; Criminal Procedure Rules, Part 44; Detention under Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act (2000), ss. 37, s. 91; Magistrates Act 1980, s. 24; Police and Criminal Evidence Act (1984); Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act (1999), s. 8; Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act (2000).

⁶² Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 11. Art 24 lg 3.

⁶³ Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsioon. RT II 2006, 26.

⁶⁴ Näiteks: Lapse õiguste konventsiooni artikkel 7 sätestab sõnaselgelt, et riik peab tagama sätestatud õiguste ellurakendamise (kooskõlas oma siseriiklike seaduste ja kohustustega, mis tulenevad selle valdkonna

sätteid üksikisikule õigusi ilma täiendava seadusandluseta. Eestis reguleerib kodakondsuse küsimusi peamiselt kodakondsuse seadus⁶⁵.

Kodakondsuseta lapsed on üks aktuaalsetest probleemidest nii Euroopa Liidu riikides kui ülemaailmselt. Majanduslike, Sotsiaalsete ja Kultuurialaste Õiguste Komitee⁶⁶ soovitas Eestil suurendada riigi jõupingutusi, et hõlbustada Eestis elavate isikute kodakondsuse taotlemist ning tagada kodakondsus pikaajaliselt Eestis elanud kodakondsuseta isikute lastele, kes sünnivad Eesti territooriumil.

2007. aastal soovitas Piinamisvastane Komitee Eestil tarvitusele võtta kõik asjakohased õiguslikud ja praktilised meetmed, et lihtsustada kodakondsuseta isikute ja mittekodanike naturalisatsiooni ja lõimumist ning sellele kaasa aidata. Samuti soovitati tarvitusele võtta vajalikud meetmed tagamaks, et kodakondsuseta isikuid ja mittekodanikke teavitataks nende õigustest neile arusaadavas keeles ning et neil oleks nendelt vabaduse võtmise hetkest ilma igasuguse diskrimineerimiseta ligipääs põhilistele õiguslikele tagatistele.⁶⁷

Välisriikide praktikast on sobiv näide Saksamaa, kus kehtestati 1999. aastal kodakondsusseadus⁶⁸, mis lubab välismaalastest laste paremat integreerumist Saksa ühiskonda. Seadus lihtsustab pikaajaliselt Saksamaal elavate välismaalaste lastele kodakondsuse taotlemist, seda eelkõige Saksamaal sündinud lastele. Antud seaduse vastuvõtmist on ka ÜRO Lapse Õiguste Komitee on 2004. aasta soovitustes⁶⁹ esile tõstnud ja tunnustanud.

7. Suhtlemisõigus mõlema vanemaga

Ühest või mõlemast vanemast eraldatud lapsel on õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole vastuolus lapse huvidega.⁷⁰ Sellekohane õigus kehtib ka juhul, kui lapse vanemad elavad erinevates riikides. Euroopa Nõukogu võttis 2003. aastal vastu konventsiooni, mis käsitleb lapse ja vanemate suhtlemisõigust.⁷¹ Konventsiooni eesmärk on soodustada siseriiklikke ja piiriüleseid kontakte, eelkõige täpsustada ja tugevdada laste ja vanemate põhiõigust regulaarsele suhtlemisele. Eesti antud konventsiooniga ühinenud ei ole.

Siseriiklikult reguleerib suhtlusõigust 2010. aastal jõustunud perekonnaseadus,⁷² milles lapsega suhtlemise õigus on reguleeritud muuhulgas § 143 lg-s 1. Antud sätte kohaselt on lapsel ja vanemal vastastikune õigus teineteisega isiklikult suhelda. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt ei tohi kumbki

asjakohastest rahvusvahelistest dokumentidest). Artikkel 8 kohaselt peab riik sätestatud juhul kindlustama lapsele vajaliku abi ja kaitse. Antud sätted kohustavad riiki aktiivselt laste kaitsel tegutsema.

⁶⁵ Kodakondsuse seadus. RT I 1995, 12, 122; RT I 2010, 12, 65.

⁶⁶ United Nations Economic and Social Council, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Estonia (2011), E/C.12/EST/CO/2.

⁶⁷ Piinamisvastase Komitee järeldused ja soovitused, Eesti (2007), p 22, http://web-static.vm.ee/static/failid/407/piinamisvastase_komitee_sovitused_EST.pdf, 24.02.2012.

⁶⁸ Staatsangehörigkeitsgesetz (1999).

⁶⁹ Committee on the Rights of the Child. Concluding observations: Germany (2004).

⁷⁰ ÜRO lapse õiguste konventsioon, art 9 lg 3. Vt ka art 5, 7, 10, 14, 18, 27 jt.

⁷¹ Council of Europe Convention on Contact concerning Children (2003).

⁷² Perekonnaseadus. RT I 2009, 60, 395; RT I, 30.12.2011, 22.

vanem ega muu last kasvatav isik kahjustada lapse suhet vanemaga. Suhtlusõigusel on põhiõiguslik loomus ning siinjuures tuleb eelkõige arvesse võtta põhiseaduse §-i 26, mis sätestab: „Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.“

Lisaks tuleb arvestada Eestile siduvat Euroopa Inimõiguste konventsiooni, eelkõige selle artiklit 8, ning vastavaid Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid. Kohtu praktika kohaselt⁷³ kohustab perekonnaelu austamine riiki tegutsema viisil, mis võimaldab peresidemete normaalset arengut. Kohus on oma otsustes üheselt leidnud, et õigus perekonnaelule Euroopa Inimõiguste konventsiooni artikkel 8 tähenduses hõlmab lapse ja vanema omavahelist suhtlemist.⁷⁴ Kohus on ka märkinud, et lapse ja vanema õigus veeta koos teineteisega aega, on üks perekonnaelu õiguse põhielementidest. Selline õigus on lapsel ja vanemal ka siis, kui vanemate kooselu on lõppenud.⁷⁵

Allpool on käsitletud ka Soome Vabariigi lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadust⁷⁶, mille kohaselt peab hooldusõigus tagama lapse tasakaalustatud arengu ja heaolu vastavalt lapse individuaalsetele vajadustele ja soovidele. Vastav hooldusõiguse kontseptsioon edendab *meeldivaid* ja *lähedasi* suhteid lapse ja tema vanemate vahel. Välja on toodud ka Norra lasteseadus,⁷⁷ mis reguleerib muuhulgas õiguslikke menetlusi sugulussuhete kindlakstegemisel, vanemlikku vastutust ja suhtlusõiguse küsimusi. Ühendkuningriigis näeb laste ja adopteerimise seadus⁷⁸ kohtutele ette paindlikumad võimalused, et hõlbustada lapse kontakti vanematega ning reguleerida suhtlusõiguse vaidlusi kui vanemad on lahus. Samuti nähakse ette meetmed perekonna abistamiseks ja reguleeritakse asjakohast riskihindamist.

Riigisisene suhtlusõiguse regulatsioon peab arvestama eelkõige üldtunnustatud põhimõtteid, rahvusvahelistest lepingutest tulenevaid õigusi ja kohustusi, Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat ja põhiseaduslikke norme. Arvestades antud temaatika olulisust ja tänapäevast tihedat piiriülest suhtlust ning tööharjumusi, tuleks kaaluda Euroopa Nõukogu suhtlusõiguse konventsiooniga liitumist. Samuti tuleks siseriiklikult arvestada konventsioonis väljatoodud põhimõtetega.⁷⁹

8. Laste turvalisus internetis

Euroopas on laste ja noorte hulgas interneti ja mobiilsete tehnoloogiate kasutamine laialdaselt levinud. Interneti-keskkonnas peituvad aga mitmed ohud⁸⁰ ning seetõttu tuleb tagada laste kaitse

⁷³ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Scozzari ja Giunta vs Itaalia* (2000), para. 221.

⁷⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hokkanen vs Soome* (1994); *Sahin vs Saksamaa* (2003).

⁷⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kosmopoulou vs Kreeka* (2004).

⁷⁶ Lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadus (1983).

⁷⁷ Act No. 7 relating to children and parents (1981).

⁷⁸ Children and Adoption Act (2006).

⁷⁹ Eelkõige suhtlusõiguse printsüübid, konventsiooni art 4-7.

⁸⁰ Näiteks: pornograafia, võõraste inimestega suhtlemine, kiusamine, väljapressimine, „seksimine“. Vt: Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., Ólafsson, K. Risks and safety on the internet: The perspective of European children (2010). Full Findings. LSE, London: EU Kids Online.

nende ohtude eest. Selleks tuleb tõsta teadlikkust illegaalsest ja kahjuliku sisuga teabest, mida internet võib sisaldada ja millega laps võib internetti kasutades kokku puutuda.

Euroopa Komisjon veab turvalise interneti programmi⁸¹ ning aastateks 2009-2013 on seatud eesmärkideks:

- edendada interneti ja teiste kommunikatsioonimeetmete turvalisemat kasutamist, eelkõige laste ja noorte seas;
- harida kasutajaid nendes küsimustes, eriti lapsi, lapsevanemaid ja õpetajaid;
- võidelda arvutivõrgus leiduva ebaseadusliku ja kahjuliku sisu vastu;
- tagada kontaktpunktid, kuhu internetikasutajad saavad selle ebaseadusliku ja kahjuliku sisu tuvastamise korral pöörduda;
- kaasata lapsi turvalisema interneti-keskkonna loomiseks;
- luua teadmistebaas uute tehnoloogiate kasutamise ja nendega kaasnevate riskide kohta.

Allpool välja toodud Euroopa Liidu tegevuskava lapse õiguste kaitse⁸² puudutab ühe peamise teemana laste kiusamise ärahoidmist võrgukeskkonnas. Eesti siseriiklikest tegevussuundadest annab ülevaate laste ja perede arengukava 2012–2020⁸³, mis näeb läbi erinevate meetmete ette lapse meediateadlikkuse tõstmise ja turvalisema meediakeskkonna arendamise. Vägivalla vähendamise arengukava 2010–2014⁸⁴ seab üheks eesmärgiks laste vastu toimepandud vägivalla vähendamist ja ennetamist ning toob välja interneti vahendusel vägivalla ohvriks langemise. Samuti käsitlevad erinevad projektid laste õigusi internetis ja internetikasutamise ohte.⁸⁵

9. Lapsed relvastatud konfliktides

Relvastatud konfliktid rikuvad kõiki lapse õigusi, sealhulgas õigust elule, arstiabile, haridusele ja õigust kaitsele vägivalla vastu. Ligikaudu 2 miljonit last on viimasel kümnendil hukkunud relvastatud konfliktides ning 6 miljonit vigastatud. Ligikaudu 20 miljonit last on sunnitud põgenema ja rohkem kui 250 000 last on siiani kasutatud lapssõduritena. Lisaks on tuhanded lapsed vägistamise ja erinevate seksuaalkuritegude ohvrid. Ligikaudu miljard last maailmas elavad piirkondades, mis on relvastatud konfliktide mõjualas.⁸⁶

Lapse õiguste konventsiooni artiklid 38 ja 39 käsitlevad lastega seoses relvakonflikte. Artikkel 38 lg 1 sätestab: „*Osalisriigid kohustuvad austama ja kindlustama, et peetaks kinni relvakonfliktide puhul nende suhtes kohaldatava rahvusvahelise humanitaarõiguse sätetest, mis on olulised lapse seisukohast.*“ Samuti on osalisriikidel kohustus kasutada kõiki võimalikke meetmeid, et vältida alla 15aastaste laste otsest osavõttu sõjategevusest (lg 2). Täpsemalt reguleerib antud valdkonda aga konventsiooni 2002. aastal jõustunud fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud

⁸¹ The European Commission Safer Internet Programme.

⁸² An EU Agenda for the Rights of the Child (2011).

⁸³ Laste ja perede arengukava 2012–2020, Sotsiaalministeerium (2011).

⁸⁴ Vägivalla vähendamise arengukava 2010–2014, Justiitsministeerium (2010).

⁸⁵ Vt: projekt "Targalt internetis", <http://www.targaltinternetis.ee>; Turvaline käitumine internetis, <http://lapsnetis.eesti.ee/>; Vihjeliin, <http://vihjeliin.targaltinternetis.ee/>.

⁸⁶ European Network for Ombudspersons for Children. Children and armed conflicts (2010).

konfliktidesse. Eesti on antud protokollile heaks kiitnud, kuid ei ole õigusakti seniajani ratifitseerinud. Majanduslike, Sotsiaalsete ja Kultuurialaste Õiguste Komitee kutsus Eestit üles dokumenti ratifitseerima.⁸⁷ Protokollile põhieesmärgiks on tõsta laste relvajõududesse värbamiseks ja sõjategevuses osalemiseks nõutavat vanust, mis aitaks oluliselt vähendada sõjategevuses osalevate laste arvu. Sätestatu arendab edasi vastavaid laste õiguste kaitsele suunatud instrumente, mis on leidnud kajastamist erinevates rahvusvahelistes lepingutes. Näitena, ILO konventsioon „Lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamine“⁸⁸ käsitleb lapsena alla 18-aastasest isikut. Vastavalt selle konventsiooni artiklile 3 laieneb mõiste sobimatu töö ja muu sobimatu tegevus ka relvakonfliktis sunniviisilisele osalemisele. Vastavad miinimumstandardid on sätestatud nii ÜRO lapse õiguste konventsioonis kui ka Rahvusvahelise kriminaalkohtu Rooma statuudis⁸⁹.

Allpool käsitletud riikidest on nii Soome, Norra kui ka Ühendkuningriik fakultatiivprotokollile ratifitseerinud. Lapse Õiguste Komitee saatis protokollile täitmise kohta oma lõppjärelused Soomele 2005. aastal⁹⁰, Norrale 2007. aastal⁹¹ ja Ühendkuningriigile 2008. aastal⁹².

Soomet kiideti relvajõududesse värbamise miinimumea olemasolu eest, milleks on 18 eluaastat. Sama vanusepiir kehtib ka vabatahtliku osavõtu kohta. Antud piiranguid reguleeris Soome 2000. aasta ajateenistuse seadus. 2007. aastal kehtestati Soomes uus ajateenistuse seadus⁹³ ja vabatahtliku riigikaitse seadus⁹⁴, mis järgivad varasemat vanusepiiri.

Komitee soovitas Soomes tegeleda kõikides asjakohastes keeltes pideva protokollialase teavitustöö ja koolitamisega, seejuures silmas pidades eelkõige sõjaväelasi. Samuti tuleb teha protokollis sisalduvad sätted avalikult teatavaks ja selgeks lastele ja lapsevanematele.

Komitee tunnustas Norrat kodukaitse seaduse⁹⁵, kohustusliku ajateenistuse seaduse⁹⁶ ja karistusseadustiku⁹⁷ protokolliga kooskõlla viimise eest. Samas soovitati tõsta kodukaitse vabatahtlike vanusepiiri 16-lt eluaastalt 18-le; tõsta avalikkuse teadlikkust; välja töötada

⁸⁷ United Nations Economic and Social Council, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Estonia (2011), E/C.12/EST/CO/2, p 35.

⁸⁸ Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) konventsioon (nr 182) «Lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamine». RT II 2001, 20, 109.

⁸⁹ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. RT II 2002, 2, 5.

⁹⁰ CRC, Consideration of reports submitted by states parties under Article 8 of the optional protocol to the convention on the rights of the child on the involvement of children in armed conflict. Concluding observations: Finland. CRC/C/OPAC/FIN/CO/1 (2005).

⁹¹ CRC, Consideration of reports submitted by states parties under Article 8 of the optional protocol to the convention on the rights of the child on the involvement of children in armed conflict. Concluding observations: Norway. CRC/C/OPAC/NOR/CO/1 (2007).

⁹² CRC, Consideration of reports submitted by states parties under Article 8 of the optional protocol to the convention on the rights of the child on the involvement of children in armed conflict. Concluding observations: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. CRC/C/OPAC/GBR/CO/1 (2008).

⁹³ The Conscription Act (2007).

⁹⁴ The Act on Voluntary National Defence (2007).

⁹⁵ The Home Guard Act (1999).

⁹⁶ The Compulsory Military Service Act (2001).

⁹⁷ The General Civil Penal Code (2002).

koolitusprogramme kõigile asjakohastele professionaalidele, kes töötavad lastega, sealhulgas tervishoiutöötajad, sotsiaaltöötajad, õpetajad, juristid ja kohtunikud ning ametnikud, kes töötavad varjupaigataotlejatega või sisserändavate isikutega, kes on mõjutatud relvastatud konfliktidest.

Komitee tunnustas Ühendkuningriiki jätkuva poliitika eest, mille kohaselt ei kehti riigis kohustuslik ajateenistus. Komitee jagas tunnustust ka aktiivse osavõtu eest lastekaitse rahvusvahelisel tasandil, sealhulgas ÜRO laste ja relvastatud konfliktide töörühma kuulumise eest ja rahvusvaheliste kriminaaltribunalide töö toetamise eest. Nii samuti kui Soomel ja Norral, soovitati Ühendkuningriigil teha suuremat teavitus- ja koolitustööd ning viia protokollkohane õpe sisse ka militaarkoolide õppekavadesse. Rõhutati, et nii tsiviilse kui militaarse sisuga olukordades, kus lapsed lähevad õiguskorraga vastuollu, tuleb alati tagada nende kohtlemine vastavalt alaealiste kohtusüsteemile ning arvesse võtta LÕK-i põhimõtteid (sh art 37, 40). Komitee soovitas siseriiklike õigusaktidega sõnaselgelt keelustada relvade müük riikidesse, kus teadaolevalt kasutatakse lapsi sõjalises tegevuses.

10. Kokkuvõtte ja ettepanekud

Laste vaesus, diskrimineerimine, füüsiline karistamine, puuetega laste õigused, lapsed kriminaalmenetluses, alaealiste kodakondsus, suhtlemisõigus, laste turvalisus internetis, lapsed relvastatud konfliktides – on siinjuures välja toodud fookusteemad, mida arvestada siseriikliku lastekaitse regulatsiooni koostamisel.

Soovitused:

- Tegutseda aktiivselt laste vaesuse kaotamise nimel: teadvustada probleemi, tuvastada selle ulatus, teha ennetustööd, tagada kaitsemehhanismide ja abinõude olemasolu ning kättesaadavus.
- Rakendada sõnaselge kõikide füüsilise karistamise vormide keeld, tagada toetavad ühiskonnahariduslikud abinõud: edendada vägivallavaba distsipliini austamist ja laste võrdset õigust inimväärikusele ja füüsilisele väärkusele ning tõsta avalikkuse teadlikkust laste õigustest ja kaitsest. Teostada asjakohast järelevalvet ning hinnata olukorda süstemaatiliselt.
- Kaaluda Euroopa Nõukogu lapse suhtlusõiguse konventsiooniga liitumist ning arvestada siseriikliku regulatsiooni koostamisel konventsiooni läbivate põhimõtetega.
- Ratifitseerida ÜRO lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse ja tagada siseriikliku õiguskorra kooskõla protokolliga.
- Tagada ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni ja selle fakultatiivprotokollide täitmine. Määrata kindel riigisisene üksus, mis tegeleb konventsiooni rakendamisküsimustega.
- Tõsta ühiskonna teadlikkust puuetega laste õigustest, edendada puuetega laste osavõttu, võtta neid igati kuulda, arvestada ja eriliselt kaitsta.
- Edendada hoolekande ja sotsiaalsfääri kaasamist ning mõju alaealiste kriminaalmenetluses. Tagada alaealiste poolt toime pandud süütegude korral erinevate karistusalternatiivide olemasolu ja soodustada nende kasutamist.

- Hõlbustada Eestis elavate isikute Eesti kodakondsuse taotlemist ning tagada kodakondsus pikaajaliselt Eestis elanud kodakondsuseta isikute lastele, kes sünnivad Eesti territooriumil.
- Tarvitusele võtta tõhusad meetmed, et lihtsustada kodakondsuseta isikute ja mittekodanike naturalisatsiooni ja lõimumist, seda edendada ja igati kaasa aidata.
- Edendada lapse meediateadlikkuse tõstmist ja turvalisema meediakeskkonna arendamist. Seejuures arvestada Euroopa Komisjoni turvalise interneti programmi eesmärke.
- Teha diskrimineerimise ärahoidmiseks selgitustööd kõigi isikute võrdsetest õigustest ja staatusest ning diskrimineerimise tagajärgedest ja vastavatest sanktsioonidest.

II Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Laste õiguste ja kaitse alased põhimõtted on kujunenud koosmõjus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni raames sõlmitud konventsioonidega. Peamine lapse õigusi reguleeriv rahvusvaheline leping on käesolevalt ÜRO lapse õiguste konventsioon, mis on üks ulatuslikumalt ratifitseeritud rahvusvahelisi lepinguid maailmas. Konventsioon koos lisaprotokollidega loob õiguslike printsiipide võrgustiku, mida täidavad spetsiifilised kokkulepped lastekaitse standardite osas. Järgnevalt käsitletakse lapse õigusi ja kaitset reguleerivaid ÜRO lepinguid ja protokolle:

1. *lapse õiguste konventsioon*⁹⁸, mis jõustus Eesti suhtes 1991;
 - 1.1. *lapse õiguste konventsiooni protokoll laste müügi, lasteprostitutsiooni ja –pornograafia kohta*⁹⁹, jõustus Eesti suhtes 2004;
 - 1.2. *lapse õiguste konventsiooni protokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse*¹⁰⁰, Eesti Vabariik allkirjastas 2003. aastal, käesolevalt ratifitseerimata;
2. *rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon*¹⁰¹, jõustus Eesti suhtes 1991;
3. *majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt*¹⁰², jõustus Eesti suhtes 1992;
4. *kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt*¹⁰³, jõustus Eesti suhtes 1992;
 - 4.1. *kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti fakultatiivprotokoll*¹⁰⁴, jõustus Eesti suhtes 1992;
 - 4.2. *kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti teine surmanuhtluse kaotamist käsitlev fakultatiivne protokoll*¹⁰⁵, jõustus Eesti suhtes 2004;
5. *konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta*¹⁰⁶, jõustus Eesti suhtes 1991;
 - 5.1. *naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta konventsiooni fakultatiivne protokoll, Eesti ei ole hetkeseisuga protokolliga liitunud;*

⁹⁸ Lapse õiguste konventsioon. RTII 1996, 16, 56.

⁹⁹ Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll. RTII 2004, 23, 94.

¹⁰⁰ Lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse. RT 2003, 90, 1340.

¹⁰¹ Rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon. RT II 2010, 8, 0.

¹⁰² Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 13.

¹⁰³ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 11.

¹⁰⁴ Fakultatiivne protokoll kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti juurde. RT II 1993, 10, 12.

¹⁰⁵ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti surmanuhtluse kaotamist käsitlev teine fakultatiivne protokoll. RT II 2003, 31, 157.

¹⁰⁶ Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. RT II 1995, 5, 31.

6. piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon¹⁰⁷, jõustus Eesti suhtes 1991;

6.1. piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivne protokoll¹⁰⁸, jõustus Eesti suhtes 2006;

7. rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll¹⁰⁹, jõustus Eesti suhtes 2004.

8. puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll (2006), jõustub Eesti suhtes 2012.

Lisaks reguleerivad laste õigusi järgnevad rahvusvahelised õigusaktid, millega Eesti hetkeseisul ühinenud ei ole:

9. võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete õiguste kaitse rahvusvaheline konventsioon (1990);

10. rahvusvaheline kõigi isikute kaitsmist sunniviisilise kadumise eest käsitlev konventsioon (2006).

1. Lapse õiguste konventsioon ja lisaprotokollid

- Lapse õiguste konventsiooni protokoll laste müügi, lasteprostitutsiooni ja –pornograafia kohta
- Lapse õiguste konventsiooni protokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse

Lapse õiguste konventsiooni artiklid sisaldavad lapse põhiõigusi ja –vabadusi, poliitilisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi. Konventsiooni peamine eesmärk on tagada lapsele tema heaoluks vajalik kaitse ja hooldus. Konventsioon sisaldab nelja kandvat põhiprintsiipi: kõik lapsed on võrdväärsed ning neil on õigus võrdsele kohtlemisele, konventsioonis sätestatud õigused kuuluvad igale lapsele (art 2). Igas lapsi puudutavas ettevõtmises tuleb esikohale seada lapse huvid (art 3). Igal lapsel on sünnipärane õigus elada, ellu jääda ning maksimaalselt areneda (art 6). Lapsel on õigus väljendada oma vaateid igas teda puudutavas küsimuses ning tal on õigus oma arvamuse ärakuulamisele (art 12).

Inimõigustealastele lepingutele lisanduvad sageli fakultatiivsed protokollid, lepingut täiendavad õiguslikud mehhanismid. Lapse õiguste konventsioonil on kaks lisaprotokolli ning kolmas on käesolevalt koostamisel. Uus protokoll peaks lisama konventsioonile kaebuste menetlemise protseduuri, mis on laste järgi kohandatud. Uue protokolli eelnõus rõhutatakse, et kuna lapsed on

¹⁰⁷ Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsioon. RT II 2006, 26.

¹⁰⁸ Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikut alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivne protokoll. RT II 2006, 24, 63.

¹⁰⁹ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll. RT II 2004, 7, 23.

õiguste valdajad on neil õigus otsida abi rahvusvahelisel tasandil, kui siseriiklikud õiguskaitsevahendid ei ole piisavalt tõhusad.¹¹⁰

Lapse õiguste konventsiooni ja selle lisaprotokolle on põhjalikumalt käsitletud Sotsiaalministeeriumi 2003. aasta lastekaitse seaduse alusanalüüsis.¹¹¹

2. Lapse Õiguste Komitee

Lapse Õiguste Komitee (siin alapeatükis edaspidi: Komitee) on iseseisev ekspertide kogu, mis kontrollib laste õiguste konventsiooni ja selle protokollide rakendamist liikmesriikides. Komitee on loodud lapse õiguste konventsiooni artikliga 43 ja selle tööd reguleerivad artiklid 43-45. Osalisriigid kohustuvad esitama Komiteele ettekandeid nende poolt konventsioonis tunnustatud õiguste realiseerimisel kasutatud abinõude ja saavutatud edusammude kohta. Lisaks avaldab Komitee üldiste soovitusena oma tõlgendused LÕK-is toodud õiguste sisust. Alljärgnevalt on välja toodud valik kokkuvõtteid aktuaalsetest Komitee soovitusest ajavahemikul 2007-2011.

2.1. Üldine soovitus nr 13. Lapse õigus vägivaltatule elule (2011)¹¹²

Komitee märgib, et soovitus nr 13 on välja antud seoses LÕK-i artikliga 19¹¹³, kuna lastele tekitatava vägivalda ulatus ja intensiivsus on murettekitav. Vägivalla lõpetamiseks kasutatavaid meetmeid soovitatakse tugevdada ja laiendada ning lõpetada praktikad, mis ohustavad laste arengut ja ühiskonna võimekust lahendada konflikte vägivaltatult.

Soovituse eesmärk on rõhutada LÕK-i osalistele artiklist 19 tulenevaid kohustusi, sealhulgas rakendada kõiki seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja haridusalaseid abinõusid, et kaitsta last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalda, ülekohtu või kuritarvituse, hooletussejätmise, hooletu või julma kohtlemise või eksploateerimise, kaasa arvatud seksuaalse kuritarvituse eest, kui laps viibib vanema(te), seadusliku hooldaja või seaduslike hooldajate või mõne teise lapse eest hoolitseva isiku hoole all (art 19 lg 1).

Vastavad kaitseabinõud peaksid hõlmama tõhusaid vahendeid sotsiaalprogrammide läbiviimiseks, mis tagaksid vajaliku toetuse lapsele ja nendele, kes tema eest hoolitsevad. Samuti tuleks tagada eelpool nimetatud lapse väärkohtlemise juhtude vältimine, tuvastamine, nendest teatamine, nendele osutamine, uurimine, käsitlemine ja järelmenetlus ning vajadusel kohtulik sekkumine. Lapse õigused ellujäämisele, väärikusele, heaolule, tervisele, arengule, osalemisele ja mittediskrimineerimisele vajavad erilist tähelepanu olukordades, kui sellise õiguse täitmine on ohustatud vägivaldaga.

Komitee soovitus põhineb järgmistel põhistatud eeldustel ja tähelepanekutel.

¹¹⁰ ÜRO Peaassamblee 16.05.2011 aruanne. A/HRC/17/36.

¹¹¹ Henberg, A. Lastekaitse seaduse alusanalüüs. Sotsiaalministeerium (2003).

¹¹² Committee on the Rights of the Child (2011). General comment No. 13.

¹¹³ Artikli 19 otsekohalduvust on käsitletud A osa I peatüki 3. alajaotuses „Füüsiline karistamine“ ning on leitud, et norm ei ole otsekohalduv.

- a) Igasugune laste vastu kasutatav vägivald on põhjendamatu ning igasugust vägivalda saab ennetada.
- b) Laste eest hoolitsemisel ja nende kaitsel on vajalik lapsi igati austada ja tagada nende inimväärikus. Selleks tuleb edendada laste õiguste keskseid lähenemisviise.
- c) Igat last tuleb tunnustada, austada ja kaitsta kui õiguste hoidjat ja ainulaadset ning väärtuslikku inimest, kellel on individuaalne isiksus, eraldiseisvad vajadused, oma huvid ja privaatsus.
- d) Õigusriigi põhimõtte peab kohalduma lastele niisamuti kui täiskasvanutele.
- e) Laste õigus olla ärakuulatud ja avaldada oma arvamust peab olema austatud kõigis otsustusprotsessides. Laste osalemine peab olema kesksel kohal laste hoolduse- ja kaitsestrateegiate ning programmide planeerimises.
- f) Igas olukorras, mis last mõjutab, peab olema tagatud tema huvide esikohale asetamine. Sellele tuleb erilist rõhku pöörata juhul kui laps on vägivalda ohver ning samuti vägivaldaalasel ennetustööl.
- g) Lapse eest hoolitsemisel ja tema kaitsel ning vägivalda ärahoidmisel on esmane kohustus perekonnal. Samas leiab Komitee, et suur osa vägivallast leiab aset perekonna sees ning sellisel juhul on vajalik ametivõimude sekkumine ja toetus.

2.2. Üldine soovitus nr 12. Lapse õigus avaldada oma arvamust (2009)¹¹⁴

LÕK artikkel 12

1. Osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele.

2. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.

Konventsiooni artikkel 12¹¹⁵ on ainulaadne säte, mis on suunatud lapse õiguslikule ja sotsiaalsele staatusele. Lapsel puudub täielik iseseisvus täiskasvanutest, kuid samas on laps eraldiseisev õigussubjekt. Lapse õigus avaldada arvamust on üks konventsiooni neljast põhiprintsiibist.

Soovituse üldeesmärk on toetada konventsiooni osalisriike 12. artikli tõhusal kohaldamisel. Selleks rõhutatakse artikli mõju valitsuse, valitsusväliste organisatsioonide, huvirühmade ja kogu ühiskonna

¹¹⁴ Committee on the Rights of the Child (2009). General comment No. 12.

¹¹⁵ Otsekohalduvus: Kuigi Eesti on konventsiooni ratifitseerinud ning see on jõustunud, ei ole LÕK artikkel 12 lõiked otsekohalduvad. Artikkel 12 lg 1 ei ole otsekohalduv, sest see ei ole piisavalt konkreetne ning seega puudub iserealiseeruv olemus. Selleks, et lapsele oleks tagatud õigus väljendada vabalt oma vaateid kõikides teda puudutavates küsimustes, on vajalik riigisisese seadusandja normiloov tegevus ning riigil on kohustus rakendada abinõud selleks, et tagada selle õiguse teostamine. Artikkel 12 lg 2 ei ole otsekohalduv tulenevalt selles sisalduvast viitest "siseriiklikele protsessinormidele vastavalt". Normist ei selgu, mis viisil tuleb lapsele anda võimalus oma arvamust avaldada. Seega ei ole norm piisavalt konkreetne ja vajab samuti seadusandja täiendavat normiloovat tegevust.

tegevusele ning soovitatakse välja töötada tõhusad siseriiklikud mehhanismid, et tagada artikli täielik rakendamine. Lisaks tuuakse välja põhinõuded, et tagada laste arvamuse avaldamine kõikides küsimustes, mis neid mõjutavad.

Komitee toob välja, et mitmed õiguslikud, poliitilised, majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised asjaolud võivad takistada lastel arvamuse avaldamist ja osalemisõiguse teostamist. Konventsioon seab aga selge ja vahetu kohustuse – tagada lastele õigus avaldada arvamust ja olla ärakuulatud asjades, mis neid puudutavad. Selline õigus peab ilma diskrimineerimiseta olema tagatud igale lapsele.

Esmalt tuleb nii riigil kui ühiskonnal tegeleda eelarvamustega laste võimekuse kohta. Soodustada tuleb sellise keskkonna teket, kus lapsed saavad oma võimekust arendada ja näidata. Selleks peab riik tagama vajaminevad ressursid. Komitee leiab, et kõnealuste kohustuste täitmine on osalisriikidele arvestatav väljakutse, kuid eesmärk on saavutatav. Esmalt tuleb välja töötada eesmärki toetavad strateegiad, neid süstemaatiliselt täita ja seeläbi kujundada keskkond, milles lapsed on austatud ja nende arvamusel lastakse areneda.

2.3. Üldine soovitus nr 10. Lapsed kes lähevad õiguskorraga vastuollu (2007)¹¹⁶

Osalisriigid tunnustavad, et igal lapsel, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, on õigus sellisele kohtlemisele, mis arvestab lapse väarikustunnet ja väärtushinnanguid, suurendab lapse austust inimõiguste ja teiste inimeste põhivabaduste vastu ning arvestab lapse vanust ja toetab lapse ühiskonda reintegreerimise taotlust ning tema omandatavat konstruktiivset osa ühiskonnas (LÕK art 40 lg 1)¹¹⁷.

Komitee soovitus käsitleb seoses alaealiste õigusrikkumistega mittediskrimineerimise põhimõtet, lapse parimate huvide arvestamist, õigust elule, ellujäämisele ja arengule, õigust avaldada oma arvamust, säilitada väarikus ja õigust õiglasele kohtumõistmisele. Erinevate meetmetena tuuakse välja järgnev.

a) Kohtuistungieelsed alternatiivid

Komitee leiab, et oluline on arendada ja rakendada erinevaid meetmeid, et tagada lapse kohtlemine tema heaolu ning samuti süüteo asjaolusid arvestades. Sellised meetmed peaksid hõlmama hooldust, suunamist, järelevalvet, nõustamist, katseaega, tugiperekonna abi, hariduse ja kutseõppe programmide rakendamist ja muid alternatiive hooldusasutustele, et tagada lastele selline kohtlemine, mis garanteeriks nende heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorraga kui ka nende poolt toimepandud õigusrikkumisega.

b) Kohtuotsus

¹¹⁶ Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 10.

¹¹⁷ LÕK artikli 40 otsekohalduvust on käsitletud A osa I peatüki 5. alajaos „Alaealiste kriminaalmenetlus“ ning on leitud, et artikkel 40 lõiked 1 ja 2 on iserealiseeruva olemusega ja otsekohalduvad. Artikkel 40 lõiked 3 ja 4 ei vasta otsekohaldatavuse kriteeriumitele, kuna sätted ei ole piisavalt konkreetsed ning nende korral on vajadus riigisisese seadusandja normiloova tegevuse järele.

Alaealiste kohtuprotsessides ei tohi kasutada rangelt karistavat lähenemist. Reageering süüteo peab arvestama mitte ainult asjaolusid, ajendeid ja raskusastet vaid ka süüdistatava vanusest lähtuvalt vähendatud süüd ja ühiskonna pikemaajalisi vajadusi.

Siseriiklikud seadused peavad kohtunikule tagama laia valiku erinevaid lahendusi, mida vabadusekaotuse asemel alaealisele isikule kohaldada. Vabadusekaotus võib olla kasutatud viimase abinõuna ning sel juhul määratud lühimaks võimalikuks ajaperioodiks.

c) Surmanuhtluse keeld

Surmanuhtlust ei tohi kehtestada isikule, kes pani süüteo toime nooremalt kui 18-aastaselt, hoolimata tema vanusest kohtuprotsessi ajal.

d) Eluaegse vangistuse keeld ilma võimaluseta ennetähtaegselt vabaneda

Nooremale kui 18-aastasele kuriteo toime pannud isikule ei tohi kohaldada eluaegset vanglakaristust ilma vabanemisvõimaluseta.

e) Vabadusekaotus

Üheltki lapselt ei tohi ebaseaduslikult või meelevaldselt võtta tema vabadust. Igat vabadusest ilma jäetud last tuleb kohelda inimlikult ja lugupidamisega üksikisiku sünnipärase inimväärikuse vastu viisil, mis arvestaks vastavaealise isiku vajadusi. Igal vabaduse kaotanud lapsel on õigus viivitamatult saada õiguslikku ja muud vajalikku abi. Tal on õigus vaidlustada vabadusekaotuse ebaseaduslikkust kohtu või ametivõimude ees ning nõuda asja viivitamatut lahendamist.

2.4. Üldine soovitus nr 9. Puuetega laste õigused (2007)¹¹⁸

Sõda, haigused ja vaesus on suurimad puuete põhjustajad. Kõik nimetatud nähtused on aga ennetatavad. Samuti on ennetatav või vähendatav nende tegurite teisene mõju¹¹⁹, mis on tihti põhjustatud varajase või õigeaegse sekkumise puudumisest.

Lapse õiguste konventsioonis esitatud õigused peavad olema tagatud igale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta. Vaimse või füüsilise puudega lapsele peab olema võimaldatud elada täisväärtuslikku ja rahuldavat elu tingimustes, mis tagavad eneseväärikuse, soodustavad enesekindluse kujunemist ja võimaldavad lapsel ühiskonnas aktiivselt osaleda.

Puudega lapsel on õigus erihoolitsusele. Riigi ülesanne on olemasolevate võimaluste kohaselt kindlustada abi osutamine. Puudega last abistades, tuleb tagada tõhus juurdepääs haridusele, väljaõppele, tervise kaitsele, rehabilitatsiooniteenustele, tööalasele ettevalmistusele ja puhkamisvõimalustele niisugusel viisil, et laps saaks võimalikult palju osa võtta ühiskondlikust elust. Abinõud peavad kaasa aitama tema individuaalsele, sealhulgas kultuurilisele ja vaimsele arengule.

¹¹⁸ Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 9.

¹¹⁹ *Teisene mõju* on siinjuures käsitletud kui hilisemalt tekkiv või jätkuv kahju, näiteks füüsiline või vaimne, kuid ka muudest teguritest tulenev kahju (sh elu- ja looduskeskkonna mõjutused).

Õigus nimele, rahvusele, identiteedi säilimisele, väljendusvabadusele, mõtte-, sõna- ja usuvabadusele, rahumeelsele kogunemisele, privaatsusele ning õigus mitte saada piinamise, julma või ebainimliku kohtlemise ohvriks on vaid mõned tsiviilõigused ja vabadused, mis teiste hulgas peavad olema austatud, kaitstud ja edendatud. Erilist tähelepanu tuleb pöörata valdkondadele, milles puuetega laste õigused võivad suurema tõenäosusega rikutud saada ja samuti tegevussfäärile, kus on vajalik eriprogrammide olemasolu puuetega laste ja nende õiguste kaitseks.

3. Rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon¹²⁰

Konventsioon näeb ette rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise. Osalisriigid mõistavad rassilise diskrimineerimise hukka ja kohustuvad igal kohasel viisil ellu viima rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise poliitikat ja soodustama kõigi rasside vastastikust mõistmist. Konventsiooni mõistes on *rassiline diskrimineerimine* mis tahes vahe või erandi tegemine inimeste vahel, neile kitsenduste seadmine või nende eelistamine rassi, nahavärvuse, sugukondliku, rahvusliku või etnilise päritolu järgi, mille eesmärgiks või tagajärjeks on kaotada või vähendada inimõiguste või põhivabaduste tunnustamist, kasutamist või teostamist võrdsel alustel poliitika-, majandus-, sotsiaal-, kultuuri- või muus ühiskonnaelu valdkonnas. Vastav regulatsioon kehtib samaselt nii täiskasvanute kui alaealiste suhtes.

4. Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt¹²¹

Pakt käsitleb majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurialaseid õiguseid ja põhimõtteid. Sealhulgas tunnustatakse laste ja noorukite kaitsmist majandusliku ja sotsiaalse ekspluateerimise eest; keelustatakse laste töö kasutamine aladel, mis on kahjulikud nende kõlblusele ja tervisele ning võivad kahjustada normaalset arengut. Osalisriike kohustatakse kehtestama vanusepiir, millest nooremate laste palgatöö kasutamine on keelatud ja seadusega karistatav. Samuti reguleeritakse paktis haridusse puutuvaid küsimusi, muuhulgas kohustatakse riike austama vanemate vabadust valida oma lastele nii riigivõimude poolt asutatud koole kui ka teisi koole, mis vastavad hariduse miinimumnõudele. Vanematel on vabadus tagada oma laste usuline ja kõlbeline kasvatus vastavalt omaenda veendumustele.

Kõik pakti osalisriigid on kohustatud esitama aruandeid paktis tunnustatud õiguste elluviimiseks rakendatud abinõude kohta ja kajastama milline on nende õiguste kasutamisel saavutatud edasimineku. Eesti on esitanud aruanded 2001. ja 2008. aastal. Majanduslike, Sotsiaalsete ja Kultuurialaste Õiguste Komitee (siin alapeatükis edaspidi: Komitee) 2011. aasta lõppjäreldeustes¹²² tunnustatakse Eestit soolise võrdõiguslikkuse seaduse vastuvõtmise eest, edusammudes inimõiguste integreerimisel õppekavadesse ning vähemusrahvuste emakeelte õpetamise ja kakskeelse hariduse toetamise eest.

¹²⁰ Rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon. RT II 2010, 8, 0.

¹²¹ Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 13.

¹²² United Nations Economic and Social Council, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Estonia (2011), E/C.12/EST/CO/2, lk 1-2.

Eestile tehti muuhulgas soovitusi seoses järgmiste teemadega: mittekodanike lastele kodakondsuse andmine¹²³, koduse vägivalda levik¹²⁴, lastekaitsealane seadusandlus ja rahvusvaheliste konventsioonide ratifitseerimine.

Komitee tundis muret kodakondsuse andmise küsimuste osas ning soovitas hõlbustada riigis pikaajaliselt elavate isikute suhtes Eesti kodakondsuse taotlemist ja tagada selliste isikute lastele kodakondsus. Komitee soovitas tugevdada õigusraamistikku laste õiguste kaitsel, sealhulgas austada alla 15-aastaste isikute töötaja mahtu kooskõlas rahvusvaheliste standarditega, keelustada 14-18 aastaste alaealiste kasutamine erootilise teose valmistamisel ja sätestada abielu sõlmimise keeld alla 18-aastase isikuga.

Komitee tundis muret koduse vägivalda laialdase leviku üle ja tõi välja, et Eesti karistusseadustik ei sätesta kodust vägivalda eraldi süüteo koosseisuna. Lisaks tunti muret, et vägivalda vähendamise arengukava aastateks 2010-2014 ei näe ette vastavaid laiaulatuslikke teadlikkuse tõstmise kampaaniaid. Komitee kutsus Eestit üles lisama konkreetne süüteo koosseis karistusseadustikku ning tagama, et erinevad kaitsemeetmed, seal hulgas tõkendid ja varjupaigad, oleksid efektiivsed ning abivajajatele kättesaadavad. Komitee soovitas lisaks läbi viia erinevaid meedia-kampaaniaid mõjutamaks ühiskonna suhtumist koduvägivalda.

Komitee tõi välja ka puudused lastekaitsealases seadusandluses: töölepingu seaduses, mis lubab alla 15-aastastele lastele pikemat tööaega kui rahvusvahelistes standardites on ette nähtud¹²⁵; karistusseadustikus, seoses 14-aastase ja vanema alaealise kasutamisega erootilise teose valmistamisel; perekonnaseaduses, mis lubab 15-17 aastasel alaealisel abielluda. Komitee soovitas eelnevat arvesse võttes tugevdada laste õiguste kaitse õigusraamistikku ja arvestada ettepanekuid uue lastekaitse seaduse koostamisel.

Komitee soovitas ratifitseerida lapse õiguste konventsiooni lisaprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse. Samuti soovitati liituda võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete õiguste kaitse rahvusvahelise konventsiooniga ja rahvusvahelise konventsiooniga, mis reguleerib kaitset kõigi isikute sunniviisilise kadumise eest.

¹²³ Kodakondsust reguleerib ka lapse õiguste konventsiooni artikkel 7, mille alusel on lapsel sünnihetkest peale õigus omandada kodakondsus (lg 1). Antud säte ei ole otsekohalduv, sest ei oma iserealiseeruvat loomu. Norm ei ole piisavalt konkreetne võimaldamaks selle rakendamist ilma riigisisese seadusandja täiendava normiloova tegevuseta. Sätte tekst "laps registreeritakse kohe pärast sündi" ei ole otse rakendamiseks piisavalt täpne. Ebaselgeks jääb, kuidas ja millise organi juures laps tuleb registreerida. Seega on vajadus seadusandja täiendava regulatsiooni järele.

LÕK artikkel 7 lg 2 kohaselt on Eesti riigil kohustus tagada vastava õiguse (õigus omandada kodakondsus) ellurakendamine. Antud sättel ei ole samuti iserealiseeruv olemus, sest säte ei ole piisavalt konkreetne (ei võimalda ette näha riigi käitumist konkreetsetes küsimustes) ning vajab täiendavat seadusandja normiloovat tegevust. Seega ei ole artikkel 7-st tulenevad normid otsekohalduvad.

¹²⁴ LÕK artikkel 19 käsitleb riigi kohustust rakendada kõiki abinõusid, et kaitsta last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalda eest. Artikli 19 otsekohalduvust on käsitletud A osa I peatüki 3. alajaotuses „Füüsiline karistamine“ ning on leitud, et norm ei ole otsekohalduv.

¹²⁵ Vt lisaks käesoleva analüüsi A osa IV peatükki "Rahvusvaheline Tööorganisatsioon".

5. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt¹²⁶

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis nähakse muuhulgas ette, et laps tuleb registreerida viivitamatult pärast tema sündi ja lapsel peab olema oma nimi (art 24 p 2). Igal lapsel on õigus kodakondsusele (art 24 p 3). Ilma igasuguse diskrimineerimiseta rassi, nahavärvuse, soo, keele, usutunnistuse, rahvusliku või sotsiaalse päritolu, varandusliku seisundi või sünni põhjal on igal lapsel õigus sellistele kaitsemääradele, mida tema kui lapsealase seisund nõuab perekonnalt, ühiskonnalt ja riigilt (art 24 p 1).

Pakt sätestab ka kõigi isikute võrdsuse kohtute ja tribunalide ees. Alaealiste puhul peab protsess arvestama lapse vanust ja aitama kaasa tema ümberkasvatamisele. Paktikohaselt tuleb alaealised kaebealused eraldada täisealistest ja kohtuotsuse tegemine tuleb läbi viia kiireloomuliselt¹²⁷.

Eesti on esitanud perioodilisi aruandeid pakti täitmise kohta 1994., 2002. ja 2009. aastal. Kodaniku- ja Poliitiliste Õiguste Komitee esitas Eestile 2010. aastal kolmanda aruande kohased järeldused. Komitee tunnustas Eesti jätkusuutlikku pühendumist inimõiguste kaitsele ning tõi välja murettekitavad valdkonnad ja soovitused. Komitee soovitas süvendada püüdeid võitluses inimkaubanduse (naiste ja tüdrukutega kaubitsemise) vastu. Samuti rõhutati, et vastutusele tuleks võtta, süüdi mõista ja karistada nimetatud kuriteo eest vastutavaid isikuid ning laiendada vastavat rahvusvahelist koostööd.

Eesti on ratifitseerinud ka pakti kaks fakultatiivprotokolli. Esimene¹²⁸ jõustus koos paktiga 1992. aastal ja teine, surmanuhtluse kaotamist käsitlev protokoll¹²⁹, jõustus Eesti suhtes 2004. aastal. Viimane näeb ette, et protokolliosalise jurisdiktsiooni all ei või kedagi hukata ja rakendada tuleb kõiki abinõusid, et kaotada surmanuhtlus riigi territooriumil.

6. Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta¹³⁰

Konventsioon käsitleb meetmeid naistevastase diskrimineerimise kõrvaldamiseks. Konventsiooni mõistes on *naiste diskrimineerimine* mis tahes vahe või erandi tegemine või piirang soo alusel, mille eesmärgiks on luua olukord, kus inimõiguste ja põhivabaduste olemasolu naistel tunnistatakse vähem või üldse mitte, kus naistel on vähem võimalusi või puuduvad võimalused kasutada või realiseerida inimõigusi ja põhivabadusi poliitikas, majanduses, sotsiaal-, kultuuri-, tsiviil- või mis tahes muus valdkonnas meeste ja naiste võrdõiguslikkuse alusel olenemata nende perekonnaseisust (art 1). Siinjuures kaitstakse teiste seas naissoost alaealisi. Lisaks tuuakse välja meeste ja naiste võrdsus abielu ja perekonnasuhteid puudutavates küsimustes, sealhulgas meeste ja naiste ühesugused õigused lapsevanematena ning tagatakse naistele võrdsed õigused laste kodakondsuse määramisel.

¹²⁶ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 11.

¹²⁷ Pakti art 10 lg 2b kohaselt „lühima aja jooksul“. Vt lisa: the Human Rights Committee General Comments No. 17 on article 24 (Rights of the child) and General Comment No. 21 on article 10 (Humane treatment of persons deprived of their liberty).

¹²⁸ Fakultatiivne protokoll kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti juurde. RT II 1993, 10, 12.

¹²⁹ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti surmanuhtluse kaotamist käsitlev teine fakultatiivne protokoll. RT II 2003, 31, 157.

¹³⁰ Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. RT II 1995, 5, 31.

Naiste Diskrimineerimise Likvideerimise Komitee esitas 2007. aastal soovitused Eesti neljanda aruande kohta, milles Komitee muuhulgas õhutab Eestit tõstma naiste ja meeste seaduslikku abiellumise vanust 18. eluaastale. Samuti soovitatakse pöörata enam tähelepanu koduvägivallale ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusele.

Käesolevalt ei ole Eesti liitunud naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni fakultatiivse protokolliga.

7. Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon¹³¹

Konventsiooni eesmärk on tõhustada võitlust piinamise ja muu ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastu. Eesti suhtes jõustus 2006. aastal konventsiooni lisaprotokoll, milles nähti ette sõltumatute rahvusvaheliste ja siseriiklike asutuste korrapärased külastused kinnipidamiskohtadesse, et ennetada nendes piinamist ning muud julma, ebainimlikku või inimväarikust alandavat kohtlemist ja karistamist. Antud konventsiooni ja protokollide reguleerimisalas on nii täiskasvanud kui alaealised.

2007. aastal tegi Piinamisvastane Komitee järeldused Eesti neljanda aruande kohta. Muuhulgas soovitati:

- a) ennetada ja tõkestada inimkaubandust ning selle eest karistada, erist tähelepanu pöörata naiste ja lastega kaubitsemist puudutavasse;
- b) kehtestada koduvägivalla puhul eraldi kuriteoliik, tagada ohvritele kaitse ja juurdepääs meditsiini- ja õigusteenustele, sealhulgas nõustamisteenusele. Samuti tagada piisav koolitus õiguskaitseasutuste personalile koduvägivalla, sealhulgas seksuaalvägivalla ja laste vastu suunatud vägivalla teemadel;
- c) tarvitusele võtta kõik asjakohased õiguslikud ja praktilised meetmed, et lihtsustada kodakondsuseta isikute ja mittekodanike naturalisatsiooni ja lõimumist ning sellele kaasa aidata.

Eesti esitas viienda aruande piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväarikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastase konventsiooni täitmise kohta 2011. aastal.

8. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll¹³²

Protokoll sätestab, et naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse vastu võitlemiseks peavad ohvrite päritolu-, transiidi- ja sihtriigid tõhusas kootöös rakendama abinõusid kaubitsemise ärahoidmiseks, kauplejate karistamiseks ning kauplemise ohvrite kaitsmiseks, mis esmajoones

¹³¹ Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsioon. RT II 2006, 26.

¹³² Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll. RT II 2004, 7, 23.

tähendab kaitsta rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi. Protokolli tõlgendatakse koos rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsiooniga.

Protokolli eesmärgid on:

- a) hoida ära ja võidelda inimkaubanduse vastu, pöörates suurimat tähelepanu naistele ja lastele;
- b) kaitsta ja abistada sellise kaubitsemise ohvreid, austades nende inimõigusi;
- c) soodustada eesmärkide saavutamise nimel protokolliosaliste vahelist koostööd.

Lisaks reguleerivad laste õigusi järgnevad konventsioonid, millega Eesti hetkeseisul ühinenud ei ole:

9. Võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete õiguste kaitse rahvusvaheline konventsioon (1990)¹³³

Konventsioon loob aluse võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete inimõiguste kaitseks ning on vastavaid õigusi integreerivaks koguks. Konventsioon tugineb võrdse kohtlemise põhimõttele ja sätestab õigused, mis peavad kehtima kõikidele võõrtöötajatele ning miinimumnormid nende kodaniku-, majanduslike, poliitiliste, sotsiaalsete ja tööalaste õiguste kaitseks. Muuhulgas sätestatakse võõrtöötajate laste õigus nimele, kodakondsusele ja haridusele.

10. Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll (2006)¹³⁴

Konventsiooni eesmärk on edendada, kaitsta ja tagada puuetega inimeste inimõiguste ja põhivabaduste teostamist. Konventsioon sätestab muuhulgas, et puuetega lastel peab olema võimalus teostada kõiki inimõigusi ja põhivabadusi võrdsetel alustel teiste lastega ning viitab osalisriigi kohustusele tagada lapse õiguste konventsioonist tulenevad õigused. Kõigis puuetega lastega seotud tegevustes peavad esmaseks kaalutluseks olema lapse parimad huvid. Konventsiooni osalisriigid peavad tagama, et puuetega lastel oleks õigus vabalt väljendada oma seisukohti kõigis neid puudutavates küsimustes ja nende seisukohtadele omistataks piisavalt kaalu vastavalt nende vanusele ja küpsusele teiste lastega võrdsetel alustel ning et nad saaksid selle õiguse teostamiseks oma puudele ja vanusele vastavat abi. Muuhulgas tagatakse puuetega inimestele juurdepääs üldisele kolmanda astme haridusele, kutseharidusele, täienduskoolitusele ja elukestvatele õppele, ilma diskrimineerimiseta ja teiste isikutega võrdsetel alustel.

Eestis võeti 21.03.2012 vastu puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seadus¹³⁵, mis jõustub 14.04.2012. Samuti ühinetakse ka puuetega inimeste õiguste konventsiooni fakultatiivprotokolliga.

¹³³ United Nations International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990).

¹³⁴ United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006).

¹³⁵ Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seadus. RT II, 04.04.2012, 5.

11. Rahvusvaheline konventsioon kõigi isikute sunniviisilise kadumise eest kaitsmise kohta (2006)¹³⁶

Rahvusvaheline konventsioon, mis käsitleb kõigi isikute kaitsmist sunniviisilise kadumise eest, kohustab osapooli muuhulgas tõkestama laste sunniviisilist kadumist ja karistama sellega seotud tegevusi. Samuti on osalisriik kohustatud abistama teisi riike laste otsingul ja tuvastamisel ning aitama lapsi tagasi saata nende perekonna juurde ja päritoluriiki. Majanduslike, Sotsiaalsete ja Kultuurialaste Õiguste Komitee soovitas 2011. aasta lõppjärel dustes¹³⁷ Eestil antud konventsiooniga liituda.

¹³⁶United Nations International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (2006).

¹³⁷ United Nations Economic and Social Council, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Estonia (2011), E/C.12/EST/CO/2, lk 8, p 35.

III Euroopa Nõukogu

Euroopa Nõukogu on rahvusvaheline organisatsioon, mille eesmärk on edendada kogu Euroopas ühiseid ja demokraatlikke põhimõtteid tuginedes Euroopa inimõiguste konventsioonile ja teistele üksikisiku kaitse dokumentidele. Euroopa Nõukogu põhilised tegevusvaldkonnad on inim-, sotsiaal- ja keelelised õigused, kultuur ning haridus. Järgnevalt käsitletakse Euroopa Nõukogu inimõigustealaseid mehhanisme, mis on eelkõige olulised lapse õiguste kaitse seisukohast.

1. *Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon*¹³⁸, jõustus Eesti suhtes 1996;
2. *Euroopa Kohus*;
3. *Parandatud ja täiendatud Euroopa Sotsiaalharta*¹³⁹, jõustus osaliselt Eesti suhtes 2000;
4. *Euroopa Sotsiaalõiguste Komitee*;
5. *Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon*¹⁴⁰, jõustus Eesti suhtes 2001;
6. *Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest*¹⁴¹. Eesti Vabariik allkirjastas konventsiooni 2008. aastal, käesoleva seisuga ei ole konventsioon Eesti suhtes jõustunud.
7. *Laste õiguste teostamise Euroopa konventsioon (1996)*¹⁴², Eesti ei ole konventsiooniga liitunud;
8. *Konventsioon lapse suhtlusõiguse kohta (2003)*¹⁴³, käesolevalt Eestis suhtes jõustumata.

1. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon¹⁴⁴

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni esimene osa sätestab õigused ja vabadused ning teine osa Euroopa Inimõiguste Kohtu loomise ja toimimise. Konventsiooni tuleb käsitleda koos selle protokollide ja Euroopa Inimõiguste Kohtu tõlgendustega. Protokollid, millega osalisriik on liitunud, muutuvad sellele siduvaks. Kohtulahendid on otseselt siduvad vaid kohtuasja pooltele, kuid määravad laiemad suunised kuidas konventsiooni tuleb tõlgendada. Käesolevalt on konventsioonil 14 protokollid, millest Eesti on ratifitseerinud 13 (protokollid nr 1-11, 13-14).¹⁴⁵

¹³⁸ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2010, 14, 54.

¹³⁹ Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta. RT II 2000, 15, 93.

¹⁴⁰ Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon. RT II 2001, 5, 26.

¹⁴¹ Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (ETS nr 201, 2007).

¹⁴² European Convention on the Exercise of Children's Rights (1996).

¹⁴³ Council of Europe Convention on Contact concerning Children (2003).

¹⁴⁴ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2010, 14, 54.

¹⁴⁵ Protokollidega nr 2, 3, 5, 8 on konventsiooni sisuliselt täiendatud ning protokollid 1, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13 on välja antud konventsiooni lisadena.

Konventsioonis käsitletud „igäühe“ õigused ja vabadused kuuluvad ka igale lapsele, sealhulgas õigus elule, õigus era- ja perekonnaelu austamisele, sõnavabadusele, mõtte, südametunnistuse- ja usuvabadusele. Alaealise isiku mõistet kasutatakse konventsioonis otseselt kahel korral, kusjuures antud mõistet on kasutatud alaealise erilist kaitset vajava seisundi tõttu:

1) Igäühel on õigus isikuvabadusele ja turvalisusele. Kellelki ei või võtta tema vabadust, välja arvatud seaduses kindlaksmääratud korras, muuhulgas seadusliku korralduse alusel *alaealise* kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusvõimu ette toomiseks (art 5 lg 1 p d).

2) Igäühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis. Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, kuid ajakirjanikke ja üldsust võidakse demokraatlikus ühiskonnas eemaldada kas kogu või osast protsessist kõlbluse, avaliku korra või riigi julgeoleku huvides või kui seda nõuavad *alaealise* huvid või osapoolte eraelu kaitse või erilistel asjaoludel, kus avalikkus võib kahjustada õigusemõistmise huve, ulatuses, mis on kohtu arvates vältimatult vajalik (art 6 lg 1).

2. Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid

Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 19 on moodustatud Euroopa Inimõiguste Kohus (siin alapeatükis edaspidi: Kohus). Kohtu pädevusse kuuluvad kõik konventsiooni ja selle protokollide tõlgendamise ja kohaldamise küsimused. Kohtu poole võib pöörduda iga isik, kes väidab, et ta on konventsioonis ja selle protokollides sätestatud õiguste konventsiooniosalise poolt toimepandud rikkumise ohvrisk. Konventsiooni artikkel 34 ei tee sealjuures vahet, kas pöördujaks on mees, naine, kodanik, välismaalane, täiskasvanu või alaealine. Samas näeb artikkel 35 ette, et Kohtusse võib pöörduda alles siis, kui kõik siseriiklikud õiguskaitsevahendid on ammendatud, mis võib takistuseks saada, kui isikul puudub teovõime riigisiselt kõik kohtuinstantsid läbida. Kuid nii nagu Eesti õiguskord näeb ette, et kohus võib alaealise teovõimet laiendada¹⁴⁶, näeb ka konventioon Kohtule ette võimaluse siseriiklike abinõude kasutamise tingimusest loobuda (art 29). Alljärgnevalt on kokkuvõtlikult kajastatud aktuaalseid kohtulahendeid.

2.1. Piinamise keeld lapse õigusi ja kaitset käsitlevates rahvusvahelistes kohtulahendites (art 3)

a) Varjupaik ja sisseränne

Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs Belgia (2006) otsusega¹⁴⁷ mõistis Euroopa Inimõiguste Kohus Belgia Kuningriigi süüdi alaealise kinnipidamise ja tagasisaatmise eest. Kohtuasi käsitles 5-aastase tüdruku hoidmist täiskasvanutele mõeldud lennujaama transiitsoonis ja tema riigist väljasaatmist ilma psühholoogiliselt või pedagoogiliselt kvalifitseeritud personali toeta. Kohus leidis, et arvesse oli võetud asjaolu, et laps oli ilma perekonnata reisiv ebaseaduslik sisserändaja. Kohus analüüsis juhtumit inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 3 alusel ning leidis, et laps oli oma ea tõttu haavatavas olukorras ning see oleks pidanud olema asjaolu, mis kaalub üles

¹⁴⁶ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I 2002, 35, 216. RT I, 06.12.2010, 12. § 9.

¹⁴⁷ EIÕK, 12.10.2006, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs Belgia*.

tema ebaseadusliku sisserände. Belgia oleks pidanud pakkuma lapsele hoolitsust ja kaitset, mis tuleneb riigi positiivsest kohustusest konventsiooni artikli 3 järgi. Kohus leidis, et riigi käitumises puudus humaansus, kuna tagatud ei olnud sobiv ettevalmistus, järelevalve ja kaitse tüdruku väljasaatmisel.

b) Kuritarvitamine ja perevägivald

Kohus on teinud konventsiooni artikkel 3 alusel mitmeid otsuseid laste füüsilise vägivalda osas: *A vs Ühendkuningriik (1998)*¹⁴⁸, *Z ja teised vs Ühendkuningriik (2001)*¹⁴⁹, *E ja teised vs Ühendkuningriik (2002)*¹⁵⁰, kus Kohus on tunnistanud riigi positiivset kohustust kindlustada, et lapsed ei oleks allutatud ebainimlikule või alandavale käitumisele. Lisaks kriminaalsete sanktsioonide kehtestamisele kohustatakse riiki väärkohtlemise vastasele ennetustööle. Mõnel juhul on tuvastatud, et siseriiklikud seadused ei taga vajalikku kaitset ja seetõttu tuleb neid muuta. Kohtuasjas *A vs Ühendkuningriik (1998)*¹⁵¹ seati kahtluse alla nn mõistliku karistamise põhimõte. Kohus leidis, et poisi kehaline karistamine tema kasuisa poolt on alandav ning rikub Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Samas leidis kohus, et kasuisa tegu oli lubatav vastavalt siseriiklikule õiguskorrale. Kohus leidis, et Ühendkuningriigi valitsus oli olukorra eest vastutav, sest siseriiklik õigus lubas nn mõistlikku karistamist, mille tõttu lapsed ei saa piisavat kaitset ja nii ei saa võimalikku karistajat sundida loobuma oma teost. Kohus mõistis Ühendkuningriigilt poisile, keda oli korduvalt aednikukepiga löödud, hüvituseks välja 10 000 Inglise naela. Kohtuotsuses viidati ka ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklitele, sealhulgas artiklile 19, mis nõuab, et riigid kasutaksid meetmeid, et kaitsta last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalda eest.

Teistel nimetatud juhtudel ei ole lastekaitse süsteem taganud laste reaalselt kaitset ega minimeerinud riske, mil ametivõimud ja sotsiaaltöötajad oleksid pidanud teadma ohusituatsioonis viibivatest lastest.¹⁵² Kohtuasjas *Z ja teised vs Ühendkuningriik (2001)* ei eraldanud kohalik omavalitsus lapsi nende emast, kuigi asjaolude kohaselt oli selge, et lapsed kannatasid väärkohtlemise all ja olid pika perioodi jooksul jäetud hooletusse. Kohus leidis, et ametivõimudel oli positiivne kohustus lapsed emast eraldada niipea, kui laste ebasobivast olukorrast teada saadi. Kohus kordas üldpõhimõtet, et konventsiooni artikkel 3 toob välja demokraatliku ühiskonna põhiväärtused, mis keelavad absoluutselt igasuguse piinamise või ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise. Kohus rõhutas, et riik peab vastu võtma sobivad meetmed, et tagada kõigile oma jurisdiktsiooni all olevatele isikutele eelnevast tulenevad õigused. Riik peab aktiivselt tegutsema ja kasutama meetmeid, mis pakuvad tõhusat kaitset. Erilist tähelepanu tuleb pöörata laste kaitsele ja sellekohasele ennetustööle.

Euroopa inimõiguste kohus käsitles juhtumit, mil lapsed kannatasid kodus pika aja vältel seksuaalse ja füüsilise väärkohtlemise all (*E ja teised vs Ühendkuningriik, 2002*). Kohus leidis, et kuna antud perekond oli sotsiaalhoolekande järelevalve all varasemalt olnud ning kuulus seega sisuliselt

¹⁴⁸ EIÕK, 23.09.1998, *A vs Ühendkuningriik*.

¹⁴⁹ EIÕK, 10.05.2001, *Z ja teised vs Ühendkuningriik*.

¹⁵⁰ EIÕK, 26.11.2002, *E ja teised vs Ühendkuningriik*.

¹⁵¹ EIÕK, 23.09.1998, *A vs Ühendkuningriik*, paragrahv 24.

¹⁵² EIÕK, 10.05.2001, *Z ja teised vs Ühendkuningriik*, paragrahv 73; EIÕK, 26.11.2002, *E ja teised vs Ühendkuningriik*, paragrahv 89-101; EIÕK, 10.10.2002, *D.P. ja J.C. vs Ühendkuningriik*, paragrahv 114.

riskigruppi, oleksid sotsiaaltöötajad pidanud pöörama rohkem tähelepanu ja suurendama kontrolli perekonnas olevate laste heaolu üle. Kohus leidis samuti, et olukorra uurimine ja kontrollimine, vastastikkune suhtlemine ja koostöö asjakohaste ametiasutuste vahel oleksid võinud sündmuste käiku mõjutada ning ohtu ja kahju vähendada või vältida.

2.2. Orjuse ja sunniviisilise töötamise keelamine (art 4)

Kohtuasi *Siliadin vs Prantsusmaa (2005)*¹⁵³ käsitles Togo rahvusest tüdruku juhtumit, keda hoiti koduses orjuses. Prantsusmaa seaduste alusel ei olnud selline tegu karistatav, seega ei olnud siseriiklike seadustega tagatud lapse piisav kaitse. Kohus leidis, et riigil lasub positiivne kohustus muuta sellise olukorra tekitamine ja selles hoidmine karistatavaks.¹⁵⁴ Kohtuotsuses toodi välja, et lapsed on õigustatud riigi erilisele kaitsele.¹⁵⁵

2.3. Õigus isikuvabadusele ja –puutumatusse (art 5)

Oma sõnastusest tulenevalt kaitseb konventsiooni artikkel 5 kõiki isikuid, seega laieneb kaitse otseselt ka lastele. Samas on antud alajaotuses välja toodud erandid, millal võib isiku vabadusi piirata. Artikli 5 p 1 (d) käsitleb otseselt alaealisi ja sätestab, et alaealiselt võib tema vabadust võtta seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamiseks haridusliku järelevalve korral või tema seaduslikuks kinnipidamiseks pädeva õigusasutuse ette toomisel.

Kohtuasjas *D.G. vs Iirimaa (2002)* paigutasid ametivõimud avaldaja mitmeks nädalaks karistusasutusse, kuna riigis puudusid konventsioonis ettenähtud alaealistele mõeldud spetsiaalsed tugevdatud toetusega asutused. Kohus leidis, et riigi käitumine oli õigusvastane ja rikuti artikli 5 punkti 1, samuti puudus riigi seaduste alusel õigus konventsiooniga ettenähtud kompensatsioonile.¹⁵⁶

Eelnevalt käsitletud kohtuasjas *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs Belgia (2006)* tõstatus küsimus, kas ametivõimude tegevus isiku kinnipidamisel, takistades tema riiki sisenemist, on kooskõlas konventsiooni artikliga 5. Kohus leidis, et riigi õigussüsteem ja olukorralahendus ei kaitsnud avaldaja õigust isikuvabadusele ja turvalisusele.¹⁵⁷

2.4. Õigus õiglasele kohtumenetlusele (art 6)

Artikkel 6 käsitleb õigussüsteemi keskseid väärtusi: õigust kohtumõistmisele ja õigust õiglasele kohtulahendile. Siinjuures on oluline lapse tegelik võimalus menetluses osaleda. Kohtuasjas *S.C. vs Ühendkuningriik (2004)* rõhutas Kohus, et last tuleb kohelda tema vanust, küpsust, intellektuaalseid ja emotsionaalseid võimeid arvesse võttes. Lapsele tuleb kohtuprotsess arusaadavaks muuta ja toetada selles osalemist.¹⁵⁸

¹⁵³ EIÕK, 26.07.2005, *Siliadin vs Prantsusmaa*.

¹⁵⁴ EIÕK, 26.07.2005, *Siliadin vs Prantsusmaa*, paragrahv 112.

¹⁵⁵ EIÕK, 26.07.2005, *Siliadin vs Prantsusmaa*, paragrahv 143.

¹⁵⁶ EIÕK, 16.05.2002, *D.G. vs Iirimaa*, paragrahvid 84, 89.

¹⁵⁷ EIÕK, 12.10.2006, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs Belgia*, paragrahv 104.

¹⁵⁸ EIÕK, 15.06.2004, *S.C. vs Ühendkuningriik*, paragrahv 28.

Kohtuasjas *Sahin vs Saksamaa (2003)*¹⁵⁹ leidis Kohus, et riik rikkus konventsiooni artikleid 6 ja 8, kuna Saksamaa kohtud ei kuulnud antud asjas last ära ja seega ei võtnud tema arvamust arvesse seoses oma isaga läbisaamise kohta. Kohtuotsus tugineb põhimõttele, et lapsel on õigus olla ärakuulatud.

2.5. Õigus era- ja perekonnaelu austamisele (art 8)

Eraelu ja perekonnaelu austamine on kohtupraktikas laialdaselt tõlgendamist leidnud ning sellekohaseid probleeme on erinevaid. Üks aktuaalne teema on lapse õigus teada enda päritolu. Siinjuures põrkuvad tihti erinevad põhiõigused, näiteks lapse õigus teada enda pärimist ning ema õigus privaatsusele või isa õigus mitte nõustuda DNA-testi tegemisega.¹⁶⁰ Kohtupraktika toetab lapse õigust oma päritolu, vanemate identiteeti ja sünni asjaolusid teada. Seda põhjendatakse artikliga 8, järeldades, et lapse õigus teada enda päritolu tuleneb õigusest eraelule.¹⁶¹

Samuti on päevakajalised välismaalaste ja sisserändajate küsimused. Kohus on leidnud alaealiste riigist väljasaatmise juhtudes konventsiooni rikkumisi. Kohtuasjas *Radovanovic vs Austria (2004)*¹⁶² käsitleti juhtu, mil välismaalane, kes oli lapsepõlvest saati elanud Austrias, mõisteti alaealisena süüdi röövimises ja sissevõtmises. Talle määrati karistuseks muu hulgas tähtajatu riigis viibimise keeld. Inimõiguste Kohus leidis, et siseriiklik kohtuotsus on konventsiooniga vastuolus. Kuna kaebaja oli süüteo toime pannud alaealisena ning ei olnud eelnevalt kriminaalkorras karistatud, leidis kohus, et Austria võimudel ei olnud õigust määrata nõnda tõsist ja lõpliku karistust. Kasutatud vahendid olid ebaproportsionaalsed taotletavate eesmärkide suhtes. Inimõiguste Kohus tuvastas ühehäälselt artikkel 8 rikkumise. Leiti, et piiranguteta keeld riiki siseneda rikkus kaebaja õigust tema era- ja perekonnaelu austamisele.

Sarnaselt leidis Inimõiguste Kohus kohtuasjas *Maslov vs Austria (2008)*, et vanus milles avaldaja süüteo toime pani, on määrav tegur ja seda tuleb igati arvesse võtta. Kohus rõhutas, et kui alaealise isiku väljasaatmine on vaatluse all, tuleb arvesse võtta põhimõtet käituda lapse parimates huvides, mis sisaldab ka kohustust kaasa aidata tema (taas)loomumisele.¹⁶³

2.6. Diskrimineerimise keelamine ja õigus haridusele

Kohtuasi *D.H. ja teised vs Tšehhi Vabariik (2007)*¹⁶⁴ on näide sellest, kuidas võrdse kohtlemise põhimõte on praktikas kohtu poolt kaitstud. Antud menetlus käsitles võrdseid võimalusi hariduse saamiseks ning kaudset diskrimineerimist. Avaldajateks olid 18 Tšehhi kodakondsusega roma päritolu isikut. Kohtuasi esitati seoses isikute paigutamisega erikoolidesse, väidetavalt nende rassilise või etnilise päritolu tõttu. Avaldajad olid suunatud õppima vaimsete puuetega lastele mõeldud kooli, mis töötas tavakooliga võrreldes lihtsustatud õppekava alusel ning kus lapsed olid eraldatud enamikust ühiskonna tavaõpilastest. Tulemuseks oli haridus, mis teravdas nende probleeme ja pärssis edasist individuaalset arengut, selle asemel et probleeme lahendada ja soodustada integreerumist tavakooli

¹⁵⁹ EIÕK, 8.07.2003, *Sahin vs Saksamaa*.

¹⁶⁰ Costa, J.-P., *International justice for children*, Council of Europe (2008), lk 27-30.

¹⁶¹ EIÕK, 13.02.2003, *Odievre vs Prantsusmaa*; EIÕK, 13.07.2006, *Jaggi vs Šveits*.

¹⁶² EIÕK, 22.04.2004, *Radovanovic vs Austria*.

¹⁶³ EIÕK, 23.06.2008, *Maslov vs Austria*. Vt paragrahve 81, 83.

¹⁶⁴ EIÕK, 13.11.2007, *D.H. ja teised vs Tšehhi Vabariik*.

ning ühiskonda. Kohus võttis avalduse vastu osas, mis puudutab diskrimineerimise keelamist (art 14) ja õigust haridusele (protokoll nr 1, art 2) ning Kohtu suurkoda leidis 13 häälega 4 vastu, et mõlema artikli rikkumine leidis aset.

3. Euroopa Sotsiaalharta ja Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee

Osa parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta sätetatud õigustest kuuluvad otseselt vaid lastele, teine osa õigusi suunavad tähelepanu lastele kui perekonnaliikmetele. Sotsiaalharta käsitleb laste õigusi järgmistes valdkondades.

- Sünnieelne kaitse (art 8, 11)
- Perekonnaõigused (art 16, 27, 31)

- Laste ja noorte õigus saada kaitset (art 7, 17)
- Õigus tervise kaitsele (art 11)
- Õigus haridusele (art 10, 15, 17)
- Lapse töötamise keeld (art 7, 1)
- Töötingimused 15-18aastastele (art 7)
- Võõrtöötajate ja nende perekondade õigus saada kaitset ja abi (art 19)

Sotsiaalharta tõlgendamise õigus on Euroopa Sotsiaalõiguste Komiteel. Komitee ülesanne on hinnata riiklike õigusaktide ja tegevuspraktika vastavust hartale. Komitee võtab riikide aruannete alusel vastu järeldusi ja teeb kollektiivsete kaebuste kohta otsuseid.

Suur osa laste õiguste rikkumisi on toime pandud seoses riigi ebatõhusa tegevusega kehalise karistamise keelustamisel. Nimetatud põhjusel on kaebusi esitatud Portugali¹⁶⁵, Belgia¹⁶⁶, Itaalia, Kreeka¹⁶⁷ ja Iirimaa¹⁶⁸ vastu. Komitee on leidnud, et riigid on rikkunud oma kohustust keelustada laste ja noorte kehaline karistamine vastavalt sotsiaalharta artiklile 17, mis käsitleb laste ja noorte õigust saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset.

Teised laste õiguste kaasused käsitlevad erivajadustega laste hariduse järelevalvet Prantsusmaal ja Bulgaarias¹⁶⁹. Komitee on leidnud, et Bulgaaria rikkus õigust haridusele (art 17 lg 2) ja õigust mittediskrimineerimisele (art E). Riiki kritiseeriti vaimse puudega laste haridusest ilmajätmise tõttu. Prantsusmaa vastu esitatud kaebuses väideti, et riik ei täida enda kohustust tagada piisavad haridusvõimalused autistlikele lastele. Komitee otsustas, et tegemist on konventsiooni artikkel 15 rikkumisega, mis käsitleb puuetega isikute õigust elada iseseisvalt, sotsiaalselt integreeruda ja võtta osa ühiskonna elust ning tuvastati artiklite 17 ja E rikkumised.

¹⁶⁵ Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation Against Torture vs Portugal, nr 34/200, 5.12.2006.

¹⁶⁶ Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation against Torture vs Belgium, nr 21/2003, 7.12.2004.

¹⁶⁷ Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation against Torture vs Greece, nr 17/2003, 7.12.2004.

¹⁶⁸ Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation against Torture vs Ireland, nr 18/2003, 7.12.2004.

¹⁶⁹ Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, Mental Disability Advocacy Centre vs Bulgaria, nr 41/2007.

Komitee tuvastas Sotsiaalharta artikkel 17 rikkumise lastele meditsiinilise abi tagamise juhtumis¹⁷⁰. Prantsusmaa võttis 2002. aastal vastu seaduse, millega kehtestati kindel tasu kõikidele meditsiiniteenustele, mida osutatakse väljaspool haiglat ja samuti päevatasu statsionaarsele haiglaravile. Komitee leidis, et Prantsusmaal on õigus kehtestada meditsiiniteenuste osutamise eest miinimumtasu, kuid kohustas Prantsusmaad tagama tasuta meditsiinilist abi kõikidele lastele. Komitee rõhutas, et lastel on õigus erilisele kaitsele, mis sisaldab ka arstiabi. Prantsusmaa uus seadus tagas arstiabi lastele vaid siis, kui nad elasid kas ametlikult Prantsusmaal või kui nende tervislik seisund kujutas otsest ohtu elule. Komitee leidis et on rikutud nende laste õigusi, kes viibivad riigis ebaseaduslikult.

4. Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon¹⁷¹

Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon sätestab sellealased ülesanded ja reguleerib nende täitmiseks määratud riiklike keskasutuste tööd ning menetlust. Konventsiooni põhimõtted on järgmised.

- a) Lapse hooldusõigust käsitlevate otsuste tegemisel on otsustava tähtsusega lapse huvid.
- b) Tunnustatakse meetmeid, mis tagavad laste hooldusõigusega seotud otsuste ulatuslikumat tunnustamist ja täitmist.
- c) Hooldusõigusega kaasneb üldjuhul vanemate õigus lapsega suhelda.
- d) Kui lapse hooldusõigus on katkenud õigusliku aluseta, tuleb leida võimalus hooldusõigus taastada.
- e) Kasutusele tuleb võtta meetmed, mis arvestavad ka erivajadustega ja –olukordadega.

5. Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest¹⁷²

Konventsiooni eesmärk on kaitsta lapsi mis tahes vormis seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest. Selleks soovitakse ennetada ja võidelda laste seksuaalse eksploatatsiooni ja kuritarvitamise vastu, kaitsta lapsohvrite õigusi ning edendada sel alal riigisisest ja rahvusvahelist koostööd. Samuti rõhutatakse lapse heaolu ja parimate huvide esikohal hoidmist.

Konventsioon hõlmab ennetustööd ja lapsohvrite kaitset ning ohvrite ja nende perekondade abistamist. Samuti käsitletakse lapsesõbralikke uurimis- ja kohtumõistmisprotseduure, järelevalvemehhanisme ning süüdimõistetud seksuaalkurjategijate andmete registreerimis- ja säilitamisprotseduure.

Konventsiooni liikmetest moodustatakse järelevalvemehhanismina komitee. Komitee liikmed jälgivad konventsiooni rakendamist

¹⁷⁰ Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, International Federation of Human Rights Leagues vs Prantsusmaa, nr 14/2003.

¹⁷¹ Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon. RT II 2001, 5, 26.

¹⁷² Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (ETS nr 201, 2007).

6. Laste õiguste teostamise Euroopa konventsioon¹⁷³

Konventsiooni eesmärk on kaitsta lapse parimaid huve ja edendada laste õigusi. Konventsiooniga tagatakse lastele mitmed menetluslikud meetmed, et hõlbustada ja realselt tagada oma õiguste kasutamist, eelkõige protseduurides, mis neid mõjutavad. Sätestatakse lapse õigus saada teavet ja väljendada enda seisukohti, õigus taotleda eriesindaja määramist, õigus nimetada oma esindaja. Konventsioon kui õiguslik instrument soodustab ka ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaldamist. Lisaks luuakse konventsiooniga alaline komitee¹⁷⁴, mis toimib järelevalvemehhanismina.

Alalise Komitee loomine, ülesanded, koosseis, koosolekute korraldamine ja raportite esitamine on reguleeritud konventsiooni artiklites 16-19. Komitee jälgib konventsiooni eesmärkide täitmist, eelkõige arutab asjakohaseid küsimusi ning tõlgendab konventsiooni. Samuti avaldab Komitee soovitusi, teeb ettepanekuid ja annab osalisriikidele konventsiooni kohast nõu ja abi.¹⁷⁵

7. Konventsioon lapse suhtlusõiguse kohta¹⁷⁶

Lapsega suhtlemine ja selle võimalikud piirangud peavad olema kooskõlas lapse parimate huvidega. Suhtlemisõiguse austamine on paljudes riikides probleemne ja tõstatab olulisi küsimusi. Mõned vanemad, ja mõni kord õigustatult, ei anna teisele vanemale võimalust lapsega suhelda. Need vanemad ei saa seega oma õigusi teostada. Suhtlusõigusega seotud vaidlused on tihti keerulised ja pikaajalised. Tänapäevastes suhetes tõstatuvad ka riikidevahelised suhtlusõiguse küsimused, näiteks juhul kui vanemad elavad erinevates riikides ja alluvad erinevatele jurisdiktsioonidele.¹⁷⁷

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kohaselt¹⁷⁸ kohustab perekonnaelu austamine riiki tegutsema viisil, et võimaldada peresidemete normaalne areng. Konventsiooni eesmärk on parandada siseriiklikke ja piiriüleseid kontakte ning eelkõige täpsustada ja tugevdada laste ja vanemate põhiõigust regulaarsele suhtlemisele. Seda õigust võib vajadusel laiendada ka teistele isikutele peale vanemate, kui lapsel on sellise isikuga perekondlikud sidemed¹⁷⁹.

Konventsiooni eesmärk on määrata üldised põhimõtted, mida suhtlusõigusele kohaldada ning määrata asjakohased kaitsemeetmed ja tagatised, et kindlustada suhtlusõiguse kohane järgimine. Lisaks kehtestatakse koostöö erinevate asjakohaste asutuste ja organite vahel ning kohaldatakse rahvusvahelisi õiguslikke meetmeid.

¹⁷³ European Convention on the Exercise of Children's Rights (1996).

¹⁷⁴ The Standing Committee on the European Convention on the Exercise of Children's Rights

¹⁷⁵ Vt lisaks: The Standing Committee on the European Convention on the Exercise of Children's Rights, 1st meeting: 8-9 June 2006, Strasbourg, Palais de l'Europe, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/T-ED%20Meeting%20report%20T-ED%20_2006_%203%20e%20Rev..pdf, 28.01.2012.

¹⁷⁶ Council of Europe Convention on Contact concerning Children (2003).

¹⁷⁷ Convention on Contact concerning Children, (ETS no. 192), <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Summaries/Html/192.htm>, 25.02.2012.

¹⁷⁸ Euroopa Inimõiguste Kohus, Scozzari ja Giunta vs Itaalia (2000), paragrahv 221.

¹⁷⁹ Mõiste "perekondlikud sidemed" tähendab konventsiooni art 2 kohaselt lähedasi suhteid näiteks lapse ja tema vanavanemate või õdede-vendadega, mis põhinevad kas seadusel või *de facto* perekondliku suhte kindlakstegemisel.

8. Euroopa Nõukogu lapse õiguste strateegia 2012-2015

Käesolevalt on Euroopa Nõukogu koostamas lapse õiguste strateegiat aastateks 2012-2015. Strateegia eelnõu¹⁸⁰ kinnitab Euroopa Nõukogu rolli ja spetsiifilised tegevused laste õiguste valdkonnas, võttes arvesse eelnevad poliitikad, valitsuste tehtud ettepanekud ja rahvusvahelise kogukonna poolt tõstatatud probleemid. Eelnõu on koostatud konsulteerides valitsuste ja parlamentidega, oluliste rahvusvaheliste organisatsioonide ja kodanikuühiskonna esindajatega. Aluseks on ka mitmed uuringud ja analüüsid ning otsene lastega konsulteerimine.

Strateegia programm tõstatab neli strateegilist eesmärki:

1. Edendada lastesõbralike teenuseid ja süsteeme
2. Kaotada lastevastased vägivallavormid
3. Tagada kaitsetus olukorras olevatele lastele nende õigused
4. Edendada laste osalemist pere- ja ühiskonnaelus

Ajaperioodil 2012-2015 on Euroopa Nõukogu eesmärk tulemuslikult rakendada laste õiguste standardeid. Rõhutatakse, et oluline on vähendada standardite ja praktika vahelisi erinevusi ning seetõttu juhendatakse, nõustatakse ja pakutakse liikmesriikidele tehnilist abi, tegeledes temaatikaga, kuidas on kõige parem vastavaid eeskirju ellu viia:

- Pakutakse abi nelja lapse õiguste konventsioonist tuleneva põhiprintsiibi rakendamise jälgimisel: diskrimineerimise keeld, lapse parimate huvide arvestamine, õigus elule, ellujäämisele ja arengule ning lapse arvamuse kuulda võtmine ning sellega arvestamine.
- Parendatakse kõikide sidusrühmade, sealhulgas ametnike, professionaalide, laste ja noorte juurdepääsu standarditele, aruannetele, kampaania- ja õppematerjalidele ning muudele asjakohastele teavikutele koos vajamineva juhendusega.
- Säilitatakse ja arendatakse lapsekeskset lähenemisviisi kõikides Euroopa Nõukogu tegevustes, eelkõige järelevalveorganite töös, ning edendatakse informatsiooni vahetamist, häid praktikaid ja koostööd praegustel ja tulevatel teemadel.

Samuti tehakse koostööd teiste Euroopa Nõukogu programmidega, eelkõige nendega, mis puudutavad infoühiskonda, Roma rahvusest isikuid, võrdsust, mitmekesisust ja sisserännet.

¹⁸⁰ Towards a Council of Europe Strategy for the Rights of the Child 2012-2015. Draft strategy by the Secretariat of the Children's Rights Division, Justice and Human Dignity Directorate, Directorate General of Human Rights and Rule of Law, Council of Europe (2011).

IV Rahvusvaheline Tööorganisatsioon

Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO) on ÜRO alluvuses tegutsev organisatsioon, mis tegeleb eelkõige tööstandardite koostamise ja töötingimuste järelevalvega. Organisatsiooni missiooniks on aidata naistel ja meestel töötada kooskõlas vabaduse, võrdsuse, turvalisuse ja inimväärikuse põhimõtetega. ILO peamised eesmärgid on õiguste edendamine töökohal ja sotsiaalse kaitse kindlustamine.

ILO on välja andnud kolm lapse õigusi otseselt reguleerivat konventsiooni, millest kaks on hetkeseisuga Eestile siduvad. Kolmas konventsioon anti välja 2011. aastal ja ei ole käesolevalt jõustunud. Lisaks eelnevatele on Eestile seniajani siduvad kaks konventsiooni aastatest 1922-1938: alaealiste öötööst tööstuses¹⁸¹ ja alaealiste meditsiinilisest teenindamisest laevadel¹⁸².

Laste töötamise puutuvate konventsioonide täitmine ei ole allutatud ühele mehhanismile (nagu näiteks ÜRO lapse õiguste konventsioon, mida jälgitakse Lapse Õiguste Komitee poolt), vaid on käsitletud kolmepoolse süsteemina, kus ametivõimud, tööandjad ja töötajad kujundavad läbi ILO ühiselt vastavaid poliitikaid ja programme¹⁸³.

1. Konventsioon lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamise kohta¹⁸⁴

Jõustus Eestis suhtes 2002. aastal.

Konventsioon kohustab osalisriike rakendama tõhusaid abinõusid sobimatul tööl ja muus sobimatus tegevuses lapse kasutamise keelustamiseks. Sobimatu töö ja tegevus defineeritakse konventsiooni kohaselt kui:

- kõigis vormides orjapidamine, nagu võla- ja pärisorjuses pidamine ning orjapidamisega sarnane sobimatu tegevus, lastega kaubitsemine või nende värbamine sunniviisilisele tööle või relvakonfliktis sunniviisilisele osalemisele;
- lapse kupeldamine prostitueerimiseks, kasutamine või kupeldamine pornograafilise sisuga teose valmistamiseks või pornograafiliseks etenduseks;
- lapse kasutamine või pakkumine osalemiseks narkootiliste ainete tootmises või nendega kaubitsemises või muus ebaseaduslikus tegevuses, mis on rahvusvahelistes lepingutes määratletud sobimatu tegevusena;
- töö, mis oma laadi või tingimuste tõttu on kahjulik lapse tervisele või kõlblusele või on talle muul põhjusel ohtlik.

¹⁸¹ Alaealiste öötööst tööstuses. RT 1922, 141-142, 89.

¹⁸² Alaealiste meditsiinilisest teenindamisest laevadel. RT 1922, 104-105, 81.

¹⁸³ Vt näiteks: ILO rahvusvaheline laste töö kaotamise alane programm (IPEC).

¹⁸⁴ Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) konventsioon (nr 182) «Lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamine». RT II 2001, 20, 109.

2. Töölevõetava isiku vanuse alammäära konventsioon¹⁸⁵

Jõustus Eesti suhtes 2008. aastal.

Konventsioon kohustab osalisriike ellu viima riiklikku poliitikat, mis on kavandatud laste töö tõhusaks kaotamiseks ja järk-järgult tõstma töölevõetava isiku vanuse alammäära tasemeni, mis on kooskõlas noorte füüsilise ja vaimse arenguga. Konventsiooni peamised põhimõtted on järgmised.

- Töölevõetava isiku vanuse alammäär ei või olla madalam kui kohustusliku hariduse omandamise vanus ja üldjuhul ei või see olla madalam kui 15 eluaastat. Erandina käsitletakse riike, mille majandus ja koolitamisvõimalused ei ole piisavalt arenenud, mis võivad kehtestada vanuse alammääraks 14 eluaastat.
- Ohtliku töö puhul ei või vanuse alammäär olla vähem kui 18 eluaastat.
- Kerge töö võib olla lubatud ka 13-15aastastele isikutele ning riikides, mille majandus ja koolitamisvõimalused ei ole piisavalt arenenud, 12-14aastastele isikutele.

3. ILO Konventsioon nr 189 (2011)¹⁸⁶

Konventsioon laiendab tööjõukaitset majapidamistöõde tegijale¹⁸⁷. Konventsioonis käsitletakse koduabiliste õigusi üldiselt, kuid mitmed sätted pööravad otseselt tähelepanu ka lastele. Mõiste "kodused tööd" tähendab konventsiooni kohaselt tööd ühes või mitmes majapidamises. Selline töö võib hõlmata ülesandeid nagu koristamine, toiduvalmistamine, pesu pesemine ja triikimine, laste või vanurite eest hoolitsemine, aiandus, valduste valvamine, lemmikloomade eest hoolitsemine vms. Konventsioon kohaldub isikutele, kes tegutsevad töösuhte alusel.

Osalisriigid kohustuvad vastu võtma meetmeid, et koduabiliste töö oleks inimväärne. Konventsiooniga kehtestatakse muuhulgas nõue määrata vanuse alampiir majapidamistöõ tegijale, kooskõlas vanuse alammäära ja lapsele sobimatu töö konventsioonidega ja tagada, et selline töö ei takistaks hariduse omandamist. Samuti soovitatakse rangelt piirata laste töötunde ja keelata töö, mis võib kahjustada tervist, ohutust või kõlblust.

¹⁸⁵ Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) töölevõetava isiku vanuse alammäära konventsioon (nr 138). RT II 2006, 23, 58.

¹⁸⁶ ILO Convention No. 189 decent work for domestic worker.

¹⁸⁷ Inglise keeles *domestic worker*, siin tõlgitud ka kui „koduabiline“.

V Haagi Rahvusvahelise Eraõiguse Konverents

Haagi Rahvusvaheline Eraõiguse Konverents (siin peatükis edaspidi: Konverents) on rahvusvaheline organisatsioon, mille eesmärgiks on saavutada rahvusvahelise eraõiguse normide ühtsus. Konverents on vastu võtnud järgmised Eestile siduvad lapse õigustesse puutuvad konventsioonid¹⁸⁸.

- Ülalpidamiskohustusi käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon¹⁸⁹, jõustus Eesti suhtes 1998.
- Lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon¹⁹⁰, jõustus Eesti suhtes 2001.
- Ülalpidamiskohustustele kohaldatava õiguse 1973. aasta 2. oktoobri Haagi konventsioon¹⁹¹, jõustus Eesti suhtes 2002.
- Riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon¹⁹², jõustus Eesti suhtes 2002.
- Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja laste kaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö konventsioon¹⁹³, jõustus Eesti suhtes 2003.

Järgnevalt käsitletakse Haagi Rahvusvahelise Eraõiguse Konverentsi teemakohaseid muudatusi alates 2004. aastast.

1. Laste ja teiste pereliikmete elatise rahvusvahelise sissenõudmise konventsioon¹⁹⁴

Laste ja teiste pereliikmete elatise rahvusvahelise sissenõudmise 23. novembri 2007. aasta Haagi konventsiooni allkirjastas Euroopa Liit 2011. aastal. Euroopa Liidu konventsiooni ratifitseerimisega muutub see jõustumisel siduvaks kõikidele liikmesriikidele, sealhulgas Eestile.¹⁹⁵ Konventsiooni kohaldatakse vanema ja lapse vahelisele ülalpidamiskohustusele, kui ülalpeetav on alla 21-aastane. Samuti kohaldatakse konventsiooni sätteid abikaasale ja endisele abikaasale elatise maksmise osas.

Konventsiooni eesmärk on tagada laste ja teiste pereliikmete tõhus rahvusvaheline elatise sissenõudmine, eelkõige järgmiste meetmete kaudu:

- a) osalisriikide ametiasutuste koostööd hõlmava tervikliku süsteemi loomine;
- b) elatist käsitlevate otsuste taotlemise võimaldamine;

¹⁸⁸ Käsitletud: Henberg, A. Lastekaitse seaduse alusanalüüs. Sotsiaalministeerium (2003).

¹⁸⁹ Ülalpidamiskohustusi käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon. RT II 1996, 39, 147.

¹⁹⁰ Lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon. RT II 2001, 6, 33.

¹⁹¹ Ülalpidamiskohustustele kohaldatava õiguse 1973. aasta 2. oktoobri Haagi konventsioon. RT II 1999, 24, 140.

¹⁹² Riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon. RT II 2001, 31, 157.

¹⁹³ Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja laste kaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö konventsioon. RT II 2002, 20, 87.

¹⁹⁴ Laste ja teiste pereliikmete elatise rahvusvahelise sissenõudmise konventsioon (2007), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:192:0051:0070:ET:PDF>, 28.01.2012.

¹⁹⁵ Euroopa Liidu Nõukogu 9.06.2011 otsus laste ja teiste pereliikmete elatise rahvusvahelise sissenõudmise 23. novembri 2007. aasta Haagi konventsiooni Euroopa Liidu nimel heakskiitmise kohta (2011/432/EL).

- c) elatist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise tagamine;
- d) elatist käsitlevate otsuste kiireks täitmiseks vajalike tõhusate meetmete tagamine.

2. Ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavat õigust käsitlev protokoll¹⁹⁶

Euroopa Liit ratifitseeris ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavat õigust käsitleva 23. novembri 2007. aasta Haagi protokoll, mis muutub jõustumisel¹⁹⁷ siduvaks kõikidele Euroopa Liidu liikmesriikidele.

Protokoll annab õiguskindluse nii ülalpidamist saama kui seda maksma kohustatud isikute jaoks. Ühtsete eeskirjade kohaldamine võimaldab ülalpidamiskohustustealaste kohtuotsuste ringlemist ühenduses, ilma et liikmesriigis, kus toimub otsuse täitmine, otsuse sisu eraldi peaks kontrollima.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Protocol of 23 November 2007 on the Law Applicable to Maintenance Obligations.

¹⁹⁷ Protokoll jõustub selle kuu esimesel päeval, mis järgneb kolme kuu möödumisele teise artiklis 23 osutatud ratifitseerimis-, vastuvõtmis- või heakskiitmiskirja hoiuleandmisest.

¹⁹⁸ Euroopa Liidu Nõukogu 30.11.2009 otsus, mis käsitleb ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavat õigust käsitleva 23. novembri 2007. aasta Haagi protokoll, mis sõlmimist Euroopa Ühenduse pool (2009/941/EÜ).

VI Euroopa Liit

2009. aastal, mil jõustus Lissaboni leping¹⁹⁹, sai valmis Euroopa Liidu oma inimõiguste kaitse süsteem – jõustus õiguslikult siduv põhiõiguste harta ja tekkis võimalus pöörduda Euroopa Liidu Kohtu poole selle tõlgendamise ja kohaldamise küsimustes. Sellisel kujul aitab Euroopa Liit, koos oma liikmesriikide ja Euroopa Nõukoguga, defineerida Euroopa avaliku ruumi kui ühe koha maailmas, kus inimõigused saavad kõige laiema ja parema kaitse.²⁰⁰ *Inimõiguste* all tuleb alati mõista ka laste õigusi ning nõnda tunnustab ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta lapsi kui eraldiseisvaid õigusteomanikke.

1. Euroopa Liidu põhiõiguste harta²⁰¹

Harta kuue esimese jaotise – väärikus, vabadus, võrdsus, solidaarsus, kodanike õigused, õigusemõistmine – all on sätestatud nii põhiõigused kui ka kodaniku-, poliitilised, majanduslikud ja sotsiaalsed õigused. Harta avaartiklid käsitlevad inimväärikust, õigust elule, isikupuutumatusetele ning sõna- ja südametunnistuse vabadusele. Solidaarsust käsitlevas jaotises on uuenduslikult ühendatud sotsiaalsed ja majanduslikud õigused, muuhulgas perekonna- ja tööelu kokkusobitamise õigus ning õigus tervishoiule, sotsiaalkindlustusele ja sotsiaalabile kogu Euroopa Liidus. Lisaks propageeritakse meeste ja naiste vahelist võrdõiguslikkust ning reguleeritakse muid õigusi.

Lapse õigusi käsitleb eelkõige harta artikkel 24, mis tunnustab põhimõtet seada lapse huvid temaga seotud toimingutes esikohale, garanteerib lapsele õiguse heaoluks, sätestab õiguse väljendada oma arvamust ja samas seab nõude võtta lapse arvamust arvesse. Harta toob ühe põhilise õigusena välja ka õiguse olla kontaktis mõlema vanemaga, kui see ei ole vastuolus lapse huvidega.

Artikkel 24: Lapse õigused

- 1. Lastel on õigus heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele. Lapsed võivad vabalt väljendada oma seisukohti. Neid seisukohti võetakse arvesse lapsega seotud küsimustes vastavalt tema vanusele ja küpsusele.*
- 2. Kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik-õiguslikud asutused või eraõiguslikud institutsioonid, tuleb esikohale seada lapse huvid.*
- 3. Igal lapsel on õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt oma mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus.*

Lapse õigusi puudutavad otseselt ka artiklid 14 ja 32. Nendest esimene tagab vanematele õiguse pakkuda lastele enda usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine, kooskõlas siseriiklike õigusaktidega. Viimane artikkel aga keelustab laste tööjõu kasutamise ja sätestab noorte töötajate kaitse.

¹⁹⁹ Lissaboni leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut sõlmitud Lissabonis 13. detsembril 2007,

<http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:ET:HTML>, 28.01.2012.

²⁰⁰ Isa, F-G., Feyter, K., *International Human Rights Law in a Global Context*, HumanitarianNet (2009), lk 801.

2. Euroopa Liidu Kohus

Euroopa Liidu Kohus (siin alapeatükis edaspidi: Kohus) koosneb kolmest institutsioonist: Euroopa Kohtust, Üldkohtust ja Avaliku Teenistuse Kohtust. Kohtu peamine ülesanne on hinnata liidu õigusaktide seaduslikkust ja tagada liidu õiguse ühetaoline tõlgendamine ja kohaldamine kõigis liikmesriikides. Põhiõiguste alal lähtub Kohus liikmesriikide ühistest riigiõiguslikest tavadest ja rahvusvahelistest inimõiguste kaitse dokumentidest, eelkõige Euroopa Liidu põhiõiguste hartast ja Euroopa inimõiguste konventsioonist, mille sünnile on liikmesriigid kaasa aidanud või millega nad on liitunud.²⁰²

Kontrollides liidu õigusaktide seaduslikkust tuleb Kohtul tõlgendada peale liidu õiguse ka teisi rahvusvaheliselt tunnustatud õigusakte. Euroopa Kohus on tõlgendanud ka ÜRO lapse õiguste konventsiooni. Näitena kaebas kohtuasjas *Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs Avides Media AG*²⁰³ üks Saksamaa ettevõtte teise kohtusse, et keelata viimasel müüa Jaapani joonisfilmide videosalvestisi, mida on Ühendkuningriigis lubatud müüa lastele alates 15. eluaastast. Saksamaa pädevad ametivõimud ei olnud aga antud filme veel hinnanud.

Kohtuotsus käsitles muuhulgas infovabadust ja tervise ning moraali kaitset. Kohus nõustus, et vastavalt hindamata filme ei tohiks avalikult müüa ja leidis, et Euroopa õigus ei takistanud Saksamaad nõudmast, et kõik müügiks olevad videomaterjalid oleksid hinnatud ja neile oleks antud vanusepiirang kooskõlas riiklike standarditega.

Kohus põhjendas, et Saksamaa nõue seoses kõigi videosalvestiste hindamiskohustusega enne nende avalikult müüki panekut on õiglane, sest nõue kehtib kõikidele nii Saksamaa kui välismaa salvestitele. Kohus leidis samuti, et Saksamaa hindamissüsteem on mõistlik, märkides, et see on väljatöötatud noorte kaitseks võimaliku psüühilise või füüsilise kahju eest. Kohus märkis, et lapse õiguste konventsiooni art 13 ja 17 järgi on lapsel õigus informatsioonile. Saksamaa õigus moodustab aga erandi, kaitstes lapsi teabe eest, mis võib kahjustada nende heaolu.

Kohtuasjas *Gerardo Ruiz Zambrano vs Office national de l'emploi*²⁰⁴ käsitles Kohus liikmesriigi kodakondsuse andmist Euroopa Liidu kodanikest lapse vanematele, kes on kolmanda riigi kodanikud. Kohus rõhutas, et iga isik, kellel on mõne liikmesriigi kodakondsus, omab Euroopa Liidu kodaniku staatust. Kui lapsel on liidu kodaniku staatus, ei tohi keelduda kolmanda riigi kodanikest lapsevanematele elamisõiguse ja tööloa andmisest riigis, kus elab nende ülalpidamisel olev laps, kes on selle liikmesriigi kodanik.

3. Euroopa Liidu lapse õiguste tegevuskava

Lisaks harta olemasolule ning kohtuotsustele ja tõlgendustele on Euroopa Liidu tasandil välja töötatud erinevad meetmed, mis sisustavad, edendavad ja kaitsevad lapse õigusi. Nendel eesmärkidel on vastu võetud erinevaid otsuseid, reglemente, läbi viidud programme ja määratud

²⁰² Näitena: kohtulahend laste õiguste kontekstis, kus Euroopa Kohus tõlgendab Euroopa Liidu õigust koosmõjus Hartaga vt Euroopa Kohtu otsus 5.10.2010, J.McB. vs L.E. C-400/10 PPU.

²⁰³ Euroopa Kohtu otsus, 14.02.2008, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs Avides Media AG*, nr C-244/06.

²⁰⁴ Euroopa Kohtu otsus 8.03.2011, *Gerardo Ruiz Zambrano vs Office national de l'emploi*, nr C-34/09.

tegevussuundi. Üks sellistest meetmetest on lapse õiguste tegevuskava²⁰⁵, mille liit avaldas 2011. aastal. Tegevuskava käsitleb muuhulgas järgnevat teemasid: ohud võrgukeskkonnas, lapse õiguste kaitsmine kohtus ja piiriülestes lapse eestkostega seotud asjades tehtud otsuste võimalikult kiire täitmine.

Tegevuskavas kutsutakse Euroopa Liidu institutsioone ja liikmesriike üles uuendama lapse õiguste edendamise ja kaitse strateegiaid. Rõhutatakse, et liidu tegevus seoses laste õigustega peab olema eeskujulik ja austama aluslepingute sätteid, põhiõiguste hartat ja ÜRO lapse õiguste konventsiooni. Kõikide liikmesriikide panus on oluline, et tagada lastele keskkond, kus nad saavad ohutult elada, mängida, õppida, areneda ja kasutada kõige paremini olemasolevaid võimalusi.

²⁰⁵ An EU Agenda for the Rights of the Child (2011).

B. Euroopa riikide regulatsiooni kirjeldus ja analüüs

I Soome

Järgnevalt on käsitletud lapse õigusi ja kaitset Soome Vabariigis. Peamiste õigusaktidena on välja toodud põhiseadus, lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadus, lastehoolekande seadus, noorteseadus, põhihariduse seadus ja lapse päevahoiu seadus. Samuti on käsitletud ÜRO Lapse Õiguste Komitee ning Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee 2011. aasta soovitusi Soomele.

1. Soome põhiseadus

Soome põhiseaduses²⁰⁶ sätestatud põhiõigused kehtivad nii täiskasvanutele kui lastele. Lapse õigus olla koheldud kui võrdne indiviid on sätestatud põhiseaduse 6. jaos, mis käsitleb võrdõiguslikkust. Lastel tuleb lubada osaleda neid mõjutavates protsessides sel määral, mis vastab nende arengutasemele. Võrdsust rõhutatakse nii laste endi vahel kui täiskasvanute ja laste vahel.

Soome põhiseaduse 19. jao järgi peavad ametivõimud toetama perekondi ja teisi laste eest vastutavaid isikuid nõnda, et neil oleks võimalik tagada laste heaolu ja isiklik areng. Samuti nähakse ette kohustus tagada asjakohased sotsiaal- ja tervishoiuteenused, eluase, tasuta põhiharidus ja rahaline toetus lastega peredele.

2. Lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadus

Lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadus²⁰⁷ reguleerib hooldusõigust, mis peab muuhulgas tagama lapse tasakaalustatud arengu ja heaolu vastavalt lapse individuaalsetele vajadustele ja soovidele. Hooldusõiguse kontseptsioon edendab meeldivaid ja lähedasi suhteid eelkõige lapse ja tema vanemate vahel.

Seaduses nähakse ette, et lastele tuleb tagada heal tasemel kasvatus, piisav hoolitsus ja järelevalve, vastavalt nende vanusele ja arengutasemele. Eesmärgiks seatakse turvalise ja arendava kasvukeskkonna loomine. Haridus peab vastama laste võimetele ja soovidele. Lapsi tuleb kasvatada viisidel, milles kajastub mõistmine, turvalisus ja näidatakse välja kiindumust. Lapsi ei tohi ikestada, füüsiliselt karistada või muul kahjustaval viisil kohelda. Laste iseseisvumisel, vastutustunde tekkimisel ja täiskasvanuks saamisel pakutakse tuge.

Lapse hooldusõiguse ja suhtlusõiguse üle otsustavates protsessides tuleb juhtum lahendada lapse huve arvestades. Lapse arvamust ja soove võetakse kuulda kooskõlas tema ea ja arengutasemega. Seadus kohaldub eelkõige alaealistele, seal juures eristatakse kuni 16 ja kuni 18 aastaseid isikuid.

3. Lastehoolekandeseadus

Soome lastehoolekandeseadus²⁰⁸ võeti vastu 2007. aastal. Seaduse eesmärk on kaitsta laste õigust ohutule kasvukeskkonnale, tasakaalustatud ja igakülgsele arengule ning erilisele kaitsele. Seaduse

²⁰⁶ Soome põhiseadus (1999).

²⁰⁷ Lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadus (1983).

²⁰⁸ Lastehoolekandeseadus (2007).

tähenduses loetakse lasteks kõik alla 18 aasta vanused isikud ning noorteks kõik isikud vanuses 18-20 eluaastat. Soome lastehoolekanne on lapse- ja perepõhine. Seadus loetleb lastehoolekande põhimõtted:

- Lastehoolekande eesmärk on laste ja pereprobleemide ennetamine ning nende tuvastamise korral varajane sekkumine.
- Lastehoolekanne edendab lapse soodsat arengut ja heaolu.
- Lastehoolekanne pakub lapsevanematele, hooldajatele ning lapse hoolduse ja kasvatuse eest vastutavatele isikutele tuge laste kasvatamisel.
- Hoolekandevajaduse hindamisel ja hoolekande teostamisel tuleb arvestada ennekõike lapse huve.

Lastehoolekandega tegelevad kohalikud omavalitsused. Lapse- ja perepõhine hoolekanne hõlmab vastava vajaduse ja sobivate meetmete väljaselgitamist. Samuti abi osutamist avahoolduse, lapse erakorralise hooldamisele paigutamise ja lapse hooldusele võtmise korras (ka asendushooldus ja järelhooldus). Ennetavat lastehoolekannet kasutatakse laste kasvu, arengu ja heaolu edendamiseks ja tagamiseks ning lastekasvatamise toetamiseks.

4. Noorteseadus

2006. aastal võeti Soomes vastu uus noorteseadus²⁰⁹, mis asendas varem kehtinud 1995. aasta seaduse. Mõiste "noor isik" tähendab seaduse järgi isikut kes on 28-eluaastane või noorem. Seaduse eesmärk on toetada noorte arengut ja iseseisvumist, edendada kodanikuõiguste kasutamist, tugevdada noorte sotsialiseerumist ning parendada nende elutingimusi ja üleskasvamisprotsessi. Seadus sätestab noorte osalusõiguse ja õiguse olla ärakuulatud.

Noorteseaduses sisaldub regulatsioon haridusministeeriumi noortepoliitika programmi kohta. Programm koostatakse iga nelja aasta järel ning see sätestab rahvuslikud noortepoliitika eesmärgid ja suuniseid kohalike omavalitsuste ning provintside noortepoliitikaalasele tööle.

5. Põhihariduse seadus

Põhihariduse seadus²¹⁰ reguleerib põhiharidust ja sätestab koolikohustuse. Seaduse eesmärk on toetada õpilaste kasvu mõistlikeks ja vastutavateks ühiskonnakodanikeks ning tagada neile eluks vajalikud teadmised ja oskused. Lisaks soovitakse edendada kultuuri ja võrdsust ühiskonnas ning luua eeltingimused, et õpilased võtaksid osa hariduselust ja toimuks elukestev hariduslik areng.

Seaduses reguleeritakse õpilaste hommikused ja pärastlõunased lisategevused, mis toetavad kooli- ja kodust kasvatust ning laste arengut. Selliste tegevustega soovitakse edendada laste heaolu ning suurendada nende osalust ühiskonnaelus. Seadusega sätestatakse järgmised põhimõtted.

- Põhihariduse õppeperiood kestab üheksa aastat.
- Õpetamine toimub kodu lähedal asuvas koolis.
- Õppekava läbimisel väljastatakse tunnistus.
- Õpetamine, õpikud ja õppematerjalid, koolitransport ja koolitoit on tasuta.

²⁰⁹ Noorteseadus (2006).

²¹⁰ Põhihariduse seadus (1998).

- Põhihariduse juurde kuulub koolis või lasteaias läbitav aastane vabatahtlik eelharidus.
- Kohalikud omavalitsused võivad õpilastele pakkuda vabatahtlikke hommikusi ja pärastlõunaseid tegevusi.
- Põhiharidus on eeldus keskhariduse omandamiseks.

2011. aasta 1. jaanuaril jõustusid seaduses olulised muudatused, mis kajastasid hariduslike erivajadustega õppurite õigusi, sealhulgas erivajaduste järgi kohaldatud hariduse pakkumist, õpilase heaolu, koolitee kaugust kodust, järeleaitamistunde, osalist ajakava, individuaalõpet, õpilaste nõustamist ja tugiteenused.²¹¹

6. Lapse päevahoiu seadus

Lapse päevahoiu seadusest²¹² tulenevalt on päevahoiu eesmärk toetada perekondi lapse kasvatamises. Seaduse kohaselt on igal lapsel õigus varasele haridusele. Sellega soovitakse edendada lapse isiklikku harmoonilist arengut. Teenus peab toetama laste kasvamist sotsiaalselt vastutavateks ja keskkonda hindavateks isikuteks. Seejuures tuleb pakkuda lapsele hoolitsust ja toetada tema mitmekesist arengut ning pöörata erilist tähelepanu soodsale kasvukeskkonnale.

Vastavalt lapse vanusele ja individuaalsetele vajadustele peab päevahoid arvestama lapse üldist kultuurilist pärinevust ja edendama lapse füüsilist, emotsionaalset ja sotsiaalset arengut ning toetama esteetilist, intellektuaalset ja religioosset haridust.

7. ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitused Soomele

Soome Vabariik on ÜRO Lapse Õiguste Komiteele esitanud lapse õiguste konventsiooni rakendamise kohta aruanded 1996, 2000, 2005 ja 2011. aastal. Komitee on Soomele vastanud endapoolsete tähelepanekute ja soovitustega.²¹³ Komitee kiidab 2011. aasta soovitustes²¹⁴ Soome positiivset arengut, sealhulgas mitmete eelpool käsitletud seaduste vastuvõtmist: lastehoolekandeseadus, noorteseadus, põhihariduse seaduse muudatused. Samuti tunnustatakse riiklike programmide ja strateegiate väljatöötamist: laste kehalise karistamise vähendamise programm aastateks 2010-2015²¹⁵, laste ja noorte strateegia arenguplaan 2007-2011²¹⁶, sotsiaalhoolekande ja tervishoiu riiklik arenguprogramm 2008-2011²¹⁷, riiklik roma strateegia 2009²¹⁸.

²¹¹ Põhihariduse seadus (1998), §§ 16, 16a, 17, 17a, 30 lg 1, 31a lg 2, 32, 39, 40, 41 lg 4, 42 lg 2 p 2, 48b lg 1, 49.

²¹² Lapse päevahoiseadus (1973).

²¹³ Kättesaadavad: UN Committee on the Rights of the Child: Concluding Observations, Finland: <http://www.unhcr.org/refworld/publisher,CRC,CONCOBSERVATIONS,FIN,,0.html>, 2.02.2012.

²¹⁴ UN Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations, Finland (2011), <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=78467&GUID={FD37A056-428E-4D25-A5B9-176DA70829D4}>, 2.02.2012.

²¹⁵ The National Action Plan to reduce corporal punishment of children for the period of 2010-2015, Finland.

²¹⁶ The Development Programme for Child and Youth Policy 2007-2011, Finland.

²¹⁷ The National Development Programme for Social Welfare and Health Care for 2008-2011, Finland.

²¹⁸ The National Policy on Roma (2009), Finland.

Komitee tõi probleemidena välja muu hulgas rahvusvähemusest laste diskrimineerimise, immigrantidest laste olukorra, laste vaadete tunnustamise ja austamise küsimused, varjupaika taotlevate laste õigused ja noorukite tervishoiu.

Komitee soovitusel Soomele:

- Välja arendada ulatuslik strateegia ja tegevuskava lapse õiguste konventsiooni täielikuks rakendamiseks. Tegevuskava peaks sisaldama ajaliselt määratletud eesmärgid ja hõlmama nii kohalikku, regionaalset kui riiklikku tasandit.
- Luua tõhus mehhanism, mis koordineeriks lapse õiguste tagamist kõikide asjakohaste asutuste ja institutsioonide vahel kohaliku omavalitsuse, regionaalsel ja riiklikul tasandil.
- Tõsta avalikkuse, eriti laste, teadlikkust riiklike kaebemehhanismide kohta ja tõhustada parlamentaarse ombudsmani ja lasteombudsmani koostööd.
- Tugevdada statistiliste andmete kogumise ja analüüsimise süsteemi ning tagada piisavate andmete olemasolu vaesuses olevate laste, vägivallaohvritest laste, vähemusrahvusest ja immigrantidest ning ilma pereta kasvavate laste kohta.
- Koolitada piisavalt ja plaanipäraselt lastega töötavat personali, eelkõige õiguskaitseorganite ametnikke, õpetajaid, tervishoiutöötajaid ning sotsiaaltöötajaid.
- Jälgida ja kindlustada konventsioonist tulevate üldpõhimõtete tagamine: mittediskrimineerimine, lapse parimates huvides toimimine, laste vaadete austamine. Samuti soovitati tähelepanu pöörata perekeskonna väärtustamisele ja asendushoolduse institutsioonile, tervis- ja hoolekandevaldkonnale, haridusele, laste vaba aja veetmisele ja kultuurilisele tegevusele ning laste erilistele kaitsemeetmetele.

8. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne

Soome Vabariik ratifitseeris parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta²¹⁹ 2002. aastal ning esitas 2011. aastal kuuenda konventsiooni täitmise aruande. Viimane aruanne käsitles teemagrupperi „Lapsed, perekonnad ja migrandid“²²⁰. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee järeldas,²²¹ et Soome käitub kooskõlas antud valdkonna 30-st normist 24-ga²²² ja on vastuolus 2 normiga²²³. Seoses ülejäänud nelja normiga²²⁴ küsis Komitee Soomelt lisainformatsiooni ja jättis esialgu seisukoha võtmata.

Artikkel 8 (Töötavate naiste õigus emaduse kaitsele) lõige 2 sätestab:

²¹⁹ Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta. RT II 2000, 15, 93.

²²⁰ Inglise keeles: "Children, families and migrants"

²²¹ European Social Charter (revised). European Committee of Social Rights. Conclusions 2011 (Finland), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/conclusions/State/Finland2011_en.pdf, 2.02.2012.

²²² Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta art 7§1, 7§2, 7§3, 7§4, 7§5, 7§7, 7§8, 7§10, 8§4, 16, 17§2, 19§1, 19§2, 19§3, 19§5, 19§6, 19§7, 19§9, 19§11, 19§12, 27§1, 27§2, 31§1, 31§2.

²²³ Ibid, art 8§2, 27§3.

²²⁴ Ibid, art 17§1, 19§4, 19§8, 31§3.

Et rakendada tulemuslikult töötavate naiste õigust emaduse kaitsele, kohustuvad lepingupooled tunnistama ebaseaduslikuks, kui tööandja teatab naistöötajale töölepingu lõpetamisest pärast tööandjale rasedusest teatamist ning enne rasedus- ja sünnituspuhkuse lõppu, või selle, et tööandja teatab naistöötajale töösuhte lõpetamisest, kui etteteatamistähtaeg lõpeb nimetatud ajavahemiku kestel.

Komitee leidis, et Soome siseriiklikud seadused ei taga õigust töösuhte taastada, kui naise töösuhe on raseduse või lapsehoolduspuhkuse ajal ebaseaduslikult lõpetatud. Artikkel 8 lõige 2 nõue ei ole seega piisavalt tagatud ja seetõttu on Soome õiguskord antud normiga vastuolus.

Artikkel 27 (Perekondlike kohustustega töötajate õigus teistega võrdsetele võimalustele ja võrdsele kohtlemisele) lõige 3 sätestab: „*Et rakendada tulemuslikult perekondlike kohustustega nii nais- kui meestöötajate õigust, mis tagab neile teiste töötajatega võrdsed võimalused ja samaväärse kohtlemise, kohustuvad lepingupooled tagama, et perekondlikud kohustused isenesest ei oleks käsitletavad töösuhte lõpetamise seadusliku alusena.*“

Komitee leidis, et Soome siseriiklikud seadused ei ole antud normiga kooskõlas, sest õigusaktid ei näe ette perekondlike kohustuste tõttu ebaseaduslikul töösuhte lõpetamisel õigust töösuhte taastamisele.

Osalisriigilt oodatakse siseriikliku õiguse konventsiooniga kooskõllaviimist ning järgmises raportis vastavat olukorrajeldust.

II Norra

Norras on lastekaitse tagatud läbi erinevate meetmete. Spetsiaalsed nõustamiskabinetid (*familievernkontoret*) tagavad tasuta abi ja nõustamise erinevate pereprobleemide puhul. Maavanem (*fylkesmannen*) aitab vanematel lahendada praktilisi ja õiguslikke küsimusi seoses vanemliku vastutusega. Lapse hoolduse, toetuste ja hüvitiste kohta annab teavet Norra töö- ja hoolekandeamet (NAV). Sotsiaalhoolekande kontorid (*sosialkontorer*) ja vaimulikud (*prester*) annavad nõu ja abi laste ja pereprobleemide korral. Hariduslik psühholoogiteenus (*PP-tjenesten*) või laste ja noorte psühhiaatrikliinik tagavad abi ja nõuanded vastavalt vajadusele, sealhulgas vaimse puudega, õpiraskustega või käitumisprobleemidega lastele (*BUP*).²²⁵

Norra laste, võrdsuse ja sotsiaalse kaasatuse ministeerium²²⁶ on seadnud üheks eesmärgiks tugevdada perekondade, laste ja noorte õigusi ning edendada mittediskrimineerimist ja võrdõiguslikkust meeste ja naiste vahel. Ministeerium soovib oma tegevusega kaasa aidata laste ja noorte turvalisele arengule ja suunab noori isikuid osavõtma avalikest otsustusprotsessidest. Norra on ka esimene riik kus loodi lasteombudsmani institutsioon. Lasteombudsman²²⁷ kaitseb laste õigusi alates 1981. aastast, aitab kaasa laste heaolu saavutamisele ja tagamisele.

Norra õigussüsteemi viidi ÜRO lapse õiguste konventsioon sisse läbi inimõiguste seaduse²²⁸ muudatuse 2003. aastal. Lisaks muudeti lasteseadust²²⁹, lapsendamisseadust²³⁰ ja laste hoolekande seadust²³¹, läbi mille tugevdati lapse õiguslikku positsiooni ühiskonnas. Vanuselist määratlust, millal lapsel on õigus oma arvamus avaldada, langetati 12. eluaastalt 7. eluaastale. Nooremad lapsed, kes on võimelised arvamust kujundama, saavad võimaluse väljendada oma seisukohti neid puudutavates kohtuasjades.

1. Lasteseadus

Norra lasteseadus²³² reguleerib vanemate määramise protseduuri, töö- ja hoolekandeameti kohustused isaduse määramisel ning muud õiguslikud menetlused sugulussuhte kindlakstegemisel (peatükk 1-4). Lisaks reguleerib seadus vanemlikku vastutust, suhtlusõigust, lapse elukohaküsimusi ning sätestab vaidluste lahendamise ja sunnivahendite kasutamise korra ning lapse ülalpidamiskohustuse.

²²⁵ Parental responsibility and right of access. Norwegian Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. Merkur trykk AS 09/2011, Impression 2000.

²²⁶ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

²²⁷ Barneombudet.

²²⁸ Act No. 30 relating to the strengthening of the status of human rights in Norwegian law (1999).

²²⁹ Act No. 7 relating to children and parents (1981).

²³⁰ Act No. 8 relating to adoption (1986).

²³¹ Act No. 100 relating to child welfare services (1992).

²³² Act No. 7 relating to children and parents (1981).

2. Laste hoolekande seadus

Laste hoolekande seadus²³³ määrab kaks peamist eesmärki:

- 1) lapsed ja noored, kes elavad tervist või arengut kahjustavates tingimustes, peavad saama õigel ajal vajalikku abi ja hooldust;
- 2) lastele ja noortele peab olema tagatud võimalus areneda turvalises keskkonnas.

Seaduses reguleeritakse vastutuse jagunemine omavalitsusüksuste ja keskvalitsusasutuste vahel. Sätestatakse omavalitsusüksuse ja laste hoolekandeteenistuse üldised ülesanded ja erimeetmed, vastutus ja rahastamisküsimused. Sealhulgas sätestatakse, et laste hoolekandeteenistus peab aitama kaasa, et igale lapsele oleks tagatud head tingimused ja võimalused arenguks, pakkudes vajadusel nõustamist, juhendamist ja abi. Muuhulgas võib laste hoolekandeteenistus anda lapsele rahalist abi.

Laste hoolekandeteenistus pakub erinevat liiki abi nii lapsele kui perekonnale, sealhulgas määrab tugiisiku, tagab lasteaiakoha või ajutise kodu. Samuti võetakse kasutusele meetmeid, mis leevendavad kodust olukorda või toetavad vanemaid.

3. Lasteombudsmani seadus

Norra lasteombudsmani seaduse²³⁴ eesmärk on aidata kaasa laste huvide edendamisele ühiskonnas. Lasteombudsman võib tegutseda omal initsiatiivil või teiste isikute algatusel ning tema peamised ülesanded on eelkõige:

- kaitsta laste huve;
- tagada, et lapse õigusi käsitlevad seadused on kooskõlas ÜRO lapse õiguste konventsiooniga;
- soovitada meetmeid, mis tagaksid laste ohutuse;
- teha ettepanekuid kuidas ennetada ja lahendada laste ja ühiskonnavahelisi konflikte;
- tagada, et nii avalikule kui erasektorile on antud piisavalt vajalikku lasteõigustealast teavet.

2010 aastal seadis Norra lasteombudsman 3 peamist eesmärki:²³⁵

1) *Laste ja noorte kaitse väärkohtlemise eest*, mille juures ombudsman jälgis politsei poolt laste vahi alla võtmist, immigratsioonisüsteemi, imiku surmade uurimise tõhustamist, hambaravi teenuste kättesaadavust ja kvaliteeti.

2) *Tagada laste ja noorte ligipääs teenustele*, mille hulgas jälgiti laste hoolekandeteenuste kättesaadavust, muukeelsete laste ja nende perekondade juurdepääsu neile arusaadavale infole ja sobiva õpikeskkonna tagamist.

3) *Laste ja noorte osalemine ja mõju*, mille eesmärk on lapsi ja noori kaasata järjekindlalt erasektori, kohaliku ja riikliku tasandi otsustamisprotsessidesse. Sealhulgas alandati kohaliku tasandi

²³³ Act No. 100 relating to child welfare services (1992).

²³⁴ Act No. 5 relating to the Ombudsman for Children (1981).

²³⁵ The Ombudsman for Children in Norway. Annual Report 2010.

valimisõiguse vanusepiiri katseprojektina 16. eluaastale, toetati noorteprojekte (noorte linnavolikogu ja noorte parlament), käsitleti laste ja noorte õigust avaldada oma arvamust ning õigust kunstile ja kultuurile.

4. ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitused Norrale

Norra ratifitseeris lapse õiguste konventsiooni 1991. aastal²³⁶ ja esitas oma neljanda perioodilise konventsiooni täitmise raporti Lapse Õiguste Komiteele 2008. aastal.²³⁷ Komitee vastas omapoolsete kommentaaride ja ettepanekutega 2010. aastal²³⁸, mis sisaldasid konventsiooni täitmise üldiste meetmete ja põhimõtete käsitlust, sealhulgas: tsiviilõigused ja -vabadused, perekond ja asendushooldus, tervis ja heaolu, haridus, vaba-aeg ja kultuurilised tegevused ning laste erilised kaitsemeetmed. Samuti käsitleti lapse õiguste konventsiooni lisaprotokollide rakendamist.

Seoses Norra kolmanda aruandega, mis esitati 2003. aastal, osalesid lapsed ja noored aruande protsessis "Elu enne 18" ("Livet all 18"). Projekti rahastas Norra laste ja võrdõiguslikkuse ministeerium²³⁹ ja kaasatud oli kaheksa kohalikku omavalitsust. Ministeerium soovis raporti koostamisel kaasata laste seisukohti sellest, kuidas neile meeldib Norras üles kasvada. Omavalitsused kasutasid lapse õiguste konventsiooni artikleid alguspunktina, et tuvastada laste arvamusi. Teavet koguti koolilastelt ja noortelt vanuses 13-18 eluaastat. Esindatud olid erineva etnilise taustaga poisid ja tüdrukud, samuti puudega lapsed, varjupaigas elavad lapsed ja hoolekandeteenuseid kasutavad noored. Lastelt koguti erinevat infot, näiteks lapse õiguste konventsiooni sätete teadmine, heaolu koolis ja küsiti, kas neid on diskrimineeritud või halvasti koheldud.

Komitee tunnustas Norra jõupingutusi rahvusvahelises koostöös ja kiitis laste parimatest huvidest lähtumist. Samas oli Komitee mures, et lapse parimatest huvidest lähtumise põhimõte ei ole piisaval määral rakendatud lapse hooldusõiguses ja sisserännanud laste juhtumitel. Samuti oldi mures, et lastega tegelev personal ei ole antud põhimõttest piisavalt teadlik. Komitee soovitas koolitada kõiki isikuid, kelle tööalases otsustuspädevuses on lapse parimatest huvidest lähtumine.

Komitee soovitas Norral muuhulgas:

- Jätkata Norra siseriikliku õigussüsteemi kooskõlla viimist lapse õiguste konventsiooniga. Samuti jätkata laste-keskset lähenemist õigusloomes ja tervishoiusüsteemi reguleerimisel.
- Tagada ombudsmanile volitus võtmaks vastu laste kaebusi ning kindlustada selleks vajaminevad ressursid.
- Jätkata ja tugevdada jõupingutusi tagamaks kohalikele omavalitsustele suurem arv personali ning vastavad materiaalsed ressursid, et tagada terve riigi territooriumil kvaliteetne laste põhiõiguste kaitse.

²³⁶ United Nations Treaty Collection.

²³⁷ Consideration of reports submitted by States Parties under article 44 of the Convention, Norway, <http://www.unhcr.org/refworld/publisher,CRC,,NOR,4a8e859d0,0.html>, 2.02.2012.

²³⁸ Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Norway (2010), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/410/42/PDF/G1041042.pdf?OpenElement>, 2.02.2012.

²³⁹ The Ministry of Children and Equality, Norway.

- Jätkata ja tugevdada jõupingutusi lapse õiguste konventsiooni artikkel 12 rakendamisel, austades igas vanuses lapse arvamust haldus- ja kohtumenetluses, sealhulgas lapse hooldusõiguse ja sisserände küsimustes.
- Keelustada igasugune laste vastu suunatud vägivald, seada prioriteediks ennetustöö ja tugevdada sellealaseid rahvusvahelisi sidemeid.
- Tagada, et lastel oleks terve riigi territooriumil juurdepääs kvaliteetsetele tervishoiuteenustele ja haridussüsteemile.

5. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne

Norra ratifitseeris parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta²⁴⁰ 2001. aastal ning esitas 2011. aastal kaheksanda konventsiooni täitmise aruande. Raport käsitles teemagrupperi „Lapsed, perekonnad ja migrandid“²⁴¹. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee järeldas,²⁴² et Norra seadusandlus on kooskõlas 17 normiga²⁴³ 29-st ja vastuolus 9 normiga²⁴⁴. Seoses ülejäänud kolme normiga²⁴⁵ küsis Komitee Norralt lisainformatsiooni ja jättis esialgu seisukoha võtmata.

Harta artikkel 7, mille normidega on Norra siseriiklikud seadused osaliselt vastuolus, käsitleb laste ja noorte õigust saada kaitset. Konventsiooniga kooskõla saavutamiseks kohustub Norra:

- tagama, et koolikohustuslikke isikuid ei võeta niisugusele tööle, mis jätab nad ilma võimalusest täiel määral vastavat haridust saada (art 7 lg 3);
- tunnustama noortöötajate ja kutseõpilaste õigust saada õiglast palka või muud sobivat hüvitist (art 7 lg 5);
- tagama, et töandja nõusolekul noorte poolt normaaltööaja jooksul kutseõppele kulutatud aega käsitletak tööpäeva osana (art 7 lg 6);
- tagama, et alla 18-aastaseid isikuid ei võeta öötöole, välja arvatud siseriiklike õigusaktidega kindlaks määratud kutsealadel (art 7 lg 8).

Harta artikkel 17 (laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) lõige 1, millega Norra õigus ei ole kooskõlas, sätestab, et kindlustada tulemuslikult laste ja noorte õigust kasvada üles keskkonnas, kus neil oleksid võimalused oma isiksuse ning füüsiliste ja vaimsete võimete täielikuks arenguks, kohustuvad lepingupooled kas otseselt või koostöös avalik-õiguslike ja eraõiguslike organisatsioonidega rakendama kõiki asjakohaseid ja vajalikke meetmeid eesmärgiga:

- tagada eelkõige otstarbekohaste institutsioonide ning teenuste loomise ja säilitamise kaudu, et lastel ja noortel, arvestades nende vanemate õigusi ja kohustusi, oleks võimalik saada vajalikku hooldust, abi, haridust ja väljaõpet;

²⁴⁰ Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta. RT II 2000, 15, 93.

²⁴¹ Ingl.k. "Children, families and migrants"

²⁴² European Social Charter (revised). European Committee of Social Rights. Conclusions 2011 (Norway), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/conclusions/State/Norway2011_en.pdf, 3.02.2012.

²⁴³ Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta art 7§1, 7§2, 7§7, 7§10, 8§1, 16, 17§2, 19§1, 19§2, 19§5, 19§7, 19§9, 19§12, 27§1, 27§2, 31§2, 31§3.

²⁴⁴ Ibid, 7§3, 7§5, 7§6, 7§8, 17§1, 19§4, 19§10, 19§11, 31§1.

²⁴⁵ Ibid, 8§3, 19§3, 19§6.

- kaitsta lapsi ja noori hooletussejätmise, vägivalda ja ekspluateerimise eest;
- tagada riigipoolne kaitse ja eriabi lastele ja noortele, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäänud oma perekonna toetusest.

Komitee järeldab, et Norra õigus ei ole kooskõlas artikkel 17 lõikega 1, kuna Norra seaduste järgi võib alaealise vangistuse kestvus olla kuni 21 aastat. Komitee leiab, et 21 aasta pikkune vangistus alaealisele on ülemäärane ja ei ole seega hartaga kooskõlas.

Norra õigus on osaliselt vastuolus ka harta artikliga 19 (Võõrtöötajate ja nende perekondade õigus saada kaitset ja abi), mis sätestab järgmist: selleks, et rakendada tulemuslikult võõrtöötajate ja nende perekondade õigust saada kaitset ja abi mis tahes teise lepingupoole territooriumil, kohustuvad lepingupoolel:

- kindlustama oma territooriumil seaduslikult viibivatele töötajatele oma kodanikega samaväärne kohtlemine järgmistes küsimustes: töötasu ning muud töösuhte- ja töötingimused; ametiühinguliikmelisus ja kollektiivlääbirääkimisest tulenevate hüvede kasutamine; eluase (art 19 lg 4);
- laiendama käesolevalt ette nähtud kaitset ja abi eraettevõtjatest võõrtöötajatele niivõrd, kui neid meetmeid on võimalik neile rakendada (art 19 lg 10);
- edendada ja soodustama vastuvõtva riigi riigikeele õpetamist võõrtöötajatele ja nende perekonnaliikmetele (art 19 lg 11);

Komitee leiab, et Norra õigus ei ole kooskõlas artikkel 19 lõigetega 4 ja 10, kuna ei ole kindlaks tehtud võõrtööliste majutustingimuste samast (võrdset) seisundit kodanikele pakutavate tingimustega. Sama artikli lõige 11 ei vasta Norras asetleidvale olukorrale, sest isikutel, kes ei ole Euroopa Liidu liikmesriigi või Euroopa Majanduspiirkonda kuuluva riigi kodanikud, ei ole õigust tasuta keeleõppele, kui nad ei suuda kohustusliku keeleõppe tasusid maksta. Seetõttu on Norra õigus konventsiooniga vastuolus.

Harta artikkel 31 sätestab õiguse eluasemele: et rakendada tulemuslikult õigust eluasemele, kohustuvad lepingupoolel vastu võtma meetmeid, mille eesmärgiks on:

- tagada võõrtööliste kindlale tasemele vastav eluase;
- hoida ära ja vähendada kodutust, seda järk-järgult kaotada;
- muuta eluaseme hind kättesaadavaks piisava sissetulekuta isikutele.

Komitee leiab, et Norra õigus ei ole kooskõlas harta artikliga 31, sest Norra eluasemeturul leiab aset võõrtööliste diskrimineerimine.

III Saksamaa

Saksamaa Liitvabariik on föderaalne riik, mis koosneb kuueteistkümnest liidumaast. Sellest lähtuvalt on kehtestatud föderaalsed seadused, mis kehtivad kogu liitvabariigi territooriumil ja omaette liidumaade seadused, mis kehtivad ainult ühel asjaomasel liidumaal. Riigi ja liidumaade seadusandlik pädevus on üksikasjalikult reguleeritud põhiseaduses, mis sätestab üldreeglina föderaalsete seaduste ülimuslikkuse liidumaade seaduste suhtes.

Saksamaa lastekaitse regulatsioonis on kesksel kohal vanemlik vastutus, kuid riiklikku lastekaitse järgi kaitstakse ja toetatakse lapsi erinevatel viisidel, sealhulgas on seatud üldine põhimõte toetada laste individuaalset ja sotsiaalset arengut.

Saksamaal kehtib ainulaadne tervishoiusüsteem²⁴⁶, mis ulatub kõikide riigis elavate lasteni. Süsteem koosneb a) sotsiaalsest tervishoiusüsteemist, mis on kohustuslik kõigile madala ja keskmise palgalistele isikutele ja b) lepingulisest erasüsteemist, mis on valitud ca 9 protsendi elanike poolt. Mõlemad süsteemid tagavad aga laste tervise eest hoolitsemisel perekonnale vastava hüvituse.²⁴⁷

Järgnevalt käsitletakse laste õiguste ja kaitse alast regulatsiooni Saksamaal ning tuuakse välja järgnevad õigusaktid: põhiseadus, tsiviilseadustik, sotsiaalseadustik, noorsoo kaitse seadus, noortekohtute seadus ja rahvusvaheline perekonnaõiguse protseduuride seadus.

1. Põhiseadus

Saksamaa Liitvabariigi põhiseadus²⁴⁸ on Saksamaal kõikide õigusallikate aluseks. Põhiseadus jõustus 1949. aastal ja sellesse on olulised muudatused sisse viidud ka aastatel 2006, 2008 ja 2009. Põhiseaduslik reform 2006. aastal (föderaalsete ajakohastamine) tagas muuhulgas Saksamaa liidumaadele hoolekandeesjades seadusandliku võimu, mis võimaldas kehtestada vastavates küsimustes liitriigi oma seadused²⁴⁹. 2008. aastal muudeti põhiseadust seoses rahvuslike valitsuste osalusega Euroopa Liidu institutsioonides ja 2009. aastal viidi sisse mitmeid muudatusi seoses tööhõive-, julgeoleku- ja majanduspoliitikaga²⁵⁰.

2. Tsiviilseadustik

Tsiviilseadustik²⁵¹ käsitleb tsiviilõiguseid ja –kohustusi ning koosneb viiest raamatust: tsiviilõiguse üldosa, võlaõigus, asjaõigus, perekonnaõigus ja pärimisõigus. Perekonnaõiguse raamat reguleerib ka järgnevat: hooldusõigus, emadus, isadus, juhud kui lapse vanemad ei ole omavahel abielus, lapse ja vanemate vaheline õiguslik suhe, eestkoste, perekonnakohus ja Noorte Heaolu Amet.

²⁴⁶ Sozialgesetzbuch Zwölftes Buch (2003), §§ 47–52.

²⁴⁷ Palmer, E. Children's Rights: Germany. Th Law Library of Congress (2007).

²⁴⁸ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949).

²⁴⁹ Föderalismusreform 2006. Grundgesetzänderung, Synopse. Deutscher Bundestag (2006).

²⁵⁰ Grundgesetzänderungen. Deutscher Bundestag.

²⁵¹ Bürgerliches Gesetzbuch (1896).

3. Sotsiaalseadustik

Sotsiaalseadustikus²⁵² tagatakse sotsiaalsed hüvitised, sealhulgas sotsiaalabi ja kasvatuslik abi. Seadustiku eesmärkideks on garanteerida sotsiaalne kindlustatus, tagada inimväärne elu ja võrdsed võimalused isiksuse vabaks eneseteostuseks. Üheks regulatsiooni ülesandeks on tagada, et isikute õiguste kasutamiseks oleksid olemas sobivad sotsiaalteenused ja –asutused.

Sotsiaalseadustiku VIII raamat, sõltuvalt Saksamaa osast, jõustus aastatel 1990-91. Raamat sisaldab föderaalsetid õigusnorme, mis käsitlevad lapsi ja noori ning reguleerib lastele ja noortele sotsiaalteenuste pakkumist. Vastavate sotsiaalteenuste eesmärk on muuhulgas järgnev:

- a) toetada noori isikuid nende individuaalses ja sotsiaalses arengus;
- b) toetada ja nõustada vanemaid ning teisi hooldajaid lapse kasvatamisel;
- c) kaitsta lapsi ohtude eest ja tagada nende heaolu;
- d) anda oma panus noortele isikutele ja nende peredele sobilike elamistingimuste tagamisel.

Seaduses reguleeritakse hulk erinevaid ülesandeid, mis on jagatud teenusteks ja muudeks ülesanneteks. Lisaks üldisele noorsootööle sisaldavad teenused abi kooli- ja kutseõppes (sotsiaaltöö noortele), edendatakse laste kasvatamist peredes (vanemaharidus) ja pakutakse abi üksikvanematele. Sotsiaalabi pakutakse peamiselt spetsiaalsete noorte büroode, omavalitsuste ja riigi kaudu.

4. Noorsookaitse seadus

Noorsookaitse seaduse²⁵³ sisupeatükid sätestavad järgneva: noorte kaitse avalikkuses, noorte kaitse ja meedia, noortele isikutele kahjulike väljaannete ülevaate nõukogu, täidesaatva võimu ülesanded ja süütegude eest karistamine. Seaduse mõistes on *laps*ed alla 14-aastased isikud ja *noorukid* vanuses 14 kuni 18 eluaastat. Järgnevalt tuuakse välja seaduse peamised teemad: noored ja alkohol ning tubakatooted, filmid ja mängud ning noorte avalikus kohas viibimine.

1. Alkohol ja tubakatooted

Lastele ja noortele on tubakatoodete ja alkoholi müük ning üleandmine keelatud. Samuti on tubakatoodete ja kange alkoholi tarbimine alla 18-aastastele isikutele keelatud. Muu alkoholi (sh õlu, vein, segujoogid) tarbimine on keelatud alla 16-aastastele isikutele. Vastavaid tooteid ei tohi kinos reklaamida enne kella 18:00.

Lastele ja noortele keelustati 2007. aasta seaduse muudatusega tubakatoodete müük ning tubakatoodete tarbimine avalikus kohas. Sellega kaotati eelnev vanusepiirang, mis sätestas vastava piirangu kuni 16. eluaastani. Samuti kehtestati õigus trahvida tubakatoodete müügi keeluga vastuollu minejaid.²⁵⁴

²⁵² Sozialgesetzbuch (1976).

²⁵³ Jugendschutzgesetz (2002).

²⁵⁴ Jugendschutzgesetz (2002), §§ 10 lg 1, 28 lg 1 p 12.

2009. aastal jõustusid seaduse lisamuudatused, mis näevad ette, et avalikus kohas ei tohi olla tubakatoodete müügiautomaate, välja arvatud juhul kui selline automaat on paigutatud asukohta, mis asub lastele ja noortele kättesaamatus kohas või on tehniliste vahendite kaudu tagatud pidev järelevalve, et lapsed ja noored tubakatooteid kätte ei saaks (§ 10 lg 2).

2. Filmid ja mängud

Arvuti- ja videomängud ning filmid peavad olema varustatud vanusepiirangu märkega. Meedium, mis on noortele ohtlik (sh sõda ülistav, inimväarikust solvav või seksuaalse alatooniga raamat, CD, DVD), on ka ilma vastava märgiseta lastele ja noortele keelatud.

2008. aasta seadusemuudatusega piirati vägivaldsete mängude ja filmide levikut. Seaduses keelustati ilma mõjuva põhjuseta sellise faktiliste asjaolude käsitlemine, mis näitavad inimesi häbiväärsel viisil kannatamas või suremas (§ 15 lg 2 p 3).

3. Avalikus kohas viibimine

Seadus näeb ette, et restoranides ja avalikel tantsupidudel (sh diskoteekides) kehtestatakse lastele ja noortele kellaaja- ja vanusepiirang. Öhtustel aegadel ei tohi lapsed ja noored baaris, ööklubis ning kasiinos viibida ning ettekirjutuse rikkumise eest karistatakse rahalise trahviga.

5. Noortekohtute seadus

Noortekohtute seadus²⁵⁵ kohaldub õigusrikkujatele, kes olid süüteo toimepanemise ajal 14 kuni 18 aastat vanad. Seaduses sätestatakse, et nimetatud alaealisi tuleks karistada vaid juhul, kui nad olid piisavalt küpsed, et mõista oma teo vääritust ja olid võimelised sobivalt käituma. Seadus võimaldab kohaldumist ka 18 kuni 20 aastastele (k.a) seaduserikkujatele, kui neil puudus küpsus vastutada täiskasvanud isiku kombel. Õiguslikud tagajärjed, mis noorte isikute süütegudega kaasnevad, peavad olema eelkõige pedagoogilise mõjuga. Seaduses sätestatakse järelevalve- ja distsiplinaarmedid.

6. Rahvusvaheline perekonnaõiguse protseduuride seadus

Rahvusvaheline perekonnaõiguse protseduuride seadus²⁵⁶ võeti vastu 2005. aastal ning selles sätestatakse mitmete rahvusvaheliste lepingute rakendamine siseriiklikus õiguskorras. Seadusega kohaldatakse järgmiseid konventsioone.

1. Euroopa Komisjoni abieluasjade ja vanemliku vastutuse kohtualluvuse ja kohtuotsuste tunnustamise ja kohtuotsuste täitmise määrus.²⁵⁷
2. Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja lastekaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö Haagi konventsioon.
3. Riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö Haagi konventsioon.
4. Lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline Haagi konventsioon.

²⁵⁵ Jugendgerichtsgesetz (1974).

²⁵⁶ Internationales Familienrechtsverfahrensgesetz (2005).

²⁵⁷ Euroopa Komisjoni määrus nr 2201/2003, 27. 11.2003.

5. Laste eestkoste ja laste eestkoste taastamisega seotud otsuste tunnustamist ja täitmist käsitlev 20. mai 1980. aasta Euroopa konventsioon.

7. ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitused Saksamaale

Saksamaa esitas Lapse Õiguste Komiteele lapse õiguste konventsiooni täitmise kohta teise perioodilise aruande 2004. aastal, millele Komitee vastas omapoolsete soovitude ja kommentaaridega²⁵⁸. Komitee tunnustas Saksamaad erinevate rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimise eest, kuid märkis, et Saksamaa taasühinemine ja selle kaasmõju mõjutab konventsiooni rakendamist terve riigi territooriumil.

Komitee soovitas muuhulgas:

- Kaaluda Saksamaa põhiseaduse kooskõlla viimist lapse õiguste konventsiooniga ning tagada mehhanism, mis kontrolliks, et kõik riiklikud ja liidumaade seadused vastaksid konventsiooni sätetele.
- Vastu võtta riiklik tegevuskava, mis kiirendaks konventsiooni rakendamist. Tegevuskava peaks hõlmama kõiki konventsiooni valdkondi ning tagama koordineerivad ja järelevalve mehhanismid.
- Luua sõltumatu inimõiguste institutsioon (kooskõlas Pariisi printsiipidega²⁵⁹), edendamaks laste õigusi ja hindamaks konventsiooni rakendamise edusamme riiklikul ja kohalikul tasandil.
- Välja töötada informatsiooni kogumise süsteem ja luua andmebaas, mis hõlmaks andmeid kõigi alaealiste isikute, nende soo ja vanuse kohta, nii linna- kui maapiirkondades. Rõhuasetus peaks olema lastel, kes vajavad erilist kaitset, sealhulgas kodakondsuseta lapsed.

Komitee rõhutas, et järgida tuleb kõiki konventsiooni põhimõtteid ja tagada lastele tsiviilõigused ja –vabadused.

8. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne

Saksamaa ratifitseeris Euroopa sotsiaalharta 1965. aastal ning esitas 2010. aastal kahekümne kaheksanda konventsiooni täitmise aruande. Raport käsitles teemagrupperi „Lapsed, perekonnad ja migrandid“²⁶⁰. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee järeldas,²⁶¹ et Saksamaa seadusandlus on kooskõlas 14 normiga²⁶² 23-st ja vastuolus 5 normiga²⁶³. Seoses ülejäänud nelja normiga²⁶⁴ küsis Komitee Saksamaalt lisainformatsiooni ja jättis esialgu seisukoha võtmata.

²⁵⁸ Committee on the Rights of the Child. Concluding observations: Germany (2004), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/405/24/PDF/G0440524.pdf?OpenElement>, 3.02.2012.

²⁵⁹ Vt ka: Henberg, A. Lastekaitse seaduse alusanalüüs. Sotsiaalministeerium. 11.11.2003, lk 26-27.

²⁶⁰ Inglise keel. "Children, families and migrants"

²⁶¹ European Social Charter (revised). European Committee of Social Rights. Conclusions 2011 (Germany), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/conclusions/State/GermanyXIX4_en.pdf, 3.02.2012.

²⁶² Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta art 7§2, 7§4, 7§6, 7§7, 7§8, 7§9, 7§10, 8§1, 8§3, 17, 19§1, 19§5, 19§7, 19§9.

²⁶³ Ibid, 7§5, 16, 19§6, 19§8, 19§10.

²⁶⁴ Ibid, 7§3, 19§2, 19§3, 19§4.

Saksamaa õiguskord on vastuolus artiklitega, mis käsitlevad laste ja noorte õigust saada kaitset (art 7), perekonna õigust saada sotsiaalsed, õiguslikku ja majanduslikku kaitset (art 16) ja võõrtöötajate ja nende perekondade õigust saada kaitset ja abi (art 19).

Komitee leidis, et Saksamaa siseriikliku õiguse kohaselt ei maksta praktikantidele piisavat toetust ning sellega rikutakse harta artikkel 7 lõiget 5: harta osapooled tunnustavad noortöötajate ja kutseõpilaste õigust saada õiglast palka või muud sobivat hüvitist. Samuti leidis Komitee, et Saksamaa õigus ei ole kooskõlas harta artikliga 16, mis sätestab: *"Et kindlustada vajalikud eeldused perekonna kui ühiskonna aluse täielikuks arenguks, kohustuvad lepingupoole edendama perekonnaelu majanduslikku, õiguslikku ja sotsiaalset kaitset sotsiaal- ja peretoetuste, maksukorralduse, peredele eluaseme võimaldamise, äsjaabiellunute toetuste ning teiste asjakohaste meetmetega."* Saksamaal ei ole tagatud võrdne kohtlemine erinevate liidumaade perekondadele, eelkõige osas, mis puudutab täiendavat lastetoetust Baieri liidumaal.

Artiklist 19 tuleneb: „et rakendada tulemuslikult võõrtöötajate ja nende perekondade õigust saada kaitset ja abi mis tahes teise lepingupoole territooriumil, kohustuvad lepingupoole:

- võimaluste piires hõlbustama oma territooriumil loaga viibiva võõrtöötaja perekonna taasühinemist (lg 6);
- tagama, et territooriumil seaduslikult viibivaid töötajaid ei saadeta maalt välja, välja arvatud juhul, kui nad ohustavad riigi julgeolekut või riivavad ühiskonna huve või moraali (lg 8);
- laiendama käesolevas artiklis ette nähtud kaitset ja abi eraettevõtjatest võõrtöötajatele niivõrd, kui võrd need meetmed on nende puhul rakendatavad (lg 10).“

Komitee järeldeb, et Saksamaa õigus ei ole kooskõlas harta artikli 19 lõikega 6 seoses välisriigi kodanikest abikaasade elamislubade regulatsiooniga, perekonna taasühinemise raskendamisega keelenõuete tõttu ja seoses võõrtöötajatele sotsiaaltoetuste arvestamisega. Samuti leiab Komitee, et võõrtöötajad ja nende perekonnad, kel ei ole Euroopa Liidu liikmesriigi kodakondsust, võidakse riigist välja saata, kui nad pöörduvad sotsiaalhoolekande poole abi saamiseks või kui neil puudub elupaik. Seega on tuvastatud vastuolu harta artikkel 19 lõigetega 6, 8 ja 10.

IV Ühendkuningriik

Ühendkuningriigis ei ole ühtset õigusakti, mis hõlmaks kogu lastekaitse regulatsiooni vaid hulgaliselt seaduseid ja juhiseid, mida pidevalt muudetakse, uuendatakse või tühistatakse. Lisaks tõlgendavad õigust ka kohtud ja seeläbi saavutatakse pretsedendiõigus, millel võib olla seadusandlust muutev võim. Samuti ei hõlma kõik seadused tervet Ühendkuningriiki ning erinevad ositi (sh Inglismaa, Wales, Põhja-Iirimaa, Šotimaa). Alljärgnevalt käsitletakse vaid Ühendkuningriigi avalik-üldiseid seaduseid (ingl. k. *Public General Acts*) Inglismaal ja Walesis kehtivate õigusaktide näitel.

Inglismaa lastekaitse süsteem põhineb 1989. aasta laste seadusel²⁶⁵, mis sisaldab mitmeid kandvaid põhimõtteid: lapse heaolu ülimuslikkus, lapse ohutus, individuaalsuse austamine, osalemine otsustusprotsessides ja kohustus lastega konsulteerida neid mõjutavate otsuste puhul. Peale 1989. aasta laste seaduse jõustumist on vastu võetud mitmeid uusi seadusi tugevdamiseks laste kaitset.

1. Lasteseadus

2004. aasta lasteseadus²⁶⁶ sätestab lastevolniku institutsiooni loomise ja reguleerib lastehoolekandeteenuseid, nõustamis- ja tugiteenuseid ning vastavaid meetmeid Inglismaal ja Walesis. Seaduse eesmärgiks on tõhustada lastekaitsealast tööd kohaliku omavalitsuse tasandil. Uus seadus ei asenda 1989. aasta lasteseadust, vaid lisab eelnevale uued laste kaitse ja heaolu tagamise meetmed. Regulatsiooniga seatakse kohalikele omavalitsustele ja nende partneritele (sh politsei, kohus ja tervishoiuteenuste pakkujad) koostöö kohustus, järgides laste heaolu edendamise põhimõtet. Peamine eesmärk on seada kindlad piirid ja aidata kohalikel omavalitsustel ja teistel üksustel paremini reguleerida juhtumeid, mil ametivõimud sekkuvad pereellu.

Seadus käsitleb alaealisi ja isikuid vanuses 18-20, isikuid vanuses 19-25 kel esineb õpiraskusi või teisi isikuid kellele osutatakse teenuseid vastavalt 1989. aasta laste seaduse sätete 23C kuni 24D alusel.

2. Laste ja adopteerimise seadus

Laste ja adopteerimise seadus²⁶⁷ annab kohtutele paindlikumad võimalused, et hõlbustada lapse kontakti vanematega ning reguleerida suhtlusõiguse vaidlusi kui vanemad on lahus. Nähakse ette meetmed perekonna abistamiseks, reguleeritakse riskihindamist ja käsitletakse lapse adopteerimist välismaale.

3. Laste ja noorte isikute seadus

Laste ja noorte isikute seadus²⁶⁸ muudab kohaliku omavalitsuse laste abistamise kohustusi. Seaduses käsitletakse lapsi (alaealsed ja isikud vanuses 19-25, kellele osutatakse teenuseid vastavalt 1989. aasta laste seaduse sätete 23C kuni 24D alusel), kelle eest teostab hooldusõigust kohalik omavalitsus.

²⁶⁵ Children Act (1989).

²⁶⁶ Children Act (2004).

²⁶⁷ Children and Adoption Act (2006).

²⁶⁸ Children and Young Persons Act (2008).

Sellistele isikutele, sealhulgas lastekodulastele, peab olema tagatud kvaliteetne hooldus ja teenused, mis keskenduvad nende vajadustele. Seaduse eesmärk on laiendada eestkostetasutuste hooldusõiguslast võrgustikku Inglismaal ja Walesis.

4. Laste, koolide ja perekonnaseadus

2010. aastal vastu võetud laste, koolide ja perekonnaseadus²⁶⁹ käsitleb puuetega või hariduslike erivajadustega lapsi. Seaduses reguleeritakse ka ametivõimude vastav pädevus ja kohalike lastekaitseorganite töö. Samuti kinnitatakse perekondlike menetluste kohta informatsiooni avaldamise kord, milles nähakse ette teabe avalikustamise piirangud. Laps on seaduse mõistes alla 18-aastane isik.

5. Laste vaesuse seadus

Laste vaesuse seaduses²⁷⁰ sätestatakse eesmärgid laste vaesuse kaotamiseks. Seaduse esimene osa käsitleb riiklike eesmärgid, strateegiad ja aruandeid ning teine osa Inglismaa kohalike omavalitsuste vastavaid kohustusi. *Laps* tähendab seaduse mõistes alla 16-aastast isikut või isikut, kes kvalifitseerub "nooreks isikuks" 1992. aasta sotsiaalkindlustusmaksete ja hüvitiste seaduse 9. osa alusel.

6. Muud seadused

Lähiaastatel on Inglismaal ja Walesis vastu võetud mitmeid laste õiguste ja kaitse alaseid õigusakte, sealhulgas laste usaldusfondide seadus (*Child Trust Funds Act 2004*), lapsetoetuste seadus (*Child Benefit Act 2005*), laste hoolduse ja muude maksete seadus (*Child Maintenance and Other Payments Act 2008*) ning õpiaastate, oskuste, laste ja õppimise seadus (*Apprenticeships, Skills, Children and Learning Act 2009*).

7. ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovitusel Ühendkuningriigile

Ühendkuningriik esitas Lapse Õiguste Komiteele kolmanda ja neljanda aruande 2008. aastal ning Komitee vastas omapoolsete kommentaaridega²⁷¹. Komitee tunnustas Ühendkuningriiki erinevate seaduste vastuvõtmise eest, sealhulgas 2006. aasta lastehoiu seadus²⁷² ja eelnevalt käsitletud 2004. aasta lasteseadus. Samuti toodi välja Inglismaa 2007. aasta laste kava²⁷³ ning riiki tunnustati võrdõiguslikkuse ja inimõiguste komisjoni loomise eest²⁷⁴. Komitee leidis, et laste, koolide ja perekonna osakonna ja vastava riigisekretäri²⁷⁵ loomine aitavad kaasa laste õiguste ja kaitse edendamisele Inglismaal. Komitee tõi positiivse küljena välja ka asjaolu, et Ühendkuningriigi siseriiklikud kohtud on otseselt viidanud oma lahendites ÜRO lapse õiguste konventsiooni sätetele.

²⁶⁹ Children, Schools and Families Act (2010).

²⁷⁰ Child Poverty Act (2010).

²⁷¹ Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (2008),

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/445/74/PDF/G0844574.pdf?OpenElement>, 3.02.2012.

²⁷² The Childcare Act (2006).

²⁷³ Children's Plan for England of 2007.

²⁷⁴ The Equality and Human Rights Commission.

²⁷⁵ Department and Secretary of State for Children, Schools and Families.

Komitee soovitas Ühendkuningriigil muuhulgas:

- Laste õiguste edendamiseks ja kaitseks koostada lapse õiguste konventsiooni rakendamise tegevuskava koostöös avaliku ja erasektoriga.
- Eraldada maksimaalsed võimalikud ressursid laste õiguste rakendamiseks, pöörates erilist tähelepanu vaesuse kaotamisele ja ebavõrdsuse vähendamisele.
- Tugevdada jõupingutusi, et tagada kõikide konventsioonist tulevate normide laialdane teadmine ja arusaamine, nii täiskasvanute kui laste seas. Muuhulgas soovitati lisada riiklikusse õppekavasse konventsiooni õpe ja tagada, et selle põhimõtted ja väärtused on liidetud kõikide koolide struktuuri ja praktikaga. Samuti soovitati tagada piisav ja süstemaatiline koolitus kõikidele professionaalidele, kes töötavad lastega, eelkõige korrakaitseametnikud, sisserändega tegelevad ametnikud, õpetajad, tervishoiutöötajad, sotsiaaltöötajad ja lastehoiupersonal.
- Laste õiguste edendamisel ja rakendamisel aktiivselt ja süstemaatiliselt kaasata kodanikuühiskonda, sealhulgas laste õiguste valdkonna valitsuseväliseid organisatsioone. Selline osavõtt peaks hõlmama planeerimist ja poliitikakujundamist, koostöö projekte, samuti ka Komitee soovitude järelmeetmeid ja järgmise perioodilise aruande koostamist.

8. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee aruanne

Ühendkuningriik ratifitseeris Euroopa sotsiaalharta 1962. aastal ning esitas 2011. aastal kolmekümnenda konventsiooni täitmise aruande. Raport käsitles teemagrupi „Lapsed, perekonnad ja migrandid“²⁷⁶. Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee järeldas,²⁷⁷ et Ühendkuningriigi seadusandlus on kooskõlas 7 normiga²⁷⁸ 19-st ja vastuolus 8 normiga²⁷⁹. Seoses ülejäänud nelja normiga²⁸⁰ küsis Komitee Ühendkuningriigilt lisainformatsiooni ja jättis esialgu seisukoha võtmata.

Ühendkuningriiki õigus on osaliselt või täielikult vastuolus järgnevate sätetega: laste ja noorte õigus saada kaitset (art 7), töötavate naiste õigus emaduse kaitsele (art 8), perekonna õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset (art 16), laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset (art 17), võõrtöötajate ja nende perekondade õigus saada kaitset ja abi (art 19).

Komitee leidis, et alaealiste töötajate miinimumpalgad ei ole õiglased ning seetõttu on vastuolu artikkel 7 lõikega 5. Samuti tuvastati artikkel 7 lg 10 rikkumine osas, mis käsitleb laste ja noorte

²⁷⁶ Ingl.k. "Children, families and migrants"

²⁷⁷ European Social Charter (revised). European Committee of Social Rights. Conclusions 2011 (United Kingdom), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/conclusions/State/UKXIX4_en.pdf, 3.02.2012.

²⁷⁸ Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta art 7§2, 7§6, 7§9, 19§1, 19§5, 19§7, 19§.

²⁷⁹ Ibid, 7§5, 7§10, 8§1, 16, 17, 19§4, 19§8, 19§10.

²⁸⁰ Ibid, 7§3, 19§2, 19§3, 19§4.

kaitsmist moraalsete ohtude eest, kuna lapsi, kes on seksuaalse ärakasutamise ohvrid, võib prokuratuur Ühendkuningriigi seaduste järgi süüdistada.²⁸¹

Artikli 8 lõige 1 vastuolu seisneb Komitee järgi selles, et Ühendkuningriigis kehtivad riigi ja tööandja rasedustoetused on ebapiisavad. Artikliga 16 on vastuolu seetõttu, et roma rahvusest isikutele ja rändrahvastele ei ole eluase piisavalt tagatud. Vastuolu on Ühendkuningriigi seaduste ja harta vahel seoses artikliga 17 põhjusel, et kõik kehalise karistamise vormid ei ole kodudes keelatud ja kriminaalvastutusele võtmise iga on liiga madal (Inglismaal, Walesis, Põhja-Iirimaal ja Mani saarel on süüvõimeline isik vähemalt 10-aastane ja Šotimaal 8-aastane).

Artikli 19 koostöla analüüsidis leidis Komitee, et ei ole kindlaks tehtud, et võõrtöölisi koheldakse töötasu, tööhõive ja muude töötingimuste ning ametiühinguliikmelisuse ja kollektiivläbirääkimise hüvede koha pealt niisamuti kui kodanikke ning kritiseeriti võimalust, et võõrtöötajad ja nende pereliikmed võidakse riigist välja saata. Seega puudus koostöla hartaga.

²⁸¹ Näiteks kui noort isikut on sunnitud prostitueerima, siis võib teda süüdistada prostitutsioonis.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kasutatud normatiivaktid

Eesti

- 1) Alaealise mõjutusvahendite seadus. RT I 1998, 17, 264; RT I 2010, 41, 240.
- 2) Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. RT 1992, 28, 370; RT I 2004, 27, 180.
- 3) Eesti Vabariigi põhiseadus. RT 1992, 26, 349; RT I, 27.04.2011, 2.
- 4) Karistusseadustik. RT I 2001, 61, 364; RT I, 29.12.2011, 190.
- 5) Kodakondsuse seadus. RT I 1995, 12, 122; RT I 2010, 12, 65.
- 6) Kriminaalmenetluse seadustik. RT I 2003, 27, 166; RT I, 29.12.2011, 20.
- 7) Perekonnaseadus. RT I 2009, 60, 395; RT I, 30.12.2011, 22.
- 8) Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seadus. RT II, 04.04.2012, 5.
- 9) Soolise võrdõiguslikkuse seadus. RT I 2004, 27, 181; RT I 2009, 48, 323.
- 10) Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I 2002, 35, 216. RT I, 06.12.2010, 12, 1.
- 11) Vangistusseadus. RT I 2000, 58, 376; RT I, 29.12.2011, 54.
- 12) Võrdse kohtlemise seadus. RT I 2008, 56, 315; RT I, 10.02.2012, 7.

Soome

- 1) Ajateenistuse seadus. The Conscription Act (1438/2007).
- 2) Lapse hooldus- ja suhtlusõiguse seadus. The Child Custody and Right of Access Act (361/1983).
- 3) Lapse päevahoolduse seadus. The Child Day Care Act (36/1973).
- 4) Lastehoolekande seadus. The Child Welfare Act (417/2007).
- 5) Noorte seadus. The Youth Act (72/2006).
- 6) Põhihariduse seadus. The Basic Education Act (628/1998).
- 7) Soome põhiseadus. The Constitution of Finland (731/1999).
- 8) Vabatahtliku riigikaitse seadus. The Act on Voluntary National Defence (556/2007).

Norra

- 1) Inimõiguste seadus. Act No. 30 relating to the strengthening of the status of human rights in Norwegian law (1999).
- 2) Karistusseadustik. The General Civil Penal Code (2002).
- 3) Kodukaitse seadus. The Home Guard Act (1991).
- 4) Kohustusliku ajateenistuse seaduse. Act No. 3 relating to the compulsory military service (2001).
- 5) Lapsendamisseadus. Act No. 8 relating to adoption (1986).
- 6) Laste hoolekande seadus. Act No. 100 relating to child welfare services (1992).
- 7) Lasteombudsmani seadus. Act No. 5 relating to the Ombudsman for Children (1981).
- 8) Lasteseadus. Act No. 7 Relating to children and parents (1981).

Saksamaa

- 1) Kodakondsusseadus. Staatsangehörigkeitsgesetz (1999).
- 2) Laste päevahoiuseadus. Nordrhein-Westfalen Kinderbildungsgesetz (2008).
- 3) Noorsookaitse seadus. Jugendschutzgesetz (2002).
- 4) Noortekohtute seadus. Jugendgerichtsgesetz (1974).
- 5) Rahvusvaheline perekonnaõiguse protseduuride seadus. Internationales Familienrechtsverfahrensgesetz (2005).
- 6) Saksamaa Liitvabariigi põhiseadus. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (1949).
- 7) Sotsiaalseadustik. Sozialgesetzbuch (1976).
- 8) Tsiviilseadustik. Bürgerliches Gesetzbuch (1896).

Inglismaa ja Wales

- 1) Karistuse määramise seadus. Detention under Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act (2000).
- 2) Kautsjoni seadus. Bail Act (1976).
- 3) Kohtute seadus. Courts Act (2003).
- 4) Kriminaalkohtu volituste seadus. Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act (1999).
- 5) Kriminaalkohtu volituste seadus. Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act (2000).
- 6) Kriminaalõiguse seadus. Criminal Justice Act (2003).
- 7) Laste ja adopteerimise seadus. Children and Adoption Act (2006).
- 8) Laste ja noorte isikute seadus. Children and Young Persons Act (1933).
- 9) Laste ja noorte isikute seadus. Children and Young Persons Act (1969).
- 10) Laste ja noorte isikute seadus. Children and Young Persons Act (2008).
- 11) Laste seadus. Children Act (1989).
- 12) Laste seadus. Children Act (2004).
- 13) Laste vaesuse seadus. Child Poverty Act (2010).
- 14) Laste, koolide ja perekonnaseadus. Children, Schools and Families Act (2010).
- 15) Magistraadikohtu seadus. Magistrates Act (1980).
- 16) Noorte üle õigusmõistmise ja kriminaalmenetluse tõendite seadus. Youth Justice and Criminal Evidence Act (1999).
- 17) Noortekohtute reeglid. Youth Courts (Constitution of Committees and Right to Preside) Rules (2007).
- 18) Politsei ja kriminaalmenetluse tõendite seadus. Police and Criminal Evidence Act (1984).
- 19) Süütegude ja ebakorra seadus. Crime and Disorder Act (1988).
- 20) Süütegude ja ebakorra seadus. Crime and Disorder Act (1998).

Rahvusvahelised konventsioonid, protokollid ja määrused

- 1) Alaealiste meditsiinilisest teenindamisest laevadel. RT 1922, 104-105, 81.
- 2) Alaealiste öötööst tööstuses. RT 1922, 141-142, 89.
- 3) Council of Europe Convention on Contact concerning Children (2003), <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/192.htm>, 22.12.2011.
- 4) Euroopa Komisjoni määrus nr 2201/2003, 27. november 2003.

- 5) European Convention on the Exercise of Children's Rights (1996).
- 6) Fakultatiivne protokoll kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti juurde. RT II 1993, 10, 12.
- 7) Hague Protocol of 23 November 2007 on the Law Applicable to Maintenance Obligations (2007).
- 8) ILO Convention No. 189 decent work for domestic worker (2011), <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C189>, 22.12.2011.
- 9) Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2010, 14, 54.
- 10) International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (2006), <http://www2.ohchr.org/english/law/disappearance-convention.htm>, 22.12.2011.
- 11) Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 11.
- 12) Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti surmanuhtluse kaotamist käsitlev teine fakultatiivne protokoll. RT II 2003, 31, 157.
- 13) Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. RT II 1995, 5, 31.
- 14) Lapse õiguste konventsioon. RTII 1996, 16, 56.
- 15) Lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse. RT 2003, 90, 1340.
- 16) Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll. RTII 2004, 23, 94.
- 17) Lapsröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon. RT II 2001, 6, 33.
- 18) Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon. RT II 2001, 5, 26.
- 19) Lissaboni leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut ja Euroopa Ühenduse asutamislepingut sõlmitud Lissabonis 13. detsembril 2007, <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:ET:HTML>, 28.01.2012.
- 20) Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt. RT II 1993, 10, 13.
- 21) Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta. RT II 2000, 15, 93.
- 22) Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsioon. RT II 2006, 26.
- 23) Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivne protokoll. RT II 2006, 24, 63.
- 24) Puuetega inimeste õiguste konventsioon (2006), http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/puudega_inimestele/1._Puuetega_inimeste_õiguste_konventsioon__eesti.pdf, 22.12.2011.
- 25) Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. RT II 2002, 2, 5.
- 26) Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll. RT II 2004, 7, 23.
- 27) Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) konventsioon (nr 182) «Lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse viivitamatu keelustamine». RT II 2001, 20, 109.
- 28) Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) töölevõetava isiku vanuse alammäära konventsioon (nr 138). RT II 2006, 23, 58.
- 29) Rassilise diskrimineerimise kõigi vormide kõrvaldamise rahvusvaheline konventsioon. RT II 2010, 8, 0.

- 30) Riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon. RT II 2001, 31, 157.
- 31) United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), <http://www2.ohchr.org/english/law/disabilities-convention.htm>, 24.12.2011.
- 32) United Nations International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (2006), <http://www2.ohchr.org/english/law/disappearance-convention.htm>, 24.12.2011.
- 33) United Nations International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990), <http://www2.ohchr.org/english/law/cmw.htm>, 24.12.2011.
- 34) Vanema kohustuste kindlaksmääramise ja laste kaitse abinõude rakendamise pädevuse, kohaldatava õiguse, abinõude tunnustamise, rakendamise ja koostöö konventsioon. RT II 2002, 20, 87.
- 35) Võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete õiguste kaitse rahvusvaheline konventsioon (1990), <http://www2.ohchr.org/english/law/cmw.htm>.
- 36) Ülalpidamiskohustusi käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon. RT II 1996, 39, 147.
- 37) Ülalpidamiskohustustele kohaldatava õiguse 1973. aasta 2. oktoobri Haagi konventsioon. RT II 1999, 24, 140.

Raportid ja soovitused

- 1) Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 8. CRC/C/GC/8.
- 2) Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 9. CRC/C/GC/9.
- 3) Committee on the Rights of the Child (2007). General comment No. 10. CRC/C/GC/10.
- 4) Committee on the Rights of the Child (2009). General comment No. 12. CRC/C/GC/12.
- 5) Committee on the Rights of the Child (2011). General comment No. 13. CRC/C/GC/13.
- 6) Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: Finland (2011), <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=78467&GUID={FD37A056-428E-4D25-A5B9-176DA70829D4}>, 2.02.2012.
- 7) Committee on the Rights of the Child. Concluding observations: Germany (2004), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G04/405/24/PDF/G0440524.pdf?OpenElement>, 3.02.2012.
- 8) Committee on the Rights of the Child. Concluding observations: Norway (2010), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/410/42/PDF/G1041042.pdf?OpenElement>, 2.02.2012.
- 9) Committee on the Rights of the Child. Concluding Observations: the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (2008), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/445/74/PDF/G0844574.pdf?OpenElement>, 3.02.2012.
- 10) Committee on the Rights of the Child. Consideration of reports submitted by states parties under Article 8 of the optional protocol to the convention on the rights of the child on the involvement of children in armed conflict. Concluding observations: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. CRC/C/OPAC/GBR/CO/1 (2008).
- 11) Committee on the Rights of the Child. Consideration of reports submitted by states parties under Article 8 of the optional protocol to the convention on the rights of the child on the

- involvement of children in armed conflict. Concluding observations: Norway. CRC/C/OPAC/NOR/CO/1 (2007).
- 12) Committee on the Rights of the Child. Consideration of reports submitted by states parties under Article 8 of the optional protocol to the convention on the rights of the child on the involvement of children in armed conflict. Concluding observations: Finland. CRC/C/OPAC/FIN/CO/1 (2005).
 - 13) Committee on the Rights of the Child. Consideration of reports submitted by States Parties under article 44 of the Convention, Norway (2009), <http://www.unhcr.org/refworld/publisher,CRC,,NOR,4a8e859d0,0.html>, 2.02.2012.
 - 14) Euroopa Liidu Nõukogu 30.11.2009 otsus, mis käsitleb ülalpidamiskohustuste suhtes kohaldatavat õigust käsitleva 23. novembri 2007. aasta Haagi protokollis sõlmimist Euroopa Ühenduse pool (2009/941/EÜ).
 - 15) Euroopa Liidu Nõukogu 9.06.2011 otsus laste ja teiste pereliikmete elatise rahvusvahelise sissenõudmise 23. novembri 2007. aasta Haagi konventsiooni Euroopa Liidu nimel heakskiitmise kohta (2011/432/EL).
 - 16) Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus, <http://www.coe.int/children/>, 26.02.2012.
 - 17) Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee soovitus: <http://assembly.coe.int>, 26.02.2012.
 - 18) Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, International Federation of Human Rights Leagues vs Prantsusmaa, nr 14/2003, 3.03.2003.
 - 19) Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, Mental Disability Advocacy Centre vs Bulgaaria, nr 41/2007, 3.06.2008.
 - 20) Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation Against Torture vs Portugal, nr 34/200, 5.12.2006.
 - 21) Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation against Torture vs Belgia, nr 21/2003, 7.12.2004.
 - 22) Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation against Torture vs Kreeka, nr 17/2003, 7.12.2004.
 - 23) Euroopa Sotsiaalõiguse Komitee, World Organisation against Torture vs Iirimaa, nr 18/2003, 7.12.2004.
 - 24) European Network for Ombudspersons for Children. Children and armed conflicts (2010), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 22.12.2011.
 - 25) European Network for Ombudspersons for Children. Position Paper. Children and armed conflicts (2010), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 26.02.2012.
 - 26) European Network for Ombudspersons for Children. Position Paper. Children with disabilities (2007), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 26.02.2012.
 - 27) European Network for Ombudspersons for Children. Position Paper. Violence against children (2007), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 26.02.2012.
 - 28) European Network for Ombudspersons for Children. Position Paper. Corporal punishment (2006), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 26.02.2012.
 - 29) European Network for Ombudspersons for Children. Position Paper. Violence in a children's rights context (2005), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 26.02.2012.

- 30) European Network for Ombudspersons for Children. Position Paper. Juvenile Justice: Europe's Children's Champions challenge governments to respect young offenders' rights (2003), <http://www.crin.org/enoc/papers/index.asp>, 26.02.2012.
- 31) European Social Charter (revised). European Committee of Social Rights. Conclusions, Finland (2011), http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/conclusions/State/Finland2011_en.pdf, 2.02.2012.
- 32) Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., Ólafsson, K. Risks and safety on the internet: The perspective of European children (2010). Full Findings. LSE, London: EU Kids Online.
- 33) Piinamisvastase Komitee järelused ja soovitus, Eesti (2007), http://web-static.vm.ee/static/failid/407/piinamisvastase_komitee_sovitused_EST.pdf, 24.02.2012.
- 34) The Ombudsman for Children in Norway. Annual Report 2010, <http://www.barneombudet.no/english/publications/>, 22.12.2011.
- 35) The Standing Committee on the European Convention on the Exercise of Children's Rights, 1st meeting: 8-9 June 2006, Strasbourg, Palais de l'Europe, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/T-ED%20Meeting%20report%20T-ED%20_2006_%203%20e%20Rev..pdf, 28.01.2012.
- 36) The United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children (2006), <http://www.unicef.org/violencestudy>, 24.02.2012.
- 37) United Nations Economic and Social Council, Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Estonia (2011), http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/co/E-C-12-EST-CO-2_en.doc, 25.12.2011.
- 38) ÜRO Peaassamblee 16.05.2011 aruanne. Report of the Open-ended Working Group on an optional protocol to the Convention on the Rights of the Child to provide a communications procedure, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/OEWG/docs/A-HRC-17-36.doc>, 22.12.2011.

Kasutatud kohtulahendid

- 1) Riigikohtu halduskolleegium, otsus nr 3-3-1-58-02, Martinson vs Lihula Vallavalitsus, 20.12.2002.
- 2) Euroopa Inimõiguste Kohus, 23.09.1994, Hokkanen vs Soome.
- 3) Euroopa Inimõiguste Kohus, 23.09.1998, A vs Ühendkuningriik.
- 4) Euroopa Inimõiguste Kohus, 13.07.2000, Scozzari ja Giunta vs Itaalia.
- 5) Euroopa Inimõiguste Kohus, 10.05.2001, Z ja teised vs Ühendkuningriik.
- 6) Euroopa Inimõiguste Kohus, 16.05.2002, D.G. vs Iirimaa.
- 7) Euroopa Inimõiguste Kohus, 10.10.2002, D.P. ja J.C. vs Ühendkuningriik.
- 8) Euroopa Inimõiguste Kohus, 26.11.2002, E. ja teised vs Ühendkuningriik.
- 9) Euroopa Inimõiguste Kohus, 13.02.2003, Odievre vs Prantsusmaa.
- 10) Euroopa Inimõiguste Kohus, 8.07.2003, Sahin vs Saksamaa.
- 11) Euroopa Inimõiguste Kohus, 5.02.2004, Kosmopoulou vs Kreeka.
- 12) Euroopa Inimõiguste Kohus, 22.04.2004, Radovanovic vs Austria.
- 13) Euroopa Inimõiguste Kohus, 15.06.2004, S.C. vs Ühendkuningriik.
- 14) Euroopa Inimõiguste Kohus, 26.07.2005, Siliadin vs Prantsusmaa.
- 15) Euroopa Inimõiguste Kohus, 13.07.2006, Jäggi vs Šveits.

- 16) Euroopa Inimõiguste Kohus, 12.10.2006, Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga vs. Belgia.
- 17) Euroopa Inimõiguste Kohus, 13.11.2007, D.H. ja teised vs Tšehhi Vabariik.
- 18) Euroopa Kohtu otsus 14.02.2008, Dynamic Medien Vertriebs GmbH vs Avides Media AG, nr C-244/06.
- 19) Euroopa Inimõiguste Kohus, 23.06.2008, Maslov vs Austria.
- 20) Euroopa Kohtu otsus 5.10.2010, J.McB. vs L.E., nr C-400/10 PPU.
- 21) Euroopa Kohtu otsus 8.03.2011, Gerardo Ruiz Zambrano vs Office national de l'emploi, nr C-34/09.

Muud kasutatud materjalid

- 1) Albi, A. "Rahvusvaheliste lepingute iserealiseeruv olemus ja otsekohaldatavus", Juridica (1998), nr 1, 37-40.
- 2) An EU Agenda for the Rights of the Child (2011), http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf, 22.12.2011.
- 3) Costa, J.-P. International justice for children. Council of Europe (2008).
- 4) Council of Europe Programme for the promotion of children's rights and the protection of children from violence "Building a Europe for and with children", <http://www.coe.int/children/>, 26.02.2012.
- 5) Council of Europe. Parenting in contemporary Europe – a positive approach and views on positive parenting and non-violent upbringing. Council of Europe Publishing (2007).
- 6) CRIN: Discrimination and the law, <http://www.crin.org/Discrimination/Challenging/Law/index.asp#7>, 21.02.2012.
- 7) Euroopa Komisjon. Teemaatliline uurimus laste vaesuse vastu võitlemises kasutatavate poliitikameetmete kohta. Euroopa ühendused (2008).
- 8) Föderalismusreform 2006. Grundgesetzänderung - Synopse. Deutscher Bundestag, http://www.bundestag.de/dokumente/analysen/2006/Foederalismusreform_2006.pdf, 22.12.2011.
- 9) Gershoff Thompson, E. Corporal punishment by parents and associated child behaviours and experiences: A meta-analytic and theoretical review, Psychological Bulletin (2002), köide 128, nr. 4.
- 10) Grundgesetzänderungen. Deutscher Bundestag, <http://www.bundestag.de/dokumente/datenhandbuch/13/index.html>, 22.12.2011.
- 11) Hastrup, K. Ulrich, G. Discrimination and Toleration: New Perspectives (International Studies in Human Rights). Martinus Nijhoff Publishers (2001).
- 12) Henberg, A. Lastekaitse seaduse alusanalüüs. Sotsiaalministeerium, 11.11.2003, <http://www.sm.ee/nc/tegevus/lapsed-ja-pere/lastekaitse-korraldus.html?cid=1444&did=1083&sechash=410ff947>, 29.02.2012.
- 13) Isa, F-G., Feyter, K. International Human Rights Law in a Global Context, HumanitarianNet (2009).
- 14) Kelsen, H. Principles of International Law, New York: Rinehart & Co (1952).
- 15) Laste ja perede arengukava 2012-2020. Sotsiaalministeerium.
- 16) Palmer, E. Children's Rights: Germany (2007). The Law Library of Congress, <http://www.loc.gov/law/>, 30.12.2011.

- 17) Parental responsibility and right of access. Norwegian Ministry of Children, Equality and Social Inclusion. Merkur trykk AS 09/2011, Impression (2000).
- 18) Projekt "Targalt internetis", <http://www.targaltinternetis.ee>, 25.02.2012.
- 19) Puuetega inimeste õiguste konventsioon jõuab peagi ratifitseerimiseni. 30.09.2011. Sotsiaalministeerium, <http://www.sm.ee/aktuaalne/uudised/b/a/puuetega-inimeste-õiguste-konventsioon-jouab-peagi-ratifitseerimiseni.html>, 08.03.2012.
- 20) The European Commission Safer Internet Programme, http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/index_en.htm, 22.12.2011.
- 21) The United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children (2006), <http://www.unicef.org/violencestudy>.
- 22) Turvaline käitumine internetis. Sotsiaalministeerium, <http://lapsnetis.eesti.ee/>, 25.02.2012.
- 23) Vihjeliin, Targalt internetis, <http://vihjeliin.targaltinternetis.ee/>, 25.02.2012.
- 24) Õiguskantsleri Kantselei, Lasteombudsman. Vaesus ja sellega seotud probleemid lastega peredes. Ülevaade Statistikaameti andmete ja kohalike omavalitsuse lastekaitsetöötajate süvaintervjuude põhjal (2011).